

ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ
1748-1833

ΥΠΟ
ΑΧΙΛΛΕΩΣ Θ. ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ
(ΕΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥΠΟΛΕΙ)

ΥΠΟ ΑΧΙΛΛΕΩΣ Θ. ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ

(ΕΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥΠΟΛΕΙ)

Ἐν Ἀλεξανδρουπόλει—Ἀπρίλιος—1933

Φίλε Κύριε Διευθυντά,

Ἐπὶ τῇ ἐκατονταετηρίδι τοῦ θανάτου τοῦ μεγάλου Διδασκάλου τοῦ Ἑθνους, Ἀδαμαντίου Κοραῆ, σᾶς ἀποστέλλω τὴν ἐσώκλειστον πραγματείαν περὶ τοῦ ἱατρικοῦ βίου καὶ τῶν ἱατρικῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ, ἵνα μὴ καθυστερήσῃ καὶ ἡ φίλη “Ἑλληνικὴ Ἱατρικὴ,” ἐν τῷ πνευματικῷ τούτῳ ἐορτασμῷ, ἀποτίουνσα καὶ αὕτη μετὰ τοῦ Πανελληνίου, ἐλάχιστον φόρον εὐγνωμοσύνης καὶ θαυμασμοῦ εἰς μνήμην τοῦ μεγάλου ἀνδρός.

Εὐρισκόμενος ἐδῶ εἰς μίαν ἀπόμακρον γωνίαν τῆς Ἑλλάδος, ἄνευ βιβλίων καὶ βιβλιοθήκης, ἠναγκάσθην νὰ καταφύγω εἰς τὴν περισπούδαστον καὶ μοναδικὴν ἄλλως τε περὶ Κοραῆ, τρίτομον πραγματείαν τοῦ ἀειμνήστου Διονυσίου Θερεϊανοῦ,¹ τὴν ὁποίαν ἠτύχησα νὰ ἔχω ἐν τῇ πτωχικῇ μου βιβλιοθήκῃ, ἀπὸ τῆς ὁποίας ἤντλησα τὰ πλεῖστα σχεδόν, πλὴν ὀλίγων ἀναγκαίων προσθηκῶν καὶ σημειώσεων.

Ἡ ὁμολογία αὕτη ἀρκεῖ πρὸς ἀποτροπὴν κρίσεων καὶ ἐπικρίσεων καὶ ἐπικειστέραν τῶν ἀναγνωστῶν διάθεσιν, διὰ νὰ μεταχειρισθῶ τὰς ἰδίας λέξεις, τὰς ὁποίας ἔγραψεν ὁ ἴδιος Κοραῆς εἰς τὰ: Περὶ “Ἀέρων, Τόπων, Ὑδάτων,” τοῦ Ἱπποκράτους Προλεγόμενά του, ἀφ’ ἑτέρου δὲ ἐλπίζω ὅτι θέλει δικαιολογήσῃ τὸ δυσανάλογον πρὸς τὰς δυνάμεις μου τόλμημα.

Παραλείπων τὰ τῆς καταγωγῆς, γεννήσεως καὶ ἐγκυκλίων μαθημάτων αὐτοῦ, ὥς γνωστὰ εἰς πάντας, ἀρχίζω τὴν περὶ Κοραῆ πραγματείαν ἀπὸ τῆς ἐν Μομπελλιὲ ἀφίξεως καὶ τῆς εἰς τὴν Ἱατρικὴν σχολὴν ἐγγραφῆς αὐτοῦ.

Μετὰ πλείστης τιμῆς
ΑΧΙΛΛΕΥΣ Θ. ΣΑΜΟΘΡΑΚΗΣ

1) Ἀδαμάντιος Κοραῆς, ὑπὸ Δ. Θερεϊανοῦ, ἐκδοθεὶς ἀναλώμασι τοῦ Οἰκονομείου κληροδοτήματος, εἰς τρεῖς τόμους, ἐν Τεργέστῃ, 1889.

1748 – 1833

ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ

.....

 Ἀναχωρήσας ἐκ Σμύρνης ὁ Κοραῆς κατὰ τὸν Ἰούλιον τοῦ 1782, καὶ διατρίψας ἐπὶ τινας ἡμέρας ἐν Λιβόρνῳ τῆς Ἰταλίας, ἔφθασε τέλος τῇ 9ῃ Ὀκτωβρίου εἰς Μομπελιέ, περίφημον τότε διὰ τὴν Ἱατρικὴν Σχολὴν της. Τὸ πανεπιστήμιον αὐτῆς ἦτο ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων τῆς Εὐρώπης.¹ Ἰδρυθὲν τῷ 1196 ὑπὸ τοῦ Πάπα Οὐρβανοῦ τοῦ Ε΄, ἀνακαινισθὲν τῷ 1280 καὶ πλουτισθὲν μετὰ ταῦτα, ὑπῆρξε μέχρι τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως ἐκ τῶν περιφημοτέρων τῆς Εὐρώπης διὰ τὴν Ἱατρικὴν Σχολὴν του.

Κατὰ τὸν μεσαιῶνα τρεῖς ἦσαν ἐν Εὐρώπῃ αἱ ἐστίαι τῆς ἱατρικῆς. Τὸ

1) Τὸ πρῶτον πανεπιστημιακὸν κέντρον κατὰ τὸν μεσαιῶνα ἐν Εὐρώπῃ ὑπῆρξεν ἡ Βολωνία τῆς Ἰταλίας. Μετ' αὐτό, χρονολογικῶς οἱ Παρίσιοι καὶ ἡ Ὁξφόρδη.

Monte-Cassino,¹ ἡ γηραιὰ ἀκρόπολις τῶν Βενεδικτίνων, τὸ Σαλέρνον² καὶ τὸ Μομπελλιέ, ὅπου ἐπεκράτουν αἱ ἱπποκρατικαὶ θεωρίαι καὶ ὅπου ἐμυθολογεῖτο ὅτι ὁ πατὴρ τῆς ἱατρικῆς ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν ἠρέσκετο νὰ διατρίβῃ. Ἀπὸ τοῦ δωδεκάτου ἤδη αἰῶνος ἡ Ἱατρικὴ Σχολὴ τοῦ Μομπελλιέ ἦτο περίφημος, προσελκύουσα πλήθη φοιτητῶν. Βραδύτερον τὸ πανεπιστήμιον αὐτοῦ ἀπέκτησε καὶ φιλοσοφικὴν καὶ νομικὴν σχολὴν ἰσότιμον πρὸς τὴν ἐν Παρισίοις. Ἀλλὰ τὸ κύριον ἀγλάϊσμα τῆς πόλεως ἦτο ἡ Ἱατρικὴ Σχολή, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐδίδαξαν καὶ ἐδιδάχθησαν οἱ διασημότεροι τῶν ἱατρῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ περιίδοξος Raimundus Lullus,³ ὁ ἐπικληθεὶς “πεφωτισμένος,” (doctor illuminatus).

Ἡ Ἱατρικὴ Σχολὴ τοῦ Μομπελλιέ ἐπέδρασεν κατὰ τὸν μεσαιῶνα ὅσον οὐδεμία ἄλλη εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἱατρικῆς, κατὰ δὲ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἐκλείσθη ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ ἱπποκρατισμοῦ. Οἱ πάπαι ἐφιλοτιμήθησαν νὰ ἀναδείξωσιν αὐτήν, ἀπὸ δὲ τῶν ἀρχῶν ἤδη τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος, τὸ Μομπελλιέ ἐξυμνεῖτο ὡς πόλις: *ubi fons est physicae*. Τοιαύτη ἦτο ἡ φήμη της, ὥστε καὶ αὐτὸς ὁ Ἰωάννης, βασιλεὺς τῆς Βοημίας ἦλθεν εἰς Μομπελλιέ πρὸς θεραπείαν τῶν ὀφθαλμῶν του.⁴

* *

Τοιαύτη ἦτο ἐν ὀλίγοις ἡ Ἱατρικὴ Σχολὴ εἰς τὴν ὁποίαν ἐνεγράφη ὁ

1) Ὁρος τῆς Ἱταλίας, ἐκτεινόμενον ἐν τῷ νομῷ Νεαπόλεως παρὰ τὴν πόλιν Cassino, ὕψους 1669 μέτρων, περίφημον διὰ τὴν ἐπὶ τῆς κορυφῆς αὐτοῦ ἰδρυθεῖσαν Μονὴν τῷ 529 ὑπὸ τοῦ Ἀγίου Βερνάρδου, ἣτις ὑπῆρξεν ἡ κοιτὶς τῶν Βενεδικτίνων. Ἡ Μονὴ αὕτη κτισθεῖσα ἐπὶ τῶν ἐρειπίων ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ αὐξηθεῖσα σὺν τῷ χρόνῳ διὰ διαφόρων παραρτημάτων, ὑπέστη μεγάλας καταστροφὰς ὑπὸ τῶν Λογγοβάρδων καὶ Σαρακηνῶν. Ἀνακτισθεῖσα ἐπανειλημμένως, ἀνεκηρύχθη τῷ 1867 ὑπὸ τῆς Ἱταλικῆς Κυβερνήσεως ὡς ἐθνικὸν μνημεῖον καὶ ἐτέθη ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν ἐν αὐτῇ μοναχῶν. Τῷ δὲ 1929 ἐωρτάσθη μετὰ μεγάλης ἐπισημότητος ἡ 1400ῇ ἐπέτειος ἀπὸ τῆς ἰδρύσεώς της. Ἡ βιβλιοθήκη της εἶναι πλουσιωτάτη, περιλαμβάνουσα περὶ τοὺς 70.000 τόμους, καὶ πλεῖστα πολύτιμα χειρόγραφα.

2) Ἀπὸ τοῦ ἐννάτου ἤδη αἰῶνος ἀναφέρεται ἰδρυθεῖσα Ἱατρικὴ Σχολὴ ἐν Σαλέρνῳ ὑπὸ τοῦ συλλόγου τῶν ἱατρῶν τῆς πόλεως. Τὸ παράδειγμα αὐτῶν ἐμιμήθησαν οἱ νομικοὶ καὶ φιλόλογοι, οὕτω δὲ τῷ 1213 τῇ ἐπινεύσει τοῦ αὐτοκράτορος Φρειδερίκου τοῦ Β' ἐνωθεῖσαι αἱ σχολαὶ αὗται, ἀπετέλεσαν Πανεπιστήμιον, ἐν τῷ ὁποίῳ διὰ τὴν ὑπερέχουσαν θέσιν τῆς ἱατρικῆς σχολῆς ἡ πόλις ἐκαλεῖτο καὶ “Ἱπποκράτειος Πολιτεία,” (Civitas hippocratica).

3) Ῥαϊμούνδος Λούλιο, ἰσπανὸς φιλόσοφος, θεολόγος, ποιητής, ἱεραπόστολος, γνωστός μᾶλλον ὑπὸ τὸ λατινικὸν ὄνομα Raimundus Lullus ἢ Lullius, εἰς τῶν πολυμαθεστέρων ἀνδρῶν τοῦ μεσαιῶνος (1235—1315). Ἐγραψεν ὡς λέγεται περὶ τὰ 480 ἔργα, ἐκ τῶν ὁποίων πλεῖστα ἐξεδόθησαν, ἀλλὰ καὶ ἀρκετὰ παραμένουσιν ἀνέκδοτα. Τὸ κυριώτερον τῶν ἔργων του εἶναι ἡ *Ars Magna*, τῆς ὁποίας τὰς κυριωτέρας ιδέας ἀνέπτυξεν ἐν τῷ “Δένδρῳ τῆς Ἐπιστήμης,” καὶ εἰς τὸ “Βιβλίον ἀντιρρήσεων μεταξὺ Ῥαϊμούνδου καὶ Ἀβερρόη.” Εἰς Μομπελλιέ ἐδίδαξε τῷ 1289.

4) Ἰωάννης τοῦ Λουξεμβούργου, υἱὸς Ἑρρίκου τοῦ VII, (1296,—1346), τυφλωθεὶς μαχόμενος καὶ ἀποθανὼν κατὰ τὴν μάχην τοῦ Crecy μαχόμενος γεναιότατα μολοντί τυφλός.

Κοραῆς, ἐλθὼν “ἄπολις, ἄοικος, πατρίδος ἐστερημένος, οὐκ ὀβολόν, οὐ δραχμήν, οὐκ οἰκέτην ἔχων,, ὅπως ἔλεγε περὶ ἑαυτοῦ ὁ ἐκ Σινώπης Διογένης ὁ Κυνικός. Ἐν τούτοις ἡ φιλομάθεια καὶ ἡ πρὸς τὴν παιδείαν ἀγάπη τοῦ Κοραῆ ὑπερενίκησαν πάντα ταῦτα, οὐδ’ ἀπελπίσθη ὅτε κατὰ τὰ ἔτη 1783 καὶ 1784 ἔμεινεν ὀρφανὸς γονέων, παρὰ τῶν ὁποίων μόνον θὰ ἠδύνατο νὰ ἐλπίζῃ χρηματικὴν ἀρωγήν.

Τὴν ἐποχὴν ἀκριβῶς καθ’ ἣν ὁ Κοραῆς ἤρchiσε τὰς ἱατρικὰς σπουδὰς του, ἡ Σχολὴ τοῦ Μομπελλιέ εὐρίσκετο εἰς τὸ μεσουράνημα τῆς δόξης της. Ἐλάμπρυνε καὶ ἐκλείσεν αὐτὴν ἡ μεγαλοφυΐα ἐνὸς Barthez, τὸν ὁποῖον ὁ ἐγκυκλοπαιδιστὴς φιλόσοφος D’Alembert ὠνόμασε: puits de Science (φρέαρ ἐπιστήμης).

Ὁ Barthez¹ ὑπῆρξεν εἰς τῶν θαυμαστῶν τοῦ Ἱπποκράτους καὶ ἰδρυτῆς τῆς περιφήμου θεωρίας τοῦ βιταλισμοῦ (vitalismus), ἥτις ἐπεκράτησεν ἐν τῇ Ἱατρικῇ Σχολῇ τοῦ Μομπελλιέ μέχρι τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως καὶ μετ’ αὐτήν, γενομένη ἀφορμὴ μακρῶν καὶ σφοδρῶν ἐπιστημονικῶν συζητήσεων.

Ὁ βιταλισμός, ἥτοι περὶ τῆς ζωῆς ἡ ὀρθότερον περὶ ζωογόνου δυνάμεως θεωρία, προσομοιάζει κατὰ τι τὴν ἔννοιαν τῆς “Φύσεως” τοῦ Ἱπποκράτους. Κυρίως εἰπεῖν, εἰσηγητὴς τῆς θεωρίας ταύτης ὑπῆρξεν ὁ Bordeu.² Ἀλλ’

1) Ὁ Παῦλος—Ἰωσήφ Barthez ἐγεννήθη ἐν Μομπελλιέ τῷ 1734 καὶ ἀπέθανεν ἐν Παρισίοις τῷ 1806. Δεκαεξαετὴς ἐνεγράφη εἰς τὴν Ἱατρικὴν Σχολὴν τοῦ Μομπελλιέ, μετὰ δὲ τρία ἔτη, μόλις ἄγων τὸ 20ὸν ἔτος, ἀνηγορεύθη διδάκτωρ. Ἐλθὼν εἰς Παρισίους, ἐγνωρίσθη μετὰ τῶν μεγαλυτέρων σοφῶν τῆς ἐποχῆς του καὶ συνειργάσθη ἐν τῇ ἡμερῇ “Journal de Savants,” καὶ τῇ “Ἐγκυκλοπαιδεῖα.” Κενωθείσης τῷ 1760 ἔδρας τινὸς ἐν Μομπελλιέ, διωρίσθη κατόπιν διαγωνισμοῦ καθηγητὴς τῆς Ἱατρικῆς Σχολῆς, τὴν ὁποίαν ἐλάμπρυνε διὰ τῆς μεγαλοφυΐας του.

Κατέλιπε πλεῖστα συγγράμματα, ἐκ τῶν ὁποίων κυριώτερα εἶναι: Oratio Academica, de principio hominis vitali, Monspeliensis, 1772 εἰς 4ον. Εἰς τὸν λόγον τοῦτον, ἀπαγγελλόμενα τῇ 31 Ὀκτωβρίου 1772, ἐν τῇ Ἱατρικῇ Σχολῇ. εὐρίσκεται τὸ πρῶτον σπέρμα τοῦ βιταλισμοῦ. Nova doctrina de functionibus naturae humanae, ἐπίσης ἐν Montpellier τῷ 1774 εἰς 4ον. Nouveaux éléments de la Science de l’homme, ἐν Montpellier, 1778. Discours sur le genie d’ Hippocrate, ἐν Montpellier, 1801, εἰς 4ον καὶ ἄλλα. (Πλείοντα βλέπε: Dezeimeris, Dictionnaire historique de la Médecine ancienne et moderne).

2) Θεόφιλος Bordeu (1722—1776). Εἰς τῶν διασημοτέρων προδρόμων τῆς ἱατρικῆς ἀναγεννήσεως καὶ ὁ κύριος ἰδρυτὴς τῆς θεωρίας τῆς ζωτικῆς ζωῆς, συμβιβασομένης μετὰ τῆς “Φύσεως” τοῦ Ἱπποκράτους, ἥτις ἐδράζει εἰς κάθε μέρος καὶ ὄργανον τοῦ σώματος καὶ μεταδίδει τὴν αἰσθητικότητα καὶ κινητικότητα. Ἐν τῇ πραγματείᾳ αὐτοῦ: Recherches sur les glandes et sur leur action (Παρίσιος 1752) ἔθεσε τὰς θεμελιώδεις ἀρχὰς τῆς φυσιολογίας. Ἀρνούμενος νὰ παραδεχθῇ τὰς μηχανικὰς ἐξηγήσεις τῆς ἐκκρίσεως τῶν ἀδενικῶν χυμῶν, ἐπεκαλέσθη εἰδικὴν τινα κατάστασιν αὐτοῦ τούτου τοῦ ἀδένο.

Αἱ ἔρευναι αὐτοῦ (Recherches sur le tissu muqueuse, ἐν Παρισίοις 1767) ὑπὸ τοῦ βλεννώδους ἱστοῦ καὶ ἐπὶ τῶν χρονίων νοσημάτων (Recherches sur les maladies chroniques, 1775) ἀποτελοῦσι σπουδαιότατην συμβολὴν εἰς τὴν Γενικὴν Ἀνατομίαν καὶ Γενικὴν Παθολογίαν. Ἐξ αὐτῶν ὁ Bichat ἠντλησε πάσας τὰς μεγάλας φυσιολο-

ἡ ἐπιστημονικὴ ἀνάπτυξις αὐτῆς ὀφείλεται εἰς τὸν Barthez, ὅστις πρὸς μεγαλειτέραν ἀνάπτυξιν τοῦ βιταλισμοῦ προσέλαβεν ἐπίκουρον τὴν ἀναλυτικὴν μέθοδον τῆς συγχρόνου φιλοσοφίας. Ὁ Bordeu ὑπῆρξεν ἐκλεκτικός. Θέλων νὰ συμβιβάσῃ ἐν τῷ συστήματι αὐτοῦ τὸν ψυχο-ζωϊσμόν (animo-vitalismus) καὶ τὸν ὀργανικὸν δυναμισμόν, ἐγένετο εἰσηγητὴς τῆς πολλαπλῆς ζωῆς, ἣτις βραδύτερον ἔμελλε νὰ εὕρῃ ἐν τῇ ὀργανιστικῇ θεωρίᾳ πολύτιμον στήριγμα. Διαιρέσας τὸν ἐγκέφαλον εἰς τόσα τμήματα ὅσα καὶ τὰ ὄργανα τοῦ σώματος, ἀπέδιδεν εἰς ἕκαστον τῶν ὀργάνων τούτων ἰδιοφυᾶ τινὰ ἐνέργειαν, καὶ ἀπέκλειε πᾶσαν μηχανικὴν καὶ χημικὴν ἐρμηνείαν. Παραδεχόμενος δὲ τὴν θεωρίαν τοῦ Stahl καὶ Van-Helmont, καθ' ἣν ἕκαστον μέρος τοῦ ἐγκεφάλου ἔχει τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ζωὴν, ἔθεσεν ἀμυδρῶς πως τὰς βάσεις τοῦ φυσιολογικοῦ συστήματος, διὰ τοῦ ὁποίου ἀνήγαγεν εἰς ζωτικὴν τινὰ καὶ ζωογόνον ἀρχὴν πάσας τὰς ὀργανικὰς ἐνεργείας, ἀπέκρουε δὲ τὴν ἐξήγησιν διὰ τῆς χημείας, τῆς φυσικῆς καὶ τῆς λεγομένης δυναμικῆς.

Ὁ Barthez, ὁ ἀντίπαλος τοῦ ψυχισμοῦ (animismus), ἐπὶ τὸ τελειότερον καὶ αὐτοτελέστερον ἀναπτύξας καὶ διαπλάσας τὸ φυσιολογικὸν τοῦτο σύστημα τοῦ Bordeu, ἀπέρριπτε καὶ οὗτος πάσας τὰς μηχανικὰς καὶ χημικὰς ἐρμηνείας τῶν ὀργανικῶν φαινομένων, παρεδέχετο ὅμως ὅτι τὸ σῶμα διατελεῖ ὑπὸ τὸ κράτος ζωοποιοῦ τινος ἀρχῆς καὶ ἐδογματίζεε μάλιστα ὅτι ἕκαστον μέρος τοῦ σώματος, ἀναλόγως πρὸς τὴν κατασκευὴν αὐτοῦ ἔχει ἐν ἑαυτῷ ἰδιαιτέραν τινὰ δύναμιν. Εἰς τοῦτο ἠκολούθει τοὺς μεγάλους τῆς ἀρχαιότητος διδασκάλους: τὸν Ἱπποκράτην, Ἀριστοτέλην καὶ Ἀσκληπιάδην, ἐκ δὲ τῶν νεωτέρων τὸν Φραγκίσκον Βάκωνα καὶ Van-Helmont.¹

Ἡ ἐνόργανος Φύσις κατὰ τὸν Barthez, διακρίνεται τῆς ἀνοργάνου κατὰ τοῦτο, ὅτι δηλαδὴ παρέχει διάφορα φαινόμενα καὶ ἀλλοιώσεις, αἱ ὁποῖαι δὲν δύνανται νὰ ἀναχθῶσιν εἰς χημικὰς καὶ φυσικὰς λειτουργίας, ὑποδηλοῦσιν ὅμως ὅτι εἰς αὐτὰς λανθάνει τι τὸ δραστικὸν καὶ ἰδιοφυές, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἐξαρτᾶται ἡ ζωογόνος ἐνέργεια. Εἰς τὸν ἄνθρωπον ἡ δύναμις αὕτη εἶνε διττή. Ἀφ' ἐνὸς μὲν ἡ ψυχὴ, δεσπόζουσα τοῦ πνευματικοῦ βίου, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ ζωοποιὸς ἀρχὴ ἐνοικοῦσα εἰς τὰ διάφορα μέρη τοῦ σώματος καὶ παρέχουσα

γικὰς ἀπόψεις, αἱ ὁποῖαι ἀπετέλεσαν τὸ μέλλον τῶν ἰδίων αὐτοῦ παραγωγικῶν ἐργασιῶν. Τέλος αἱ σπουδαὶ αὐτοῦ περὶ τῶν κρίσεων τῷ 1753, περὶ τοῦ σφυγμοῦ τῷ 1762, περὶ θεραπείας τοῦ ἐκ μετάλλων κωλικοῦ τῷ 1762, καὶ ἡ Ἱστορία τῆς Ἰατρικῆς τῷ 1764, καὶ ἄλλα καταδεικνύουσι τὸν ἔμπειρον ἱατρὸν καὶ εὐρυμαθῆ ἱστορικόν.

Ὁ φυσισμός (naturisme) ἄλλως τε οὐδέποτε εὗρεν ἀξιώτερον ὁπαδὸν καὶ μάλλον πεπεισμένον, δύναται δέ τις νὰ ἰσχυρισθῇ ὅτι ὁ Bordeu ἐπανάφερε τὴν Ἱπποκρατικὴν παράδοσιν, ἣτις διεκόπη πρὸς στιγμὴν ὑπὸ τῶν ἱατρῶν, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἀσπασθῇ τὰς ἱατρομηχανικὰς θεωρίας.

Ἀπέθανεν ἐξ ἀποπληξίας. (Dezeimeris, in loc. cit).

1) Κατὰ τὸν Barthez ἐξ ὅλων τῶν νεωτέρων ὁ Van Helmont κατέδειξε περισσότερον τὰ φαινόμενα, τὰ ὁποῖα προδίδουν εἰς τὸν ἄνθρωπον μίαν ἀρχὴν τῆς ζωῆς, χωριστῆς ἀπὸ τὸ σῶμα καὶ τῆς σκεπτομένης ψυχῆς, ἀλλ' ἐν τούτοις πεπρωκισμένης δι' αἰσθήσεως καὶ ἀντιλήψεως.

δύναμιν εἰς τὰ διάφορα ὄργανα τοῦ σώματος, ὥπως ἀναλόγως τῆς ἰδίας κατασκευῆς ἐκάστου ἀποτελοῦσι ποικίλας λειτουργίας, ἐκδηλουμένας ἐν εἶδει κινήσεως ἢ αἰσθήσεως. Ἄλλ' ὁ Barthez δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐρμηνεύσῃ καὶ νὰ καθορίσῃ τὴν φύσιν τῆς ζωογόνου ταύτης ἀρχῆς, τὴν ὁποίαν ἐθεώρει ὡς τι ἀφηρημένον. Ἄλλ' ἐξετάσωμεν τί ἡννόει ὁ Barthez ἐπὶ τῆς ζωϊκῆς ἀρχῆς.

“Δίδω τὸ ὄνομα ἀρχαὶ (principes), λέγει, εἰς τὰς πειραματικὰς αἰτίας τῶν φαινομένων τῆς κινήσεως καὶ τῆς ζωῆς. Τοιουτοτρόπως, ὀνομάζω ζωϊκὴν ἀρχὴν τοῦ ἀνθρώπου, τὴν αἰτίαν, ἣτις παράγει πάντα τὰ φαινόμενα τῆς ζωῆς ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ σώματι. Τὸ ὄνομα τῆς αἰτίας μᾶς εἶνε ἐντελῶς ἀδιάφορον, καὶ δύναται νὰ ληφθῇ κατὰ βούλησιν. Ἄν ὅμως προτιμῶ τὸν ὅρον “ζωϊκὴ ἀρχή,” τὸν προτιμῶ διότι οὗτος μᾶς παρουσιάζει ἰδέαν ὀλιγώτερον περιορισμένην παρὰ τὰ ὀνόματα impetum faciens (ὁρμή), αἰσθητικότης, ἐρεθιστικότης, ἢ ἄλλα, διὰ τῶν ὁποίων ὥρισαν τὴν αἰτίαν τῶν λειτουργιῶν τῆς ζωῆς.”¹

Ἐξετάζων ἔπειτα τὰς διαφόρους αἰτίας τῆς κινήσεως, ἀνέρχεται βαθμηδὸν ἐκ τῶν ἀπλουστερῶν, μέχρις ἐκείνων αἱ ὁποῖαι παράγουσι καὶ διατηροῦσι τὰ ὀργανικὰ ὄντα, ζῶα καὶ φυτὰ καὶ τέλος καταλήγει εἰς τὸν ἀνθρώπον.

“Ἡ ζωτικὴ ἀρχὴ τοῦ ἀνθρώπου, ἐξακολουθεῖ, εἶνε ἀναμφιβόλως ἡνωμένη στενῶς μετὰ τῆς διανοίας αὐτοῦ καὶ τῶν ὀργάνων. Ἄλλ' ἵνα καλλίτερον γνῶρίσωμεν τὰς δυνάμεις τῆς ἀρχῆς ταύτης, εἶνε ἀνάγκη νὰ θεωρήσωμεν αὐτὰς κεχωρισμένας ἀπὸ τῶν παθήσεων τῆς λογικῆς ψυχῆς καὶ ἀπὸ τοῦ ἀπλῶς ὀργανικοῦ σώματος. Διότι ἐν τῇ μελέτῃ τῶν λίαν περιπλόκων πραγμάτων, ἡ ἀδυναμία τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος εἰς αὐτὸ ἀνάγει παρομοίους ἀφαιρέσεις, ἀπολύτως ἀναγκαίας.”¹

Ὀλίγον ἐνδιαφέρει τὸ ὄνομα, ὀλίγον ἐνδιαφέρει ἐπίσης ἡ φύσις τῆς ἀρχῆς τῆς ζωῆς· ἀρκεῖ μόνον ὅτι ὑπάρχει. Ἄλλ' εἶνε ἀναπόσπαστος ἀπὸ τῆς ὕλης ἢ εἶναί τι διακριτόν; Ὁ Barthez ὀλίγον φροντίζει περὶ τῆς λύσεως παρομοίου προβλήματος. Ἐν τούτοις τὴν ὑπόθεσίν του στηρίζει ἐπὶ τῆς ὑπάρξεως τῶν κινητικῶν δυνάμεων καὶ τῶν αἰσθητικῶν, τῆς ζωϊκῆς θερμότητος καὶ τῶν ὀργανικῶν συμπαθειῶν.

“Εἶνε ἀνάγκη, λέγει, νὰ διακρίνωμεν ἐν τῇ ζωϊκῇ ἀρχῇ τὰς αἰσθητικὰς δυνάμεις ἀπὸ τῶν κινητικῶν, διότι τὰ δύο ταῦτα εἶδη τῶν δυνάμεων παράγουσιν ἀποτελέσματα ἐντελῶς ἀνόμοια. Τοιουτοτρόπως, ἐν τῇ ψυχῇ, ἣτις εἶνε μία, οἱ μεταφυσικοὶ διακρίνουσι τὸ νοητικὸν καὶ τὸ βουλευτικόν, διότι αἱ πράξεις τῶν δυνάμεων τούτων εἶνε προφανῶς διάφοροι.”

Πρόκειται περὶ τῆς ζωϊκῆς θερμότητος; Χωρὶς νὰ λαμβάνῃ ποσῶς ὑπ' ὄψει τὰ φυσιολογικὰ φαινόμενα, τὰ ὁποῖα συμβάλλουσιν εἰς τὴν παραγωγὴν αὐτῶν, ὁ Barthez ἀναφέρει ὁμοίως τοὺς διέποντας ταύτην νόμους εἰς τὰς πρωτίστας διαθέσεις τῆς ζωϊκῆς ἀρχῆς.

Ἐν περιλήψει ὁ Barthez εἶχε δίκαιον νὰ διακρίνῃ τὰ φυσικὰ φαινόμε-

1) Barthez, Nouveaux éléments de la Science de l'homme.

να ἀπὸ τῶν ζωϊκῶν φαινομένων, ἀλλὰ πολὺ ἐνησμενίσθη εἰς τὰς ὑψηλὰς σφαίρας σκοτεινῆς θεωρίας, πολὺ δὲ δικαίως ψέγουσιν αὐτὸν ὡς καταστήσαντα τὴν ἐπιστήμην δυσκίνητον, σκοτίζοντα δὲ αὐτὴν ἐν τῇ ἰδέᾳ ἀρχῆς τινος τῆς ὁποίας αὐτὸς ὁ ἴδιος δὲν ἐγνώρισε μήτε τὴν οὐσίαν, μήτε τὴν ἰδίαν φύσιν. “Δὲν ἡδυνήθη ποτέ, λέγει ὁ μέγας Cuvier,¹ νὰ ἐννοήσω πῶς ὁ ὅρος “ζωϊκὴ ἀρχή,” εἰσαχθεὶς εἰς τὴν Ἐπιστήμην, δύναται νὰ παράσχη τὴν κλειδα ἢ τὴν ἐξήγησιν φαινομένου τινός.”

Ἡ μέθοδος αὕτη, λέγει ὁ Bouillet,² δυνατόν νὰ εἶνε εὐκόλος καὶ εὐχάριστος, ἀλλ’ εἶνε ἀναξία διὰ τὸν θέλοντα δι’ αὐτῆς νὰ συναρπάσῃ σοβαροὺς ἐπιστήμονας καὶ ἐπομένως ἀξιοῦντα νὰ πείσῃ αὐτούς. Ἐν τούτοις τοιοῦτος ὑπῆρξεν ὁ σκόπελος κατὰ τοῦ ὁποίου προσκρούει τὸ ζωϊστικὸν σύστημα, ὃ δὲ πομπώδης ὅρος τὸν ὁποῖον μετεχειρίσθη ὁ Barthez ἐχρησίμευσεν ὅπως καλύψῃ τὴν ἄγνοιαν τῶν αἰτίων.³

Ἐν τούτοις ὁ Barthez καθιέρωσε διὰ τοῦ ἰσχυροῦ αὐτοῦ πνεύματος τὴν τόσον ἀξιομνημόνευτον διάκρισιν τῶν δυνάμεων εἰς ῥιζικάς καὶ δρώσας (*vires in posse, vires in actu*), διάκρισιν τὴν ὁποίαν ἡ Σχολὴ τοῦ Μομπελιὲ ἐθεώρει ὡς ἐν τῶν πολυτιμωτάτων δογμάτων αὐτῆς, εἰς αὐτὸν δ’ ὀφείλομεν καὶ θεωρίαν τινὰ ἐπὶ τῶν νοσηρῶν στοιχείων καὶ ταξινόμησιν τινὰ τῶν θεραπευτικῶν μεθόδων.⁴

Ἐν τῇ θεραπευτικῇ πρὸ παντός, τὴν λυδίαν ταύτην λίθον τῶν ἱατρικῶν θεωριῶν, ὁ Barthez ἀναδεικνύεται ὑπέρομετρος ὅλων τῶν θεωρητικῶν τῆς ἀρχαιότητος καὶ τῶν νεωτέρων χρόνων. Πρὸ αὐτοῦ δὲν ἐγνώριζον παρὰ δύο μόνον ἀξιώματα τῆς πρακτικῆς: “Αἱ νόσοι θεραπεύονται διὰ τῶν ἐναντίων

1) Dr Meunier, Histoire de la Médecine, Paris 1924, σελ. 339.

2) Bouillet, Ἱστορία τῆς Ἱατρικῆς, μετάφρασις Ν. Γ. Παρίση, σελ. 360.

3) Ὁ Bouchut, ἐκφράζεται σχετικῶς ὡς ἑξῆς: Ἐν ὅσῳ οἱ φιλόσοφοι δὲν ἐξέλθωσιν ἐκ τοῦ ἀορίστου καὶ τῶν γενικοτήτων τοῦ ζητήματος, εἶναι ἀδύνατον εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς ζωϊκῆς ἀρχῆς νὰ δυνηθῇ νὰ συνενώσῃ ἐν ἑαυτῇ ὅλους τοὺς ἱατροὺς τοὺς ἐπιθυμοῦντας νὰ ἴδωσι τὰς γενικάς τῆς ἐπιστήμης ἀρχὰς συμφωνοῦσας μὲ τὰς ἀξιώσεις τῆς παρατηρήσεως.....

Πράγματι ἡ ζωϊκὴ ἀρχὴ ἐννοουμένη κατὰ τὸν Barthez, οὐδὲν ἄλλο εἶναι παρὰ εὐκαιρία τις ματαίων μεταφυσικῶν ἐρίδων περὶ τοῦ ἐνιαίου ἢ τοῦ διπλοῦ τῆς ἀρχῆς τῆς ζωῆς. (Histoire de la Médecine, σελ. 469).

4) Ὁ Barthez διαίρει τὰς θεραπευτικὰς μεθόδους εἰς τρεῖς κατηγορίας: Τὴν φυσικὴν μέθοδον, τὴν ἀναλυτικὴν καὶ τὴν ἐμπειρικὴν. Ἡ φυσικὴ μέθοδος σκοπὸν ἔχει τὴν ὑποστήριξιν, τὴν ἐπίσπευσιν τῆς εὐνοϊκῆς τάσεως τῆς νόσου, ἐφαρμόζεται δὲ πρὸ πάντων εἰς τὰς ὀξείας παθήσεις, καθ’ ἃς αἱ συντηρητικαὶ τάσεις εἶναι λίαν ἐκτεφρασμένοι. Διὰ τῆς ἀναλυτικῆς μεθόδου πολεμοῦσιν ἀπ’ εὐθείας καὶ ἀλληλοδιαδόχως τὰ διάφορα στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦσι τὴν νόσον, κατὰ τὸ ἐνδιαφέρον αὐτῶν. Τέλος ἡ ἐμπειρικὴ μέθοδος ἐμφανίζεται ὡς ὅτις ὑπάρχει φόβος μήπως ἡ αὐτόματος κίνησις τῆς φύσεως δὲν εἶναι ἀρκούντως ἐνεργητικὴ ὅπως προκαλέσῃ τὴν ἴασιν ἢ προσέτι, ὅταν ἡ νόσος δὲν δύναται νὰ ἀποσυντεθῇ εἰς τὰ διακριτικὰ αὐτῆς σημεῖα. Τῆς ἐμπειρικῆς μεθόδου ὑπάρχουσι τρία εἶδη διακρινόμενα ὑπὸ τὰ ὀνόματα: μιμητικὴ, διαταρακτικὴ καὶ εἰδική.

(*contraria contrariis curantur*)». “Ὁ ἰατρὸς εἶνε ὑπουργὸς τῆς φύσεως, ὁφείλων νὰ ἀκολουθῇ τὰς ἐνδείξεις καὶ προσπαθείας αὐτῆς». Ἀκολουθοῦντες τὸ πρῶτον τῶν ἀξιωμάτων οἱ ἰατρο-χημικοὶ μετεχειρίζοντο τὰ ὑπόξυνα ποτὰ ἵνα μετριάσωσι τὴν ὀξύτητα τῶν χυμῶν μας, παρέχοντες πρὸς τοῦτο ἀλκαλικά ἢ οἶνοπνευματώδη ποτά. Οἱ ἰατρο-φυσικοὶ ἀπ’ ἐναντίας μετεχειρίζοντο δριμέα καὶ ὀρεκτικά ποτὰ ἵνα ἀποκαθάρωσι τὰ ἀγγεῖα ἢ τοὺς ἀποφραχθέντας πόρους. Τὰ ἀξιώματα ταῦτα, τῶν ὁποίων τὸ μὲν εἶνε ἐσφαλμένον, τὸ δὲ ἐπιδεκτικὸν πολλῶν καὶ ποικίλων ἐρμηνειῶν, ἀντικατέστησε διὰ γλώσσης πλεόν φιλοσοφικῆς καὶ σαφεστέρας.¹

Αἱ ἐργασίαι τοῦ ἐκ Μομπελλιὲ φυσιολόγου ἔπρεπε νὰ ἀσκήσωσιν ἐπὶ τοῦ ἱατρικοῦ κόσμου ἐπίδρασιν τινά, ἥτις ὅμως δὲν ἐπεξετάθη ποσῶς πέραν τῆς Σχολῆς ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐδίδασκεν. Ἀλλαχοῦ περιορίσθησαν ὥς ἐπὶ τὸ πολὺ νὰ καταδικάσωσιν αὐτάς, ἐνίστε δὲ καὶ χωρὶς νὰ τὰς γνωρίζωσιν.²

Τὴν θεωρίαν περὶ ζωϊκῆς ἀρχῆς τοῦ Barthez, ἀνέπτυξαν ἔτι μᾶλλον καὶ ἐπλούτισαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ Grimaud (1750-1789) καὶ Pinel (1745-1826). Ἐκεῖνος μὲν θεωρητικῶς, οὗτος δὲ πρακτικῶς.

* *

Ὁ Κοραῆς ὡς καταφαίνεται ἐκ τῶν διατριβῶν του, ἡσπάσθη τὰς περὶ βιταλισμοῦ ἀρχὰς τοῦ Barthez, ἀλλ’ ὄχι καὶ ἀπολύτως. Ἦτο ἄλλως τε ἀδύνατον εἰς τὸν ἐκ Σμύρνης φοιτητὴν νὰ μὴ ὑποστῇ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἀρχῶν τῆς ἐν Μομπελλιὲ Ἰατρικῆς Σχολῆς ἀφοῦ προσφιλέστατος τῶν καθηγητῶν του ἦτο ὁ Grimaud, διάδοχος τοῦ Barthez, φίλτατος δὲ τῶν τότε συμφοιτητῶν ὁ Pinel, ὁ μετὰ ταῦτα ἐπιφανὴς ἐν Παρισίοις ἰατρὸς καὶ συγγραφεὺς τῆς πολυκρότου Φιλοσοφικῆς Νοσογραφίας (*Nosographie de l'analyse appliquée à la Médecine*, εἰς 3 τόμους, 1830 ἐν Παρισίοις).

Μεταξὺ καὶ ἄλλων διέπρεπον ἐν Μομπελλιὲ οἱ καθηγηταὶ: Broussonet, Chaptal, Lamure καὶ ἄλλοι, ὑπὸ τοιούτους δὲ καθηγητὰς διήκουσεν ὁ Κοραῆς ἐπὶ 4 ὁλόκληρα ἔτη τὰ μαθήματα τῆς Ἰατρικῆς.

Ὁ Broussonet (1761-1807) ἦτο διασημότετος φυσιολόγος καὶ ἐταῖρος τῆς ἐν Μομπελλιὲ Ἀγρονομικῆς Ἑταιρείας.

Ὁ Chaptal (1756-1832) ἐδίδασκεν εὐδοκιμώτατα τὴν χημεῖαν καὶ διηύθυνε τὸ ἐν Γρενόβλῃ ἐργοστάσιον νίτρου, τελειοποιήσας τὴν μέθοδον τῆς παρασκευῆς του.³ Οὗτος γνωρίσας ἐκ τοῦ πλησίον τὸν Κοραῆν, μεγάλως ἐ-

1) Renouard, *Histoire de la Médecine*, Τόμ. Β, σελ. 428.

2) Dezeimeris, in loc. cit.

3) Ἦτο μέλος τῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιστημῶν τῆς Γαλλίας καὶ ἔγραψε: *Στοιχεῖα Χημεῖας* (1803). *Χημεῖα ἐφηρμοσμένη εἰς τὰς τέχνας* (1827, β', ἔκδοσις εἰς 5 τόμους). *Χημεῖα ἐφηρμοσμένη εἰς τὴν γεωργίαν* (1829, β', ἔκδοσις) καὶ ἄλλα. Μέθοδος δὲ κατὰ Chaptal ἢ σαπταλισμὸς ὀνομάζεται ἢ ὑπ' αὐτοῦ ἐπινοηθεῖσα μέθοδος τῆς βελτιώσεως τοῦ οἴνου, καθ' ἣν προστίθεται σάκχαρον εἰς πτωχὰ εἰς σάκχαρον γλεύκη, ἢ δὲ περίσσεια τοῦ ἀνθρακικοῦ ὀξέος ἐξουδετεροῦται δι' ἀνθρακικοῦ ἀσβεστίου.

ξετίμησε καὶ ἠγάπησεν αὐτόν. Δι' ὃ γενόμενος ὑπουργὸς τῶν Ἑσωτερικῶν Ναπολέοντος τοῦ Α'. τῇ εἰσηγήσει αὐτοῦ μετέσχε κατόπιν ὁ Κοραῆς εἰς τὴν εἰς τὸ γαλλικὸν μετάφρασιν τῶν Γεωγραφικῶν τοῦ Στράβωνος.

Ὁ Lamure, κοσμήτωρ τῆς Ἱατρικῆς Σχολῆς ἐπὶ Κοραῇ, δὲν παραβάλλεται μὲ τοὺς ἄνωτέρω, ἐξέδωκεν ὅμως λατινιστὶ καὶ γαλλιστὶ πολλὰ συγγράμματα, τῶν ὁποίων σπουδαιότερον εἶνε τὸ περὶ σφυγμοῦ τῶν ἀρτηριῶν (*Pathologicarum de febre et palpitatione lectionum vindiciae*, ἐν Μομπελλιῇ 1748).

Ἄλλ' ἐξ ὅλων τῶν καθηγητῶν, ὁ Grimaud ἠγάπησε περισσότερο τὸν Κοραῆν. Ὁ θαυμαστὴς τοῦ Ἱπποκράτους, διαδεχθεὶς τῷ 1781 τὸν παραιτηθέντα Barthez, ἦτο εἷς τῶν κορυφαίων διδασκάλων τῆς Ἱατρικῆς Σχολῆς. Ἀνηγορεύθη διδάκτωρ τῷ 1776 διὰ τῆς πολυκρότου αὐτοῦ Θέσεως "Περὶ ἐρεθιστικότητος," (*Tantamen de irritabilitate*), τῆς ὁποίας πρωτοστάτης ἦτο ὁ πολὺς Haller (1708-1777).

Τὰ περὶ φυσιολογίας μαθήματα τοῦ Grimaud κατέστησαν αὐτὸν γνωστὸν καὶ ἐκτὸς τῆς Γαλλίας, πολλοὶ δὲ Γερμανοί, Ῥώσσοι καὶ Ἀγγλοὶ κατελέγοντο μεταξὺ τῶν μαθητῶν του. Ἀλλὰ φύσει φιλάσθενος, ἔτι περισσότερο ὑπέσκαψε τὴν ὑγείαν του διὰ τῆς ὑπερβολικῆς κοπώσεως, οὕτω δὲ τὸ στάδιον αὐτοῦ, ἐφάμιλλον πρὸς τὸ τοῦ Barthez, ἀνεκόπη εἰς ἡλικίαν 39 ἐτῶν ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς δράσεώς του (1750-1789).

Ὁ Grimaud δὲν ἦτο μόνον φυσιολόγος, ἀλλὰ καὶ μέγας πυρετολόγος, ὥς μαρτυροῦσιν αἱ μετὰ τὸν θάνατόν του δημοσιευθεῖσαι εἰς τρεῖς τόμους πυρετολογικαὶ πραγματεῖαι αὐτοῦ.¹

Ὁ Grimaud ἀνέπτυξε καὶ ἐξηκρίβωσε τὰς φυσιολογικὰς θεωρίας τοῦ Barthez, ἐγκαινιάσας μάλιστα καὶ ἰδίας ἀρχάς, τὰς ὁποίας ἐπηύξησε καὶ διέπλασσε μετ' ὀλίγον ὁ κατ' οὐδὲν κατώτερος τοῦ Barthez καὶ τοῦ Grimaud, Bichat (1771-1804).

Αἱ φυσιολογικαὶ ἔρευναι περὶ ζωῆς καὶ θανάτου (*Recherches physiologiques sur la vie et la mort*, Παρίσιοι, 1800) καὶ ἡ Γενικὴ Ἀνατομία (*Anatomie, Générale appliquée à la physiologie et la médecine*, Παρίσιοι), ὑπῆρξαν τὰ ἀριστουργήματα τοῦ Bichat, δι' ὃ δικαίως δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ὁ ἀναμορφωτὴς τῆς ἀνατομικῆς καὶ ἱστολογίας.

Ἡ ζωὴ κατὰ τὸν Bichat, εἶνε "τὸ σύνολον τῶν λειτουργιῶν, αἱ ὁποῖαι ἀνθίστανται εἰς τὸν θάνατον,," Διαιρεῖ δὲ αὐτὴν εἰς ζωϊκὴν καὶ ὀργανικὴν καὶ ἐξετάζει τὰς γενικὰς διαφορὰς ἀμφοτέρων τούτων τῶν ζωῶν ἐν σχέσει πρὸς τὰς ἐξωτερικὰς μορφὰς καὶ τὸν τρόπον τῆς ἐνεργείας τῶν σχετικῶν ὁρ-

1) *Cours de fièvres*, ἐν Μομπελλιῇ 1791 α'. ἔκδοσις. Τῷ 1815 ἐγένετο δευτέρα ἔκδοσις, ἐπηυξημένη εἰς 4 τόμους ὑπὸ τοῦ J. B. E. Dermorcy—Delettre, ἐν τῇ ὁποίᾳ ὑπάρχει καὶ βιογραφία τοῦ συγγραφέως. Ἐπίσης μετὰ θάνατον, ἐδημοσιεύθη τὸ : *Cours complet de physiologie*, distribué en leçons, τῷ 1818 ὑπὸ τοῦ Lanthois εἰς 2 τόμους. Τῷ 1824 ἐγένετο δευτέρα ἔκδοσις αὐξηθεῖσα διὰ πολλῶν σημειώσεων. Ὑπόμνημα αὐτοῦ (πρῶτον καὶ δεύτερον) ἐπὶ τῆς θρέψεως τῷ 1787 καὶ 1789 ἐβραβεύθη ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας τῆς Πιερουπόλεως. (Dezeimeris, in loc. cit.).

γάνων αὐτῶν, ἐπίσης ὡς πρὸς τὴν διάρκειαν τῆς ἐνεργείας αὐτῶν, τὴν ἔξιν, τὸ ἦθος καὶ τέλος ὡς πρὸς τὰς ζωϊκὰς δυνάμεις.

Εἰς τὰς φυσιολογικὰς ἐρεῦνας αὐτοῦ,¹ ἀναζητεῖ καὶ ἐρευνᾷ τὴν ἀμοιβαίαν ἐπίδρασιν, τὴν ὁποίαν δύναται νὰ ἐξασκήσῃ ὁ θάνατος τῶν διαφόρων ὀργάνων, καὶ ἐξετάζει τὸν θάνατον τοῦτον ὑφ' ὅλας τὰς μορφάς, τὰς ὁποίας δύναται νὰ περιβληθῇ.

Διὰ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ ἀνύψωσε τὴν Γενικὴν Παθολογίαν εἰς τὴν τάξιν τῶν ἄλλων κλάδων τῆς ἱατρικῆς. Παρὰ δὲ τὰς θεωρίας τοῦ Barthez καὶ τοῦ πλείστου τῶν νεωτέρων ζωϊστῶν, ὁ Bichat δὲν ἀνάγει πλέον τὰς ζωϊκὰς ἐνεργείας εἰς γενικὴν τινα καὶ ἄγνωστον τῆς Φύσεως ἀρχήν, ἀλλὰ ζητεῖ τὴν ἐξήγησιν αὐτῶν εἰς διαφορετικώτατα φαινόμενα τοῦ ὀργανισμοῦ καὶ ἀντικαθιστᾷ οὕτω τοὺς ἰδίους χαρακτῆρας εἰς τοὺς ζῶντας ἰστούς. Ὅπως ὁ Haller, ὅπως ὁ Lavoisier, ὁ Bichat ἦτο δημιουργικὸν πνεῦμα, τὸ δὲ ἔνδοξον ὄνομα αὐτοῦ καθιερώθη ὑπὸ τῆς ἱστορίας.

* *

Ὁ Κοραῆς, ὅπως εἶπομεν, προσέκλινεν ἰδίως εἰς τὴν διδασκαλίαν καὶ τὰ δόγματα τοῦ Grimaud, τὸν ὁποῖον ἐξετίμα καὶ ἠγάπα καὶ δι' ἄλλους μὲν λόγους, ἀλλὰ καὶ διότι ὁ Grimaud ἦτο ὁ ἐνθερμότερος ζηλωτὴς καὶ θαυμαστῆς τοῦ Ἱπποκράτους. Ὅσάκις ὁ Grimaud ὠμίλει περὶ Ἱπποκράτους, κατελαμβάνετο, οὕτως εἰπεῖν, ὑπὸ θείας μανίας, οἱ δὲ λόγοι του ζοφεράν καταχέοντες λάμπιν εἰς τὴν φθίνουσαν ὑπαρξιν τοῦ ἀνδρός, κατεπλήρου θερμῆς ἅμα καὶ ἐπωδύνου συμπαθείας τὰς ψυχὰς τῶν ἀκροατῶν του. Ὅσάκις δὲ ἐπρόφερε τὸ ὄνομα τοῦ Ἱπποκράτους, ἔστρεψε φιλικὸν καὶ ἀτενὲς τὸ βλέμμα πρὸς τὸν Κοραῆν, ὡς νὰ ἤθελε νὰ δείξῃ ὅτι ἐκεῖνος καὶ μόνος ἐξ ὅλων τῶν ἄλλων μαθητῶν του ἦτο ὁ ἱπποκρατικώτερος.²

Ἄλλ' ἄς ἀκούσωμεν καλλίτερον αὐτὸν τὸν Κοραῆν γράφοντα περὶ τοῦ

1) Αἱ φυσιολογικαὶ ἐρεῖναι αὐτοῦ, διαιροῦνται, κυρίως εἰπεῖν, εἰς 2 μέρη : Τὸ πρῶτον ἀσχολεῖται περὶ τῶν λειτουργιῶν τῆς ζωϊκῆς ζωῆς καὶ τῆς ὀργανικῆς ζωῆς. Τὸ δεύτερον ἀφιεροῦται εἰς τὸν μηχανισμόν τοῦ θανάτου.

Πλὴν τῶν μνημονευθέντων ἔργων ἔγραψε : *Memoire sur la fracture de l'extremité scapulaire de la clavicule. Description d'un nouveau trépan. Memoire sur la membrane synoviale des articulations. Memoire sur les rapports qui existent entre les organes à forme symetrique et sur ceux à forme irregulière. Traité des membranes en général et de divers membranes en particulier, καὶ ἄλλα.* (Dezeimeris, in loc. cit.).

“Ἡ Γενικὴ ἀνατομία τοῦ Bichat, λέγει ὁ Kölliger, εἶναι ἡ πρώτη ἐπιστημονικὴ ἐργασία περὶ τὴν ἱστολογίαν, καὶ ὡς ἐκ τούτου αὕτη ἔχει μέγα ἐνδιαφέρον διὰ τὴν ἐπιστήμην ταύτην. Ἄλλ' ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον παρέχει εἰς αὐτὴν ἀκόμη μεγαλειτέραν σημασίαν εἶναι ὅτι ὅχι μόνον οἱ ἱστοὶ θεωροῦνται ἐν αὐτῇ ὑπὸ μορφολογικὴν ἔποψιν καὶ ἐξετάζονται ὅσον τὸ δυνατόν ἐντελῶς, ἀλλὰ προσέτι καὶ αἱ σχέσεις τῶν ἰστῶν πρὸς τὰς φυσιολογικὰς αὐτῶν λειτουργίας καὶ τὰς νοσηρὰς αὐτῶν καταστάσεις ἐξετάζονται ἐν αὐτῇ καθ' ὅλας τὰς λεπτομερείας.” (Παρὰ Bouillet, in loc. cit. σελ. 370).

2) Δ. Θερεϊανοῦ, Ἀδαμάντιος Κοραῆς. Τόμ. Α'. σελ. 127.

διδασκάλου του: “Ὁ ἐν τῇ ἱατρικῇ καθηγητής μου, ὁ ἐπιστήθιος φίλος μου, ὁ σπάνιος ἀνὴρ, ὁ κεκτημένος πάντα τὰ προτερήματα, ὅπως ἀποβῇ μέγας ἱατρός, ὁ δειλός, ὁ γλυκύς, ὁ ἄκακος ὡς ἄμνός, ὁ ἐν ἀκμῇ τῆς ἡλικίας του τελευτήσας ἐκ παθήσεως τοῦ πνεύμονος, ὁ περικλεῆς Γριμώ, εἰκότως ἔλεγεν, ὁμιλῶν περὶ τοῦ Ἱπποκράτους: que les Grecs sont les veritables maîtres du monde, parce qu'ils seront toujours les instituteurs. (Οἱ Ἕλληνες εἶνε οἱ ἀληθινοὶ κύριοι τοῦ κόσμου, διότι θὰ εἶνε πάντοτε οἱ διδάσκαλοί του). Ἦκουσα τοῦ Γριμώ πολλάκις ἐπαναλαμβάνοντος ταῦτα τὰ ῥήματα ἐπὶ τοῖς σπουδαιοτάτοις μαθήμασι, θὰ ἀναμιμνήσκωμαι δὲ πάντοτε μεθ' ὁποίας φιλοφροσύνης προσέβλεπεν εἰς ἐμέ, ὁπότε ἐξηγγεῖλε τοὺς περὶ Ἱπποκράτους καὶ τῶν Ἑλλήνων ἐνθουσιώδεις ἐκείνους λόγους,,.

Ἡ σχέσις αὕτη μεταξὺ Grimaud καὶ Κοραῆ, δὲν ἦτο διδασκάλου πρὸς μαθητὴν, ἦτο καὶ περισσότερον, ἦτο ἀγάπη φίλου πρὸς φίλον. Ὁ Grimaud διέγνωσε καὶ ἐξετίμησεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὴν ἀγαθὴν τοῦ Ἑλλήνου φύσιν. Καὶ ὅχι μόνον διέγνωσε, ἀλλὰ καὶ προέγνωσε τὴν εἰς τὴν ἱατρικὴν καὶ τὴν φιλολογίαν ἐπίδοσιν καὶ εὐδοκίμησιν τοῦ Κοραῆ. Ὁ δὲ Κοραῆς, εὐγνωμονῶν ἐβοήθει τὸν διδάσκαλον καὶ φίλον του εἰς τὴν ἐρμηνείαν δυσνοήτων χωρίων τῶν Ἱπποκρατικῶν συγγραμμάτων. Ἄν δ' ἔπειτα ὁ Κοραῆς ἀνέλαβε τὴν ἐρμηνείαν καὶ ἐκδοσιν Ἱπποκρατικῶν ἔργων, περὶ τῶν ὁποίων θὰ ὁμιλήσωμεν κατωτέρω, βεβαίως εἰς τοῦτο συνετέλεσαν κατὰ μέγα μέρος καὶ αἱ παρορμήσεις τοῦ παλαιοῦ καὶ ἀγαπητοῦ καθηγητοῦ αὐτοῦ, παρὰ τοῦ ὁποίου ἐδιδάχθη τὴν ἱατρικὴν ἐπιστήμην καὶ πρὸς τὸν ὁποῖον ὑπέσχετο ἤδη τὴν εἰς τὸ γαλλικὸν μετάφρασιν τῶν κυριωτέρων καὶ γενικωτέρων ἔργων τοῦ πατρὸς τῆς Ἱατρικῆς.

* *

Αἱ ἱατρικαὶ σπουδαὶ τοῦ Κοραῆ ἐν Μομπελλιέ, ὑπῆρξαν πλήρης στερήσεων καὶ οἰκονομικῶν δυσχερειῶν.¹ Ὅ,τι λέγει ὁ Ἡρόδοτος περὶ τῶν Ἑλλήνων, κάλλιστα δύναται νὰ λεχθῇ καὶ διὰ τὸν Κοραῆν, ὅστις ἀπὸ τῆς γεννήσεως μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ εἶχε πάντοτε ἀχώριστον σύντροφον τὴν πενίαν “θηρίον βαρύτατον,, ὅπως τὴν ἀποκαλεῖ ὁ Μένανδρος.

Ὀλίγον πρὶν ἀναχωρήσει ἐκ Σμύρνης παρεκάλεσε τὸν φίλον του Πρωτοψάλτην Δημήτριον Λῶτον, νὰ πωλήσῃ ἐπιπλά τινα καὶ σκεύη, ἐλπίζων ὅτι τὸ ἐκ τῆς πωλήσεως προῖδον θὰ ἐπῆρκει εἰς τὰς πρώτας ἀνάγκας του. Πόσον εἶχεν ἀνάγκην χρημάτων, καταφαίνεται ἐκ τῆς ἐπιστολῆς, τὴν ὁποίαν ἔγραψε πρὸς τὸν Πρωτοψάλτην, ὀλίγον μετὰ τὸν ἐκ Λιβόρνου κατάπλουν κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1782. “Σοῦ ὑπενθυμίζω νὰ ἐπιμεληθῇς τὴν πώλησιν ἐκείνων τῶν ὀλίγων πραγμάτων, διὰ νὰ μὲ στείλῃς χωρὶς ἀναβολὴν τὰ ἐξ αὐτῶν συναχθησόμενα ἀργύρια,,.

1) Ταῦτα ἠρύσθημεν ἐκ τῆς τριτόμου περισπουδάστου περὶ Ἀδαμαντίου Κοραῆ πραγματείας τοῦ Διονυσίου Θερεϊανοῦ, εἰς τὴν ὁποίαν παραπέμπεται ὁ ἀναγνώστης διὰ πλειοτέρας πληροφορίας.

Φαίνεται ὅτι ὁ Πρωτοψάλτης δὲν κατώρθωσε νὰ πωλήσῃ αὐτά, ὁ δὲ Κοραῖς μὲ μεγάλην στενοχωρίαν τοῦ ἔγραψε τὰ ἑξῆς: “Πίστευσόν μοι ὅτι ὅταν ἦλθεν ἡ πόστα καὶ δὲν ἔλαβα τὰ ἐλπιζόμενα, ἠγανάκτησα μεγάλως, μάλιστα διότι ἐπρόσμενον αὐτὰ τὰ ὀλίγα ἀργύρια διὰ νὰ ἀγοράσω μερικὰ ἀναγκασιότατα βιβλία, χωρὶς τῶν ὁποίων εἶνε ἀδύνατον νὰ ὑπάγω ἐμπρός,,.

Εἰς ἄλλην του πάλιν ἐπιστολὴν τοῦ ἔγραψε: “Ὅσα εἶδη ἰδικὰ μου ἔμειναν εἰς χεῖράς σου, κάμε τρόπον (νὰ ζῆς) νὰ τὰ πωλήσῃς τὸ γρηγορώτερον. Τὸ νὰ προσμένῃς περισσύτερον εἶνε ἀνωφελές. Εἰπὲ τοῦ ἀδελφοῦ μου νὰ σοῦ δώσῃ καὶ μερικὰ ὑποκάμισα παλαιά, διὰ νὰ πωλήσῃς καὶ αὐτά,,.

Τὰ ταχυδρομεῖα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης δὲν ἦσαν ὁργανωμένα ὥπως σήμερον, πρὸς ἀποφυγὴν δὲ δαπανῶν, ὁ Κοραῖς τὰ πρὸς τὸν Πρωτοψάλτην γράμματά του ἔστελλεν οὐχὶ διὰ τοῦ ταχυδρομείου, ἀλλὰ διὰ φίλων ταξιδιωτῶν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Πρωτοψάλτης πάντοτε ἐλάμβανεν ἀργὰ τὰ γράμματά του, παρεπονεῖτο πρὸς τὸν Κοραῖν, ἀφ’ ἑνὸς μὲν διὰ τὴν βραδύτητα, ἀφ’ ἑτέρου δὲ διότι τὰ γράμματά του περιγράφοντα τὰ τότε μεγάλα πολιτικὰ καὶ πολεμικὰ γεγονότα, περιήρχοντο εἰς αὐτὸν κατόπιν ἐορτῆς. Εἰς τὰ παράπονά του ὁ Κοραῖς ἀπῆντα: “Νὰ μὴν αἰτιᾶσαι, μήτε Γάλλους μήτε Μαλτέζους, ἀλλὰ τὴν ἐπάρατον πενίαν “ἣς οὐδὲν πέφυκε ζῶον ἐξωλέστερον,,. Τοιαύτη ἦτο ἡ πενία τοῦ Κοραῖ, ὥστε νὰ μὴ δύναται νὰ ταχυδρομῇ τὰς ἐπιστολάς του!

Καθ’ ὅλην τὴν διάρκειαν τῶν ἐν Μομπελλιέ σπουδῶν του, ὁ Κοραῖς ἠγωνίζετο πρὸς τὴν πτώχεια καὶ τὴν ἀνέχειαν. “Προσπαλαίω, ἔγραφεν, μὲ δύο φοβεροὺς καὶ ῥωμαλέους ἐχθρούς: τὴν πενίαν καὶ τοὺς κόπους τῶν μαθημάτων. Καὶ ποῖος; Ὅχι κανένας Ἡρακλῆς, ἀλλ’ ἄνθρωπος λεπτῆς καὶ νοσηρᾶς κράσεως. Σὲ βεβαιώνω, ἀδελφέ, ὅτι καὶ ὁ πέρυσι καὶ ὁ ἐφέτος πυρετός μου, δὲν εἶχον ἄλλην αἰτίαν παρὰ τὴν ἀπορίαν μου καὶ τὴν καθημερινὴν μέριμναν τῆς αὔριον καὶ τὸν φόβον νὰ μὲ λείψωσι τὰ ἀναγκαῖα. Εἰς τὴν τελευταίαν μου νόσον εὐρέθην μὲ 5 μόνον γρόσια!,, Καὶ εἰς ἄλλην: “Εὐρίσκομαι κατὰ τὸ παρὸν καλά, ἂν εἶνε δυνατόν νὰ εὐρίσκεται καλά, ὅστις εὐρίσκεται εἰς ἀναργυρίαν. Μὴν ἐρωτᾷς, ἀδελφέ, πόσην στενοχωρίαν ἔδοξίμασα καὶ δοκιμάζω. Τὸ διὰ τί δὲν ἔγινα σφάγιον τῶν ἁλλεπαλλήλων συμφορῶν μου, εἰς ἄλλο δὲν τὸ ἀποδίδω πάρεξ εἰς μίαν ἐξαίρετον πρόνοιαν τὴν ὁποίαν ἔχει ὁ Θεὸς δι’ ἐμέ, δὲν εἰξεύρω διὰ ποίαν αἰτίαν,,.

Αὐτὸ εἶνε τὸ αἰώνιον παράπονον κατὰ τὴν ἐν Μομπελλιέ διαμονὴν του. Φτώχεια, στερήσεις, ἀρρώστειες. Ἀλλὰ μὴ τις νομίσῃ ὅτι κατόπιν ἡ οἰκονομικὴ κατάστασις ἦτο καλλιτέρα. Ἐφοβεῖτο τὰ χρέη τὰ ὁποῖα συνῆψε κατὰ διαφόρους καιρούς. Διὰ τοῦτο “ἐορτὴ ἐορτῶν καὶ πανήγυρις πανηγύρεων θέλει εἶναι πρὸς αὐτὸν ἡ ἡμέρα καθ’ ἣν θέλει ἀξιώσῃ αὐτὸν ὁ Θεὸς νὰ πληρώσῃ τοὺς ὀφειλέτας του,,.

Ἐπὶ τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως ἠναγκάσθη νὰ πωλήσῃ ἀρκετὰ βιβλία του διὰ νὰ μὴ ἀποθάνῃ τῆς πείνης. “Ἡναγκάσθην, γράφει, νὰ πωλήσω μέρος τῶν βιβλίων μου διὰ νὰ μὴ λιμοκτονηθῶ.

Εἰς αὐτὸν τὸν φρικώδη χειμῶνα (1796), ἔχασα τὰ δύο τριτημόρια τοῦ

αἵματός μου ἀπὸ τὰς αἱμορροΐδας, πολλάκις δ' ἐλιποθύμησα. Ἐλευθερωθεὶς καὶ ἀπὸ αὐτὸ εἶχον χρεῖαν καὶ περισσοτέρας τροφῆς καὶ περισσοτέρας ἀναπαύσεως τῆς σαρκὸς καὶ τοῦ πνεύματος διὰ νὰ ἀναλάβω τὰς δυνάμεις μου. Ἡ τροφή μου πολλάκις ἐστάθη μία οὐγγία ἄρτου καθ' ἡμέραν, ἐπειδὴ ἡ λίτρα τοῦ ἄρτου ἐπωλήθη ἕως εἴκοσι γρόσια».

Καὶ πολὺ βραδύτερον, γέρων ἤδη—76 ἐτῶν—ἠναγκάσθη καὶ πάλιν νὰ πωλήσῃ μέρος τῶν βιβλίων του, διὰ νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὰς πολλαπλᾶς ἀνάγκας του. Καὶ κατὰ τὸ ἀρχαῖον, ἀλλὰ καὶ τὸ νεώτερον ῥητόν, δὲν ὑπάρχει δυστυχέστερον πλάσμα ἀπὸ τὸν πτωχὸν γέροντα. Ἐν τούτοις ἦτο ὃχι μόνον ἀξιοπρεπὴς ἀλλὰ καὶ μεγαλοπρεπὴς ἐν τῇ πενίᾳ του. Προετίμα μᾶλλον νὰ ἀποθάνῃ τῆς πείνης, παρὰ νὰ χάσῃ ἔστω καὶ κατ' ἐλάχιστον τὴν ἠθικὴν του ἐλευθερίαν καὶ ἀνεξαρτησίαν. “Δὲν λυποῦμαι, ἔγραφεν, ὅτι εἶμαι πτωχός. Σπαράσσει μόνον τὴν καρδίαν μου ὁ φόβος μήπως ἡ πενία ἀρπάσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν μου».

Ἕνας ἀπὸ τοὺς φίλους του, ὁ τυπογράφος Διδότος, νέος καὶ χαριτωμένος, ὅπως τὸν περιγράφει, μαθὼν ὅτι ἐπώλει μέρος τῆς βιβλιοθήκης του, ἠθέλησε νὰ τὸν διευκολύνῃ χρηματικῶς. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ Κοραῆς δὲν ἐδέχετο, ὁ Διδότος τοῦ ἐπρότεινε νὰ δεχθῇ τὸ δάνειον, ὅσον δ' ἀφορᾷ τὴν βιβλιοθήκην, ταύτην θὰ ἐλάμβανε μετὰ τὸν θάνατόν του. Ἀλλὰ καὶ πάλιν δὲν ἐδέχθη. “Τὸν ὑψαρίστησα ἀπὸ ψυχῆς, γράφει, λέγων ὅτι δὲν κατήντησα ἀκόμη εἰς τόσην ἀνάγκην».

Δὲν ἀπεδέχετο οὐδὲ τὴν ἐλάχιστην συνεισφοράν. “Εὐεργεσίαν δέχομαι μετ' εὐχαριστήσεως, ἔγραφεν, ἐπειδὴ εἶμαι ἀκόμη εἰς κατάστασιν νὰ ἀντενεργετήσω. Ἐλεημοσύνην δὲν ἔλαβα ἀκόμη ἀπὸ κανένα. Ἐγραψα ἀποκρινόμενος εἰς τὸν Γενικὸν Γραμματέα ὅτι δὲν δέχομαι τὴν κατ' ἔτος τῶν 500 ταλήρων βοήθειαν. “Ὅταν δὲ ἔμαθην ὅτι ὁ Κοντόσταυλος¹ καὶ ὁ Ῥώτας,² προέτρεψαν τοὺς ἄλλους Χίους νὰ προσέλθωσιν ἀρωγοί του, “σᾶς παρακαλῶ θερμῶς (ἀνήγγειλε πρὸς αὐτοὺς ὁ Κοραῆς) νὰ παύσητε νὰ ἐνοχλῆτε τοὺς συμπολίτας δι' ἐμέ».

Καὶ ἂν κανεὶς τοῦ ἔστελλέ ποτε χρηματικόν τι βοήθημα ἐξ ἰδίας πρωτοβουλίας, ἐδέχετο μὲν αὐτὸ ἵνα μὴ προσβάλλῃ τὸν ἀποστέλλοντα, ἀλλ' ἂ-

1) Ἀλέξανδρος Κοντόσταυλος Χῖος πολιτικός (1789—1865). Ἐκπαιδευθεὶς ἐν Βολωνίᾳ, ἐγκατεστάθη ἐν Τεργέστῃ ἔνθα ἐμπορεύετο, ιδρύσας τῷ 1817 τὸν πρῶτον ἐλληνικὸν ἐμπορικὸν οἶκον, καὶ ποικιλοτρόπως βοηθήσας τὸν ἐλληνικὸν ἀγῶνα.

2) Ἰάκωβος Ῥώτας, λόγιος ἔμπορος γεννηθεὶς ἐν Κέφῳ περὶ τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰῶνος. Ἐγκατασταθεὶς ἐν Τεργέστῃ καὶ πλουτίσας, ἀνέμιχθη ἐπωφελῶς εἰς τὰ τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος ἀπὸ τοῦ 1808 μέχρι τοῦ 1836, ὅποτε κατήλθεν εἰς Ἀθήνας. Συνεδέετο δι' ἀδελφικῆς φιλίας μὲ τὸν Κοραῆν, τὸν ὁποῖον ποικιλοτρόπως ἐβοήθησεν εἰς τὴν ἔκδοσιν τῶν συγγραμμάτων του καὶ διετήρει τακτικὴν μετ' αὐτοῦ ἀλληλογραφίαν, ὅταν δ' ἀπέθανεν ὁ Κοραῆς κατέλιπεν αὐτὸν ὡς ἓνα τῶν τριῶν ἐκτελεστῶν τῆς διαθήκης του. Ἐξέδωκε “Ἀπάνθισμα ἐπιστολῶν,” τοῦ Κοραῆ εἰς 2 τόμους, 1839—1841. Ἀπέθανεν ἐν Ἀθήναις τῷ 1842.

μέσῳ τοῦ ἀπέστειλε βιβλία τῶν ἐκδόσεών του καὶ ἴσης ἀξίας πρὸς τὸ ἀποσταλὲν ποσόν.

“Ἐπιθυμοῦσα, ἔγραφε, νὰ συνεργήσω περισσότερον εἰς τὴν ὠφέλειαν τῆς πατρίδος. Ἀλλ’ ἡ ἔλλειψις πόρων μὲ ψήνει καὶ μὲ τηγανίζει καὶ ἔχει δεμέναι τὰς χεῖρας μου μὲ βαρείας καὶ ὀδυνηρὰς ἀλυσίδας. Εἰς δὲ τὸν Καποδίστριαν, ὀγδοηκοντούτης περίπου ἔγραφε: “Ἡ πενία μου, τὴν ὁποίαν βλέπω γνωρίζεις, δὲν μὲ καταισχύνει, ἐπειδὴ δὲν ἐγεννήθη οὔτ’ ἀπὸ ἀργίαν οὔτ’ ἀπὸ ἀσωτίαν, ἀλλ’ ἀπὸ περιστάσεις ἀπροσδοκήτους. Μὲ Ολίβει ὅμως, διότι μ’ ἐμποδίζει νὰ συνεισφέρω κι’ ἐγὼ ὅσον ἐπιθυμῶ εἰς τὰς πολλὰς χρείας τῆς πατρίδος. Μ’ ὅλον τοῦτο δὲν ἔλλειψα νὰ πέμψω δῶρά τινα εἰς τὴν ἐν Ναυπλίᾳ φιλάνθρωπον ὀνομαζομένην ἐταιρίαν, ἥτις δὲν μ’ ἐφιλανθρωπεύθη οὔτε καὶ μίαν ἀπόκρισιν.”

Πόσον ἡσθάνετο ὁ Κοραῖς τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς πενίας, καταδεικνύεται καὶ ἐξ ὧν ἔγραψεν εἰς τὰ προλεγόμενά του. “Ἄν ἀμφιβάλλῃ τις ὅτι ἔχει καὶ ἡ πενία τὴν μεγαλοπρέπειάν της, ἅς ἐρωτήσῃ τὸ λογικόν του, τίνα κρίνει μεγαλοπρεπέστερον τὸν Μέγαν Ἀλέξανδρον πέμποντα δωρεὰν εἰς τὸν Φωκίωνα ἑκατὸν τάλαντα, ἢ τὸν ἀποστρεφόμενον τὴν δωρεὰν ταύτην Φωκίωνα.”

Ἀπὸ τοῦ Ἰανουαρίου 1825 μέχρι τοῦ θανάτου του, ὁ Κοραῖς συνετηρεῖτο ἐξ ἑτησίου δανείου ἐπὶ τόκῳ 6 % δι’ ἐνεχειριάσεως τῆς βιβλιοθήκης του καὶ τῶν ἐκδόσεων του. Τὸ εὔφημον τοῦτο δάνειον, ἵνα μὴ προσβληθῇ ἡ φιλοτομία τοῦ σεβαστοῦ καὶ ὑπερηφάνου γέροντος, ἀπετελεῖτο ἐξ ἐράνου καταβαλλομένου ὑπὸ διαφόρων ὁμογενῶν. Οὕτως, ὁ Ζαννῆς Βλυστὸς κατέβαλλε κατ’ ἔτος 600 φράγκα, ὁ Ἰάκωβος Ῥώμας 500, ὁ ἐν Τεργέστῃ Ἀμβρόσιος Ῥάλλης 300, ὁ Ἀλέξανδρος Κοντόσταυλος 300 καὶ ἄλλοι τινὲς 5-6 πατριῶται του μικρότερα ποσά. Καὶ οὕτως ὁ Κοραῖς ἐπίστευεν ὅτι τὰ χρήματα ταῦτα προήρχοντο ἐκ τοῦ δανείου τῆς βιβλιοθήκης καὶ τῶν ἐκδόσεών του.

* *

Μετὰ τὰ ἀνωτέρω περὶ τῆς πενίας τοῦ μεγάλου ἀνδρός, ἐπανερχόμεθα εἰς τὰς ἱατρικὰς σπουδὰς του.

Ἡ φιλεπιστημοσύνη τοῦ Κοραῖ ἀυξάνει ἀναλόγως πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν αὐτοῦ ἐπίδωσιν, ἀλλὰ γνωρίζει ἐπίσης καλῶς ὅτι ἄνευ μεγάλων καὶ ἀτρύτων κόπων καὶ πολλῶν ιδρώτων δὲν ἀποκτᾶται ἡ ἐπιστήμη, καὶ ὅτι κατὰ τὴν παροιμίαν τῶν ἀρχαίων.

Πολλοί τοι νερθηκοφόροι, Βάκχοι τε δὲ παῦροι.

“Σὲ τὸ εἶπα, μυριάκις, Πρωτοψάλτα μου, ὅτι αἱ ἐπιστῆμαι δὲν ἀποκτῶνται μὲ μασκαράλῃα.”

Ἡ ἐπιτυχία του εἰς τὰς διδακτορικὰς ἐξετάσεις του ἦτο θρίαμβος. Τὴν ἐπιτυχίαν του ὅμως ὁ Κοραῖς ἀποδίδει οὐχὶ εἰς τὴν ἐπιμέλειάν του, ἀλλ’ εἰς τὴν Θεῖαν Πρόνοιαν. Ἐν τούτοις αἰσθάνεται τὴν καρδιά του νὰ σκιρ-

τῇ ἀπὸ χαρὰν καὶ ἀγαλλίασιν, καὶ μεθυσμένος, οὕτως εἰπεῖν, ἐξ ἐνθουσιασμοῦ, ἀλλὰ καὶ μὴ λησμονῶν τὰς δυστυχίας του, διηγεῖται εἰς τὸν Πρωτοψάλτην τὰ κατὰ τὴν ἐπὶ διδασκαλίᾳ ἀναγόμενα του.

Γράφει λοιπὸν εἰς τὸν Πρωτοψάλτην:

“Πανταχόθεν, ἀδελφέ μου, ἔρχονται εἰδήσεις ὅτι οἱ διδάσκαλοί μου ὅπου εὗρεθῶσιν, εἰς ὅποιους οἴκους ὑπάγωσιν, ἐγκωμιάζουσι καὶ ἐμὲ καὶ τὴν Θέσιν μου. Εἶναι συνήθεια τὴν ἡμέραν τῆς διαλέξεως, μετὰ τὸ γεῦμα νὰ ὑπάγῃ ὁ μαθητὴς εἰς ἐπίσκεψιν ὅλων τῶν διδασκάλων κατ’ οἶκον διὰ νὰ τοὺς εὐχαριστήσῃ διὰ τὸν κόπον τῆς διαλέξεως. Αὕτη εἶναι μία τζερεμόνια Φραντζέζικη. Ἀφοῦ λοιπὸν σὲ ἔγραψα τὴν ἄνω ἐπιστολὴν, ἔκραξα τὸν περρουνιέρην μου διὰ νὰ διορθώσῃ τὴν ἐξωτερικὴν ἀταξίαν τῆς κεφαλῆς μου (διότι εἰς τὴν διάλεξιν πρέπει νὰ παρασταθῇς λελυμένους τοὺς πλοκάμους καὶ νὰ διαλέγεσαι ἀναμαλλιάρης, ὥς τὸν λολομανωλιό). Ἐνδύθην. Ἐλαβα μίαν πρέξαν ταμβάκον, ἔπειτα τὴν ῥάβδον μου, (ἐλησμόνησα τὰ παπούτζια· ἀλλ’ αὐτὸ ἐννοεῖται) καὶ ὑπῆγα εἰς τὸν οἶκον ἐκάστου. Μερικοὺς δὲ εὗρηκα καὶ ἀφῆκα τὸ μπιλιέτο μου. Ὅσους δὲ εὔρηκα, ἀδύνατον εἶναι νὰ σὲ περιγράψω τὴν εὐγενῇ δεξίωσιν, τὴν ὁποίαν μὲ ἔκαμαν, τὰ ἐγκώμια ὅσα μ’ ἔδωκαν, τὰς εὐχαριστίας ὅτι ἐτίμησα καὶ αὐτοὺς καὶ τὴν Ἀκαδημίαν των. Ὁ ἓνας μὲ εἶπεν ὅτι ἔχω χρέος νὰ δώσω εἰς τὸ κοινὸν μίαν μετάφρασιν τοῦ Ἰπποκράτους. Καὶ ἔχετε τόσας εἶπα. Ναὶ λέγει. Ἀλλ’ ἐγὼ ἐπεθύμουν νὰ μεταφρασθῇ ὁ Ἰπποκράτης ἀπὸ ἑνὸς Ἑλλήνα. Ὅτι φοβοῦμαι ὅτι αἱ μεταφράσεις ἡμῶν δὲν εἶναι ἀκριβεῖς. Ἄλλος ἐπήνεσε τὸ ὕφος τῆς Θέσεώς μου. Ἄλλος ἀνέγνωσεν ἐπὶ παρουσίᾳ μου τὴν ἀφιέρωσιν τῆς θέσεως πρὸς τὸν Δόμινον (δηλαδὴ τὸν Κεῦνον), τὴν ὁποίαν εὗρεν εὐφρεστέτην καὶ κατάλληλον. Καὶ σημείωσε ὅτι αὕτη ἡ ἀφιέρωσις εἶναι πολλὰ γυμνοτέρα ἐπαίνων, ἀφ’ ὅτι ἦτον ἡ πρὸς τὸν Μόσχας,¹ τὴν ὁποίαν αὐτοῦ ἀπεδοκίμασαν. Ἐν ἐνὶ λόγῳ μὲ εἶπαν τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα, ὥστε μ’ ἔκαμαν νὰ πιστεύσω καὶ ἄκοντα ὅτι ἡ Θέσις μου εἶναι καλή. Ἄρα οὕτως ἔχει; Ἄρα οὕτω δὲν ἔχει τὸ πρᾶγμα; Ὡς τόσον, ἐγὼ εἶμαι εὐχαριστημένος καὶ δοξάζω ἐκ βάθους ψυχῆς τὸν δοτῆρα παντὸς ἀγαθοῦ, ὅστις μεταξὺ πολλῶν δεινῶν τὰ ὅποια συνεχώρησε νὰ πάθω ἐπὶ ζωῆς μου, μ’ ἔκαμε καὶ μεγάλας εὐεργεσίας καὶ τοιουτοτρόπως καὶ πανσόφως καὶ πανοικτιρμόνως μίξας τὰ καλὰ τοῖς κακοῖς, μ’ ἐστήριξε μέχρι τοῦ νῦν κλονούμενον ὑπὸ ὀλιγοψυχίας».

Εἰς ἄλλην του ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Πρωτοψάλτην γράφει:

Δὲν εἶναι ἀκόμη μιὰ ὥρα, ἀφοῦ ἦλθεν ἓνας ἱατρὸς εἰς τὴν κάμαράν μου. Ἀφοῦ μὲ ἐχαιρέτισε, “ἦλθον, λέγει, διὰ νὰ ζητήσω τὴν βασιλίσσαν τῶν Θέσεων. Σήμερον τὸ πρῶτ’ τὴν ἀνέγνωσα μὲ μεγάλην ἡδονὴν καὶ ἐπληροφορήθην ὅτι οἱ Γραικοὶ καὶ ὑπὸ ζυγὸν δουλείας, εἶναι πάντοτε Γραι-

1) Ἐννοεῖ τὸν Μητροπολίτην Μόσχας, τοῦ ὁποίου τὴν “Ὀρθόδοξον διδασκαλίαν ἢ ἐπιτομὴν τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας», μεταφρασθεῖσαν πρῶτον γερμανιστὶ ἐκ τοῦ ῥωσικοῦ, μετέφρασεν ὁ Καραῆς τῷ 1782.

κοί, καὶ δὲν ἐσβέσθη ἀκόμη εἰς αὐτοὺς τὸ πνεῦμα τῶν προγόνων των... Ἐνας ἀπὸ τοὺς περιφήμους ἱατροὺς τῆς πόλεως, πρέσβυς ὀγδοηκοντούτης, μὲ εὗρηκε χθὲς εἰς τὸν δρόμον. “Φίλε, μὲ λέγει, ἀνέγνωσα τὴν Θέσιν σου καὶ δὲν δύναμαι νὰ σὲ εἶπω ἄλλο παρὰ εὖγε καὶ ὑπέρευγε! Καὶ τὸ ὕφος σου, καὶ ἡ τάξις καὶ ἡ μέθοδος ὅλα μὲ εὐχαρίστησαν... Εἶναι ἀδύνατον νὰ σὲ εἶπω τὸν κρότον τὸν ὁποῖον ἐπροξένησεν εἰς ὅλην τὴν πόλιν ἡ ἀθλία μου Θέσις...”

Ἡ περιώνυμος αὕτη Θέσις ἡ τόσον ἐπαινεθεῖσα ἐπιγράφεται: *Pyretologiae Synopsis, quam peritissimis rei Medicae inclytæque Universitatis, Monspeliensis Profesoribus Regiis... Theseos vice impugnandam obtulit, mense Julio praesentis anni pro prima Appolinari Laurea consequenda, Auctor Diamantes Coray, Patria Smyrnensis, Natione Graecus, artium Liberalium Magister, et in eadem Universitate Medicinae Alumnus Monspeli, MDCCLXXVI.* (Ἦτοι: Πυρετολογίας Σύνοψις, ἣν τοῖς ἐμπειροτάτοις τῶν τῆς ἱατρικῆς τέχνης καὶ βασιλείοις καθηγηταῖς τοῦ ὀνομακλύτου Μομπελλείου Πανεπιστημίου..... ἀντὶ Θέσεως ἐπ’ ἀντιρρήσει προέτεινεν, εἰς ἐπίτευξιν τῆς πρώτης Ἀπολλωνίου δάφνης, μηνὶ Ἰουλίῳ τοῦ ἐνεστῶτος ἔτους, ὁ συγγραψας Ἀδαμάντιος Κοραῆς, τὴν πατρίδα Σμυρναῖος, τῶν ἐλευθερίων τεχνῶν διδάκτωρ καὶ ἐν τῷ αὐτῷ Πανεπιστημίῳ τῆς ἱατρικῆς φοιτητής, Ἐν Μομπελλίῃ, 1776).

Ἦτο δὲ ἀφιερωμένη πρὸς τὸν φίλον καὶ εὐεργέτην του αἰδεσιμώτατον Βερνάρδον Κεῦνον “παρὰ τοῖς ἐν Σμύρνη Βατάβοις κήρυκα τοῦ θείου λόγου, κεκοσμημένον παντὶ φύσεως καὶ μελέτης χαρίσματι...”

Ἡ Θέσις αὕτη τοῦ Κοραῆ, “Περὶ Πυρετολογίας...”, εἶναι ἀνταξία κατὰ τὴν ἐμβρίθειαν τῶν νοημάτων καὶ τὴν καλλιέπειαν πρὸς τὰ ἄριστα τῶν μετέπειτα συγγραμμάτων αὐτοῦ. Ὡς ἀπαρχὴ δὲ τῆς σοφίας τοῦ ἀνδρός, λέγει ὁ Θερεϊανός,¹ δύναται νὰ παραβληθῇ κάλλιστα πρὸς παρόμοια ἄλλα ποιημάτια τῶν περὶ τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰῶνος διαπρεψάντων ἱατρῶν, μέχρι τινὸς δὲ καὶ πρὸς αὐτὰ τὰ περιώνυμα “Στοιχεῖα τῆς μεθοδικῆς πυρετολογίας... τοῦ περιδόξου ἐν Βερολίῳ τότε καθηγητοῦ Selle τῷ 1773).²

Ἡ σύνοψις τῆς Πυρετολογίας τοῦ Κοραῆ, κατέχει περίπου 80 σελίδας εἰς μέγεθος τετάρτου, ἀποτελεῖται δὲ ἐν συνόλῳ ἐξ 192 παραγράφων, μετὰ πολλῶν σημειώσεων. Ἐξ αὐτῶν 34 παράγραφοι ἀποτελοῦσι τὰ Προλεγόμενα, ὅπου ὁ Κοραῆς πραγματεύεται ἐν γένει τὰ κατὰ τὴν φυσιολογικὴν καὶ παθολογικὴν κατάστασιν τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος. Ἡ δὲ κυρίως πραγματεία διαιρεῖται εἰς τρία μέρη. Καὶ εἰς μὲν τὸ πρῶτον ἐξετάζονται τὰ τοῦ πυρετοῦ ἐν γένει, εἰς δὲ τὰ ἄλλα δύο τὰ περὶ πυρετοῦ καθόλου.

1) Θερεϊανοῦ, in loc, cit, σελ. Τόμ. Α. σελ. 148.

2) Χριστιανὸς Gottlieb Selle, εἰς τῶν διασημοτέρων ἐρευνητῶν καὶ νοσογράφων τοῦ 18ου αἰῶνος, γράψας λατινιστὶ καὶ γερμανιστί. Ἡ πυρετολογία αὐτοῦ “*Rudimenta Pyretologiae methodicae*...”, ἐκδοθεῖσα τῷ 1773 ἐν Βερολίῳ, μετεφράσθη εἰς τὴν γερμανικὴν τῷ 1790, καὶ εἰς τὴν γαλλικὴν τῷ 1802 καὶ 1817.

* *

“Ὅπως εἵπομεν, ὁ Κοραῆς διατελεῖ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ βιταλισμοῦ. Ἐν τούτοις δὲν ἔμεινεν ἀνεπηρέαστος καὶ ἐκ τῶν ἄλλων ἱατρικῶν θεωριῶν τῆς ἐποχῆς του. Οὐδέποτε ἄλλοτε ἀνεφάνησαν τόσαι αἰρέσεις καὶ συστήματα, ὅσαι κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Διὰ τοῦτο πρὶν ἢ ἐξετάσωμεν τὸν Κοραῆν ἀπὸ ἱατρικῆς ἀπόψεως, νομίζομεν ἀναγκαῖον νὰ ἐκθέσωμεν δι’ ὀλίγων τὰ κυριώτερα ἐξ αὐτῶν ἵνα καλλίτερον κατανοηθῇ ἡ ἱατρικὴ ἱκανότης τοῦ Κοραῆ.

Πρῶτον. Τὸ ἐκλεκτικὸν σύστημα—παρόμοιον πρὸς τὸ τοῦ Γαληνοῦ—τοῦ μεγάλου Ὀλλανδοῦ ἱατροῦ Boerhaave (1668—1758), καθηγητοῦ τῆς Ἱατρικῆς Σχολῆς τῶν Βατάβων. Τὸ σύστημά του θεωρητικὸν ἅμα καὶ ἱατρο-φυσικο-μηχανικόν, ὁρμώμενον ἐκ καθαρῶς ἱπποκρατικῶν σκέψεων καὶ θεωριῶν περὶ Φύσεως, καὶ ἀναποσπάστως συνυφασμένον μετὰ τῶν ἱατρο-μηχανικῶν καὶ χημιατρικῶν γνώσεων, ἀπετέλεσε τὴν ἱατρικὴν φιλοσοφίαν πρὸς ἐξήγησιν τῶν φυσικο-μηχανικῶν φαινομένων τῆς ζωῆς. “Ἡ λειτουργία, ἔγραφεν εἰς τοὺς Ἀφορισμούς του,¹ ὑπόκειται εἰς τοὺς νόμους τῆς μηχανικῆς, καὶ μόνον δι’ αὐτῶν ἐξηγεῖται. Ἐν τούτοις δὲν ἐφάνη πάντοτε συνεπὴς πρὸς τὰς ἀρχὰς ταύτας, καὶ βλέπομεν αὐτὸν πολλάκις προσχωροῦντα πρὸς τὰς ὑγροπαθολογικὰς ἰδέας. Ὁ Boerhaave πρὸς ἐξήγησιν τῶν φυσικομηχανικῶν φαινομένων τῆς ζωῆς ἐστηρίχθη ἐπὶ τῶν μηχανικῶν θεωριῶν τοῦ Καρτεσίου (Descartes), οὕτω δὲ παρήχθη ἡ περιδόξος σχολὴ τοῦ Boerhaave, ἣτις ἵνα καταστήσῃ θετικὴν τὴν σπουδὴν τῆς ζωῆς, ἐξήρτα ταύτην ἐκ τοῦ συστήματος τῆς ἀνοργάνου φύσεως.

Ἐν τῇ θεραπευτικῇ, ὁ Boerhaave, καταφαίνεται συντηρικός. Ὁ περὶ ἀσθενείας ὀρισμός του εἶνε προῖον τοῦ καθαρωτέρου γαληνισμοῦ. Νόσος κατ’ αὐτὸν εἶνε πᾶσα κατάστασις τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, καθ’ ἣν αἱ ζωϊκαὶ λειτουργίαι, φυσικαὶ καὶ ζωϊκαὶ ἀλλοιοῦνται. Εἶνε ὁ συνεχιστὴς τῆς παραδόσεως, ἀλλὰ συγχρονισμένος, ἐν δὲ τῇ ἱατρικῇ παραδέχεται δύο μόνον μεθόδους συμπληρούσας ἀλλήλας: τὴν παρατήρησιν καὶ τὴν ἀναλογίαν. Διὰ τοῦτο τὸ σύστημά του ἐγένετο ἀποδεκτώτερον καὶ ἐπεκράτησε πολὺ περισσότερον τοῦ τῶν ἀντιπάλων του Hoffman καὶ Stahl.²

Δεύτερον. Τὸ σύστημα τοῦ βαθυνουστάτου γερμανοῦ Stahl, (1660-1734) καθηγητοῦ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Χάλλης (Halle) ἐν Πρωσσίᾳ, κατὰ τὸ

1) Ὁ Boerhaave ἔγραψε πλεῖστα ἱατρικὰ συγγράμματα τῶν ὁποίων τὸ κυριώτερον ἐπιγράφεται: *Institutiones rei medicae in usum annuae exercitationis domesticos digestae*, 1708 (Εἰσηγήσεις ἱατρικαὶ πρὸς σκοπὸν ἐτησίας ἐξασκήσεως). Τὰ δὲ *Elementa Chymiae* (Στοιχεῖα χημείας) τῷ 1724, συνοψίζοντα τὰς ἐργασίας τῆς ἐποχῆς του, μετεφράσθησαν εἰς τὴν γερμανικὴν, γαλλικὴν καὶ ἀγγλικὴν καὶ κατεῖχον ἐπὶ μακρὸν ἐξέχουσιν θέσιν ὡς διδακτικὸν ἔργον πρὸς ἐκμάθησιν τῆς χημείας. Οἱ Ἀφορισμοὶ αὐτοῦ, (ἐν Leyde 1709) περιλαμβάνουσι πᾶν ὅτι ἐγνώριζον μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐν τῇ Ἱατρικῇ, χειρουργικῇ, χημείᾳ, φυσιολογίᾳ καὶ θεραπευτικῇ. (Dezeimeris, in loc. cit.).

2) Renouard, *Histoire de la Médecine*, Τόμ. Β, σελ. 407 καὶ ἐξῆς. Bouillet, *Ἱστορία τῆς Ἱατρικῆς*, ἑλληνικὴ μετάφρασις Ν. Γ. Παρίση, σελ. 310 καὶ ἐξῆς. Dr Meunier, *Histoire de la Médecine*, σελ. 306 καὶ ἐξῆς. Dezeimeris, in loc. cit.

ὁποῖον πάντα τὰ φαινόμενα τῆς ζωῆς ἐξαρτῶνται ἀπὸ τῆς ψυχῆς, οὐχὶ κατὰ τὴν συνήθη τοῦ ὅρου ἐκδοχήν, ἀλλ' ἐντελῶς διάφορον, τῆς ψυχῆς ἐκλαμβανομένης ὡς φυτοζώου τινὸς δυνάμεως, ἣτις οὐδὲν ἔχει τὸ πνευματικόν, προσεγγίζει δὲ τὴν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἔννοιαν τῆς Φύσεως. Ἡ θεωρία αὕτη ἀποτελεῖ τὸν ἀνιμισμὸν (animismus) τοῦ Stahl.¹ Μὲ ἄλλους λόγους, κατὰ τὸ σύστημα τοῦ Stahl, αἱ ζωϊκαὶ πράξεις δὲν ἐξαρτῶνται, οὔτε ἐκ τῆς ὑφῆς τῶν ὀργάνων, οὔτε ἐκ τῶν φυσικο-χημικῶν ἐνεργειῶν, αἵτινες συνήθως συμβαίνουν ἐν τῇ οἰκονομίᾳ, ἀλλ' αὕτη αὕτη ἡ ψυχὴ πραγματικῶς διαπλάττει τὸ σῶμα καὶ τὸ θέτει εἰς κίνησιν διὰ τῆς ἐνεργείας της. Ἡ ψυχὴ μόνη κέκτηται τὴν διεύθυνσιν τῆς ζωῆς καὶ τὴν γνῶσιν τῶν φυσιολογικῶν καταστάσεων. Ἡ ἀρμονία τῶν λειτουργιῶν, ὡς καὶ ἡ τάξις τῶν διανοητικῶν δυνάμεων, ἐξ αὐτῆς ἐπίσης ἐξαρτῶνται, ἡ δὲ κίνησις χρησιμεύει ὡς ἐνωτικὸν σημεῖον μεταξὺ αὐτῆς καὶ τοῦ σώματος. Ἡ κίνησις τρόπον τινα εἶνε τὸ ὄργανον τῆς ζωῆς.² Διότι, πῶς πράγματι, εἶνε δυνατόν νὰ ἐξηγήσῃ τις ἐπακριβῶς πάντα τὰ φαινόμενα τοῦ ἀνθρωπίνου οργανισμοῦ, ἂν δὲν παραδέχεται τὴν ἰδέαν ῥυθμιστοῦ τινος; Ἡ αὐλὸς αὕτη δύναμις ἀνευρίσκεται καὶ εἰς τὰ ζῶα, ἀδίκως δὲ παρομοιάζουν ταῦτα πρὸς ἀπλᾶς μηχανάς.... *Brutas esse nudas et absolutas quasdam machinas...*

Ὁ ἄνθρωπος συνίσταται οὐσιωδῶς ἐκ σώματος καὶ ψυχῆς, ἡ δὲ νόσος εἶνε τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀλλοιώσεως τοῦ ἐνὸς ἐκ τῶν δύο τούτων στοιχείων. Ἐντεῦθεν βλάβαι τῆς ὑφῆς καὶ βλάβαι λειτουργικαί. “Ἡ νόσος εἶνε διαστροφὴ ἢ διαταραχὴ τις ὑλικὴ ἢ ὠρισμένη τῶν κινήσεων ἐν τῇ ζωηρότητι αὐτῶν, τῇ ἐνεργείᾳ, τῇ τάξει καὶ τῇ συμμετρίᾳ αὐτῶν,”. Ὅπως ὁ Ἱπποκράτης, ὅπως καὶ πάντες οἱ ἀρχαῖοι, οὕτω καὶ ὁ Stahl, παραδέχεται δύναμιν τινα παλαιούσαν κατὰ τοῦ κακοῦ. Εἶνε δὲ αὕτη εἰδὸς τι “ἰητείρας φύσεως, (nature medicatrice), ἀλλὰ φύσεως λογικῆς· ἀλλ' ἐκτὸς τῶν κινήσεων τῶν προκαλουμένων διὰ τῆς δυνάμεως ταύτης, ὑπάρχουσιν ἄλλαι νοσηρεᾶς φύσεως, τὰς ὁποίας ἐπιφέρουσιν ἡ ἀλλοιώσις τῶν στερεῶν καὶ τῶν ὑγρῶν τῆς οἰκονομίας,.”³

Τὸ πλεῖστον τῶν παθήσεων θεραπεύεται κατὰ τὸν Stahl αὐτομάτως, τὸ δὲ καθῆκον τοῦ ἱατροῦ περιορίζεται τότε εἰς τὸ ὑποβοηθεῖν τὰς προσπαθεῖας τῆς Φύσεως. Ὑπὸ τὴν ἔποψιν δὲ ταύτην ὑπάρχουσι τρεῖς τάξεις νόσων. Εἰς τὴν μίαν ἡ ἰάτρια δύναμις ἐκδηλοῖ τὴν παρουσίαν αὐτῆς κατὰ τρόπον εὐσχημον καὶ ὁμαλόν. Εἰς τὴν ἄλλην, ἡ φύσις ὠρισμένως ἀντιτίθεται κατὰ

1) Ἡ Θεσις τοῦ Stahl ἐπιγράφεται: *Dissertatio de intestinis eorumque morbis ac symptomatibus cognoscendis et curantibus*, ἐν Ἰένῃ, 1684. Ὁμιλῶν περὶ τῆς περιστατικῆς κινήσεως “Εὐχαριστοῦμαι, ἀνακράζει ὁ Stahl, νὰ ἀποδίδω μᾶλλον τὴν ἐπίδρασιν ταύτην εἰς τὴν ψυχὴν καὶ ἐπὶ τὴν ἄμεσον αὐτῆς ἐνέργειαν,.”

2) Κατὰ τὸν Stahl ὅπως καὶ διὰ τὸν Καρτέσιον, ἡ κίνησις ἐξαρτᾶται ἐξ αὐτοῦ τινος δυνάμεως. Εὐκόλως ὁμως πείθεται τις, ὅτι ἡ διαβεβαίωσις αὕτη ἀντίκειται ἐντελῶς πρὸς τὴν ἀλήθειαν.

3) Ὅποια σύγχυσις! Καὶ πῶς ὁ πρακτικὸς ἱατρός, παρ' ὅλην τὴν ὀξύνοιάν του, θὰ δυνήθῃ νὰ διακρίνῃ τὰς κινήσεις, τὰς ὁποίας πρέπει νὰ σεβασθῇ ἀπὸ ἐκεῖνας τὰς ὁποίας πρέπει νὰ ἐμποδίσῃ;

τῆς νόσου. Εἰς τὴν τρίτην τέλος περιλαμβάνονται ὅλαι αἱ παθήσεις, καθ' ὧς ἡ ἐνέργεια τῆς φύσεως δὲν εἶνε δεόντως καὶ ἐπαρκῶς βεβαία εἰς ἑαυτήν, καὶ ἡ περίπτωσις αὕτη μόνον δικαιολογεῖ τὴν ἐπέμβασιν τοῦ ἱατροῦ.

Ὁ πυρετὸς λ. χ. διὰ τὸν Stahl εἶνε ὠφέλιμον καὶ εὐεργετικὸν φαινόμενον, καὶ ἀποτελεῖ ἐκδήλωσιν τῆς πάλης τῆς φύσεως καὶ τῆς ψυχῆς κατὰ τῆς κακοχυμίας τὴν ὁποίαν προσπαθεῖ νὰ ἀποβάλλῃ ἐκ τοῦ ὁργανισμοῦ. Ἐπίσης καὶ ἡ φλεγμονὴ ἀποτελεῖ ἔργον προστάτου.

Ὁ Stahl, φαντάζεται θαυμασίαν τινὰ συμφωνίαν ὁλοκλήρου τοῦ ζῶντος ὄντος, διακηρύττει τὴν ἐνότητα τῶν παθογενικῶν αἰτίων καὶ μετὰ ταῦτα σπουδάζει μίαν πρὸς μίαν τὰς διαφόρους νοσηρὰς ὀντότητας αἵτινες ἐκεῖθεν προέρχονται.

Ὁ Stahl ὑπῆρξεν ἀναμορφωτὴς τῆς ἱατρικῆς καὶ ἡ μεταρρύθμισις τοῦ ὑπῆρξε ῥιζική. Ἀπέσπασε τὴν ἱατρικὴν ἀπὸ τὰς συμπληρωματικὰς ἐπιστήμας αἵτινες τὴν ἀπέπνιγον, καὶ κατέστησεν αὐτὴν ἀνεξάρτητον προετοιμάσας τὸ μέλλον τῆς. Ἡ διδασκαλία τοῦ Stahl ἀπέκτησε πολλοὺς θαυμαστάς, ἀλλ' ἐπίσης καὶ πολλοὺς πολεμίους. Ὡς σημαιοφόρος τοῦ πνευματισμοῦ, ἡ διδασκαλία τοῦ Stahl εἶνε ἀνταύγεια τῶν θρησκευτικῶν ἰδεῶν καὶ πεποιθήσεων τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν ἔζησεν. Ἄν δὲ εἶχε δίκαιον νὰ ἐπιδοθῇ εἰς τὸ νὰ καταστήσῃ φανεράν τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἡθικοῦ ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ καὶ τὴν διαφοράν, ἥτις χωρίζει τὴν ἄμορφον ὕλην ἀπὸ τῆς ζώσης, ἐν τούτοις ἀντέδρασε κατὰ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν φυσικο-χημικῶν ἐρευνῶν ἐν τῇ ἱατρικῇ καὶ ὀλίγον ἐφρόντισε περὶ τῆς συνθέσεως καὶ τῆς κατασκευῆς τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, πρᾶγμα διὰ τὸ ὁποῖον ἡ ἱατρικὴ ἐπιστήμη δὲν θέλει συγχωρήσει αὐτόν. Ἡ διδασκαλία αὐτοῦ μὴ λαμβάνουσα ὑπὸ ἐξέτασιν παρὰ ἐν μόνον στοιχεῖον τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἐπόμενονον ἦτο νὰ φανῇ ἀτελὴς καὶ συνεπῶς ἐπ' ὀλίγον νὰ κρατηθῇ.¹

Τρίτον. Τὸ περὶ ἐρεθισμοῦ ἢ ἐρεθισιμότητος σύστημα τοῦ Haller (1708—1777), μαθητοῦ τοῦ Boerhaave, κατὰ τὸ ὁποῖον ἡ ἐρεθισιμότης εἶνε ἰδιότης ἀναπόσπαστος τῆς ἰνὸς καὶ ἡ ὁποία φαίνεται οὕσα ἡ ἀποκλειστικὴ κυριότης τῶν μυϊκῶν ὁργάνων. Ὡς πειστήριον δὲ ἀπόδειξιν τῆς θεωρίας αὐτοῦ ἐπικαλεῖται ὁ Haller τὴν διάρκειαν τῶν παλμῶν τῆς καρδίας καὶ ὅταν ἀποχωρισθῇ τοῦ σώματος. “Ἡ καρδία, λέγει, κινεῖται ἔκ τινος ἀγνώστου δυνάμεως, μὴ ἐξάρτωμένης οὔτε ἐκ τοῦ ἐγκεφάλου, οὔτε ἐκ τῶν ἀρτηριῶν, ἀλλ' ἥτις εἶνε κεκρυμμένη ἐν αὐτῇ ταύτῃ τῇ καρδίᾳ». Ἡ ἐξήγησις αὕτη παραδεκτὴ γενομένη τότε ὑπὸ πολλῶν, δὲν δύναται σήμερον νὰ στηριχθῇ, γνωστοῦ ὄντος ὅτι ἡ διάρχεια τῶν παλμῶν τῆς καρδίας, ὀφείλεται εἰς τὰ ἴδια γάγγλια τῆς καρδίας.

Πλὴν τῆς ἐρεθισιμότητος ταύτης, τὴν ὁποίαν διακρίνει ἐπιμελῶς ἀπὸ τῆς ἐλαστικότητος, καθιστᾷ δὲ συνώνυμον τῆς συστατικότητος, ὁ ἐκ Βέρνης σοφὸς καθηγητής, ἀναγνωρίζει τὴν ὑπαρξίν ἄλλης τινὸς ἰδιότητος σταθερᾶς εἰς

1) Renouard, in loc. cit. Τόμ. Β, σελ. 414 καὶ ἐξῆς. E. Bouchut, Histoire de la Médecine et des Doctrines Médicales, σελ. 409 καὶ ἐξῆς. J. M. Guardia, La Médecine à travers des Siècles, σελ. 585 καὶ ἐξῆς. Bouillet, in loc. cit. σελ. 322 καὶ ἐξῆς. Dr Meunier, in loc. cit. σελ. 313 καὶ ἐξῆς. Dezeimeris, in loc. cit.

τοὺς ζῶντας ἰστούς, ἥτις ἀμέσως συνδέεται μὲ τὸ νευρικὸν σύστημα καὶ τῆς ὁποίας μετέχουσιν αὐτὰ τὰ νεῦρα, ἥτοι τὴν αἰσθητικότητα. “Ὀνομάζω αἰσθητικὴν ἵνα παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ, λέγει ὁ Haller, ἐκείνην ἥτις θιγομένη, μεταφέρει εἰς τὴν ψυχὴν τὴν ἐντύπωσιν τῆς ἐπαφῆς ταύτης.”¹

Μυϊκὴ ἐρεθισιμότης, νευρικὴ αἰσθητικότης, τοιοῦτοι εἶνε ἐν περιλήψει οἱ δύο ὅροι, οἵτινες περιλαμβάνουσιν ὁλόκληρον τὸ φυσιολογικὸν σύστημα τοῦ Haller.

Τέταρτον. Τὸ μηχανικὸν καὶ δυναμικὸν λεγόμενον σύστημα τοῦ γερμανοῦ Hoffmann (1660—1742) καθηγητοῦ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Χάλλης (Halle) ἐν Πρωσσίᾳ καὶ ἀντιπάλου τοῦ Stahl.

Εἰς ὅλον τὸ ἱατρικὸν του ἔργον ὁ Hoffmann καταφαίνεται καθαρὸς στερεοπαθολόγος. Κατ’ αὐτὸν ἡ ζωὴ, ἡ ὑγίεια, αἱ νόσοι, ἐξαρτῶνται ἐκ τῆς μηχανικῆς. Δὲν θέλει νὰ ἀκούσῃ τίποτε, οὔτε περὶ τῆς ἐμφύτου θερμότητος, οὔτε περὶ τοῦ ζωϊκοῦ πνεύματος, οὔτε περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ζωῆς τῶν ἀλχημιστῶν. Ἡ μηχανικὴ εἶνε: ἡ αἰτία, ἡ πηγὴ, ὁ νόμος ὅλων τῶν ἐνεργειῶν. (Mechanismus causa, fons, lex omnium actionum).

Τὸ σῶμα ζῇ ἐν ὅσῳ τὸ αἷμα καὶ οἱ χυμοὶ κινεῦνται, ἐπέρχεται δὲ ὁ θάνατος ἅμα διακοπῇ ὁ ῥοῦς αὐτοῦ. Τὸ σῶμα ὑγιαίνει, ὅταν ἡ κυκλοφορία εἶνε ἐλευθέρη, μετρία καὶ κανονικὴ. Ὅταν ὑπάρχει νόσος τότε αὕτη γίνεται κατεσπευσμένη, ἄνισος καὶ κοπιώδης. Αἱ νοσογόνοι αἰτίαι ἐπιφέρουσι τὰς φθορὰς αὐτῶν, διαταράσσουσαι τὴν κανονικότητα τῶν ζωϊκῶν κινήσεων καὶ διαφθείρουσαι τὰς ἀποκρίσεις καὶ διακρίσεις. Τὰ ὀξέα νοσήματα, προκαλοῦνται ἐκ τῆς στάσεως τοῦ αἵματος, τὰ δὲ χρόνια διὰ τῆς ἀκίνησιος τοῦ θρεπτικοῦ ὑγροῦ καὶ διὰ τῆς ἐμφράξεως τῶν σπλάγχνων καὶ τῶν ἐκφορητικῶν ὀργάνων.

Ὡς βλέπομεν ὁ Hoffmann μόνον τὴν κίνησιν βλέπει. Αὕτη διατηρεῖ τὴν ζωὴν, δι’ αὐτῆς ἐπίσης τὸ νευρικὸν ῥευστὸν κυκλοφορεῖ ἐν τῷ ὁργανισμῷ, ἡ δὲ νόσος οὐδὲν ἄλλο εἶνε παρὰ πλημμέλημα, ἐλαττωματικότης τῆς κινήσεως. Ἄλλως τε ὁ ἴδιος ὁρίζει αὐτὴν “ὥς διατάραξιν ἀξιοσημείωτον τῆς συμμετρίας καὶ τῆς τάξεως τῶν κινήσεων τῶν στερεῶν καὶ τῶν ὑγρῶν. Αἱ κινήσεις αὗται, δύνανται νὰ ἐπιταχύνωνται ἢ νὰ ἐπιβραδύνωσιν ἐν ὁλοκλήρῳ τῷ σώματι ἢ ἐν τινὶ τῶν μερῶν αὐτοῦ. Ἡ ἀταξία των συνδέεται ἐνίοτε

1) Ὁ Haller εἶναι ὀλιγώτερον ὁπαδὸς τῆς μηχανικῆς θεωρίας, παρὰ ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι εἰς τὰ νεῦρα διαβλέπουσι μόνον δονουμένας χορδὰς, ὅπως λ. χ. ὁ Hoffmann, ὅστις εἰς τοὺς ἰστούς παραδέχεται μόνον ιδιότητος νεκρᾶς σαρκός. Ἄλλ’ ἐνῷ ἡ ἐρεθισιμότης εἶναι πρόοδος τις λίαν ἐνδιαφέρουσα, ἐν τούτοις διαίρει τὴν φυσιολογίαν ἥτις ἀμφιταλαντεύεται μεταξὺ τοῦ ἐρεθισμοῦ καὶ τῆς ἡρεμίας, ὅπως λέγει βραδύτερον ὁ Broussais. Μεταξὺ τῆς συστολῆς καὶ τῆς χαλαρώσεως, λησμονοῦνται αἱ πλεῖσται τῶν λοιπῶν ζωϊκῶν λειτουργιῶν. Ἐμπνεόμενος δὲ ἐντελῶς ὑπὸ τῆς φιλοσοφίας τῆς ἐποχῆς του, ἀντιποιεῖται ἐν ὀνόματι τῆς πειραματικῆς μεθόδου τὰ νόμιμα δικαιώματα τῶν ἱστών τῆς ζωῆς, ἥτις ἐνετοπίσθη σχεδὸν ἀποκλειστικῶς εἰς τὰ νεῦρα, ὑπὸ τὸ ὄνομα ζωϊκὰ πνεύματα. Ἀλλὰ τὸ πείραμα ἤγαγεν αὐτὸν εἰς πολυαρίθμους καὶ μοιραίας πλάνας.

Bouillet, in loc. cit. σελ. 23 καὶ ἐξῆς. Dr Meunier, in loc. cit. σελ. 377 καὶ ἐξῆς. Dezeimeris, in loc. cit, ἔνθα καὶ ὑπάρχει καὶ ὁ κατάλογος τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ.

μετ' ἁλλοιώσεως τινῶν τῶν ἐκκρίσεων καὶ τῶν ἄλλων λειτουργιῶν.,.

Ὑπάρχουσι κινήσεις πολὺ ἰσχυραὶ καὶ κινήσεις πολὺ ἀδύνατοι. Ἡ πολὺ ἰσχυρὰ παράγει τὸν σπασμόν, ἡ δὲ πολὺ ἀδύνατος γεννᾷ τὴν ἀτονίαν. Πᾶσα ἡ παθολογία τοῦ Hoffmann στηρίζεται ἐν τῇ διακρίσει ταύτῃ.

Ἡ θεραπευτικὴ ἔνδειξις κατὰ ταῦτα συμπεριλαμβάνεται εἰς τὸ νὰ παρέχῃ φάρμακα κατάλληλα πρὸς ἀπομάκρυνσιν τῆς νοσογόνου αἰτίας καὶ τῶν βλαβερῶν ἀποτελεσμάτων αὐτῆς, ὥστε νὰ ἀποκατασταθῇ ὁ ἐλεύθερος ῥοῦς τοῦ θρεπτικοῦ ὑγροῦ.

Πάντοτε καὶ πανταχοῦ ὁ ἱατρὸς πρέπει νὰ μιμῆται τὴν φύσιν, εἰς τοῦτο δὲ ἀκολουθεῖ τὸν Ἱπποκράτην, κατὰ τὸν ὁποῖον ἡ Φύσις εἶνε ὁ ἱατρὸς τῶν νοσημάτων. Εἰς τοῦτο ὅμως προσθέτει νέαν φυσικὴν γνῶσιν, λέγων ὅτι, ἡ Φύσις μηχανικῶς θεραπεύει αὐτά. Ἐν τῇ θεραπευτικῇ εἶνε συνετὸς καὶ εὐστροφος. Εἶνε φίλος τῶν ὀλίγων καὶ ἀπλῶν φαρμάκων, ἢ μᾶλλον ἐφεκτικός, ὑπενθυμίζων φράσιν τοῦ Βάκωνος, καθ' ἣν “ἡ ἀφθονία καὶ ἡ ποικιλία τῶν φαρμάκων, εἶνε θυγατέρες τῆς ἀγνοίας.,” καὶ στίχον τοῦ Ἰουβενάλιου:

Cuncrator debet esse qui de salute judicat.

(Πρέπει νὰ μὴ σπεύδωμεν ὅταν πρόκειται περὶ τῆς σωτηρίας τοῦ πάσχοντος). Μάλιστα εἰς τινὰ ἀφορισμόν του, λέγει: “Θέλεις νὰ εἴσαι ὑγιής, ἀπόφυγε τοὺς ἱατρούς.,”

Πῶς τοιοῦτον ὀξυδερκὲς πνεῦμα ἠδυνήθη ὅπως καὶ πολλὰ ἄλλα νὰ ἐξομωίωσιν τὸν ἄνθρωπον πρὸς ἀπλὴν τινὰ μηχανὴν καὶ νὰ ζητήσῃ παρὰ τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν τὴν λύσιν προβλημάτων, τὰ ὅποια αὐταὶ ποτὲ δὲν θὰ δυνηθῶσι νὰ παράσχωσιν; Βεβαίως ὑπάρχουσι καὶ φαινόμενα φυσικά, ἀλλ' ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον συχνότατα διέφυγε τοὺς ἱατροφιλοσόφους, εἶνε ἡ διάκρισις τῶν φυσικῶν φαινομένων καὶ τῶν ζωϊκῶν φαινομένων, τὰ ὅποια χωρίζει ὁλόκληρος ἄβυσσος.¹

Πέμπτον. Τὸ παθολογικὸν σύστημα τοῦ Σκώτου ἱατροῦ Γουλιέλμου Cullen (1712—1790), τὸ ὁποῖον προκύπτει συγχρόνως καὶ ἐκ τῆς ἐρεθισιμότητος τοῦ Haller καὶ ἐκ τοῦ νευρισμοῦ (nervosisme) τοῦ Hoffmann, καὶ συνδέει, οὕτως εἰπεῖν, τὰ δύο ταῦτα συστήματα. Κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ Cullen, ὁ ἐρεθισμὸς εἶνε γεγονὸς ἀρχικόν, ἀναντίρρητον, τοῦ ὁποίου δὲν πρέπει νὰ ἀναζητῶμεν τὴν ἀρχήν. Ἀλλ' ὁ Cullen, ὀλίγον συνεπῆς πρὸς ἑαυτόν, δὲν βραδύνει νὰ ἐπιζητήσῃ, μήπως δὲν δύναται τις εὐλόγως νὰ συνδέσῃ τὸ φαινόμενον τοῦτο μετὰ εἰδικῆς τινος ἐνεργείας τοῦ νευρικοῦ ῥευστοῦ, καὶ τε-

1) Renouard, in loc. cit. Τόμ. Β. σελ. 438 καὶ ἐξῆς. Bouillet, in loc. cit. σελ. 317 καὶ ἐξῆς. Dr. Meunier., in loc. cit. σελ. 309 καὶ ἐξῆς.

Ὁ Hoffmann ὑπῆρξε πολυγραφώτατος. Τὰ κυριώτερα ἐκ τῶν ἔργων του εἶναι: *Medicinae mechanicae universalis*, ἐν Halle 1693. *Fundamenta Medicinae ex principiis mechanicis et practicis in usum philiatrurorum succincte proposita*, Halle, 1703. *Programma de medicamentorum prudenti applicatione*, Halle, 1694. *De prudenti medicamentorum applicatione in tempore*, Halle, 1695 καὶ ἄλλα. Τὰ ἅπαντα αὐτοῦ, μετὰ βιογραφίας, ἐξεδόθησαν ἐν Γενεύῃ τῷ 1760 εἰς 6 τόμους in folio. (Dezeimeris, in loc. cit.).

λειώνει ὁμολογῶν τὸ μικρὸν ἐνδιαφέρον τὸ ὁποῖον παρέχει ἡ πρώτη ἀρχὴ τῶν διαφόρων ζωϊκῶν λειτουργιῶν, ἀφοῦ ἡ ζωὴ αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν παρουσιάζεται ἡμῖν ὑπὸ μορφὴν συνεχοῦς τινος κύκλου.

Κατὰ τὸν Cullen, αἱ διάφοροι ἐντυπώσεις, τὰς ὁποίας αἰσθάνεται ὁ ὄργανισμός, δρῶσι, διότι ποικιλοτρόπως μεταβάλλεται τὸ νευρικὸν σύστημα. Ἡ ἐρεθισιμότης μεγάλως προϋοῦσα γεννᾷ τὸν σπασμόν, ὅπως ἡ ἔλλειψις αὐτῆς παράγει τὴν ἀτονίαν.

Ὁ σπασμὸς τοῦ Cullen, κατάγεται ἐκ τοῦ ἐρεθισμοῦ τοῦ Haller. Ἀνῆκει εἰς τὴν ἴνα καὶ τὸ ἀγγεῖον, ὅπως ἡ ἔλξις εἰς τὸν λίθον. Προέρχεται δὲ ἐκ πίεσεως καὶ οὐχὶ ἐκ διαστολῆς, αὕτη δὲ ἡ πίεσις οὐδὲν φυσικῶς ἔχει. Εἶνε πρᾶξις τῆς αἰσθητικότητος, ἡ ὁποία ἀνταπαντᾷ εἰς τὴν ἐνέργειαν τῶν ἐξωτερικῶν σωμάτων διὰ τινος αὐτοματισμοῦ ἐπίσης ἀπαραιτήτου εἰς τοὺς ζῶντας ἰστούς, ὅπως ἡ θερμότης εἰς τὰ πεπυρακτωμένα σώματα. Τὰ φυσικὰ αἰσθητήρια διεγείρουσι, θέτουσιν εἰς ἐνέργειαν, ὁρίζουσι κατὰ τινὰ τρόπον τὴν ιδιότητα ταύτην. Ἀλλὰ δὲν μεταδίδουσιν αὐτὴν ὅπως μεταδίδουσι τὴν κίνησιν αὐτῶν, τὴν θερμότητα, τὸ φῶς, τὸν ἡλεκτρισμὸν εἰς τὰ περιβάλλοντα σώματα, τὰ ὁποῖα ἔχουσιν ὁμοίαν μὲ αὐτὰ φύσιν. Προσέτι, ἡ ἐρεθισιμότης λαμβάνει τοὺς ἀληθεῖς αὐτῆς καὶ λειτουργικοὺς καθορισμούς, οὐχὶ ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ, ἀλλ' ἐκ ζωσῆς τινὸς ὕλης, τῆς νευρικῆς ὕλης, κεκτημένης οὐσιωδῶς αἰσθητικότητι, ὅπως ἡ μυϊκὴ ἴς κέκτηται τὴν ἐρεθισιμότητα ἢ κινήτηριον δύνανται.

Ὁ Cullen συνέλαβε τὴν τολμηρὰν ἀπόφασιν νὰ ἰδρῶσιν νοσολογικόν τι σύστημα, καί, κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν πολυαρίθμων ἐκείνων ἐφευρετῶν, οἵτινες δὲν κατέχουσιν ἀρκούσας γνώσεις πρὸς ὑποστήριξιν τῶν θεωριῶν των, ἐπικαλεῖται τὴν ζωηρὰν αὐτοῦ φαντασίαν διὰ νὰ ἀναπληρώσῃ οὕτω τὰς γνώμας του.

Ἀπὸ ἀπόψεως ταξινομήσεως τῶν νοσημάτων εἶνε ὅλως αὐθαίρετος, μὴ λαμβάνων ὑπ' ὄψει τὴν ἔδραν καὶ τὴν ἀληθῆ φύσιν τῆς νόσου. Στηρίζεται ἀπλῶς ἐπὶ τινων κοινῶν ἀναλογιῶν, διαιρεῖ δὲ αὐτὰ εἰς τρεῖς μεγάλας κατηγορίας: τοὺς πυρετούς, τὰς νευρώσεις καὶ τὰς καχεξίας.¹

Αἱ θεωρίαι τοῦ Cullen ἤσκησαν ἐν γένει ἐπίδρασιν τινὰ ἀρκούντως εὐνοϊκὴν ἐπὶ τῆς πορείας τῆς θεραπευτικῆς. ἐνέπνευσαν δὲ εἰς τὸν πειραματιστὴν ἱατρὸν μεγαλείτερον σέβας πρὸς τοὺς ἰστούς, τῶν ὁποίων ἡ αἰσθητικότης καὶ ἐρεθισιμότης ἐτέθησαν εἰς τὸ ἐξῆς ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας.

Τὰ εἰδικὰ ἀποτελέσματα τῶν οὐσιῶν ἐν γένει, ἔλεγεν ἡ ἰδίως ἐκείνων αἵτινες φέρουσι τὸ ὄνομα φάρμακα, ἐξαρτῶνται ἐκ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν αὐταὶ δρῶσιν ἐπὶ τῶν αἰσθητῶν ἢ ἐρεθιστῶν μερῶν τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, ὅταν ἐφαρμόζονται.²

1) Τετάρτη τις κατηγορία περιλαμβάνει τὰς τυπικὰς νόσους. Ἡ ταξινόμησις τῶν νοσημάτων τοῦ Cullen περιλαμβάνει 19 τάξεις, 230 γένη καὶ 600 τοῦλάχιστον εἶδη.

2) Renouard, in loc. cit. Τόμ. Β. σελ. 445 καὶ ἐξῆς. Bouillet, in loc. cit. σελ. 324 καὶ ἐξῆς. Dr Meunier, in loc. cit. σελ. 326 καὶ ἐξῆς.

Ἐγράψε λατινιστὶ καὶ ἀγγλιστὶ, ἀρκετὰ συγγράμματα. Ἡ Synopsis nosologiae methodicae in usum studios brum, ἐν Ἐδιμβούργῳ μετεφράσθη κατ' ἐπανάληψιν τῷ 1800 καὶ ἐξῆς, εἰς 2 τόμους. (Dezeimeris, in loc. cit.).

* * *

Τοιαῦται ἐν ὀλίγοις ἦσαν αἱ ἐπικρατοῦσαι θεωρίαι ἐν τῇ ἱατρικῇ κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα, τὴν ἐποχὴν τῶν ἱατρικῶν σπουδῶν τοῦ Κοραῆ. Ἄς ἴδωμεν τώρα ποίαν ἐκ τούτων ἠκολούθησεν ὁ Κοραῆς, καὶ ποία ἐπέδρασεν ἐπ' αὐτοῦ περισσότερον.

Εὐθὺς ἀπὸ τῆς πρώτης παραγράφου τῆς Θέσεως τοῦ Κοραῆ διαφαίνεται ἡ ἐνέργεια τῶν περὶ ζωογόνου δυνάμεως ἀρχῶν τοῦ Barthez, καγκελαρίου τότε τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Μομπελλιέ.

Ἡ πρώτη παράγραφος τῶν προλεγομένων τοῦ Κοραῆ εἰς τὴν “Πυρετολογίας Σύνοψιν,, κατὰ μετάφρασιν τοῦ Θεαγένους Λιβαδά¹ εἰς ἀρχαιοπρεπῇ γλῶσσᾳ ἀρχεται διὰ τῶν ἑξῆς:

§ 1. “Ὅτι ὁ ἄνθρωπος, ὅπως ἀπολαύῃ ζωῆς, δεῖται θερμότητος, οὐδεὶς ὁ μὴ ἀνομολογῶν. Ἡ ζωτικὴ αὕτη θερμότης, ἡ ἐξ ἴσου μὲν διὰ παντὸς τοῦ σώματος, οὐχὶ δὲ καὶ ἴσῳ μέτρῳ καθ' ἕκαστον τῶν μερῶν αὐτοῦ διαχεομένη, προῖσταται τῶν λειτουργιῶν τῆς ζωικῆς οἰκονομίας, εἶναι δὲ παρεμφερῆς τῇ θερμότητι, ἥς ἀντιλαμβανόμεθα τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ πυρός· γεννᾶται δηλονότι ἐξ ἀληθοῦς ἐκ πυρώσεως, ἐν αὐτῷ τῷ σώματι τελεσιουργουμένης, ὥς πιστοῦσι τάδε τὰ φαινόμενα,,.

Ἄλλὰ ποῖα ἦσαν τὰ φαινόμενα διὰ τῶν ὁποίων διαπιστοῦται ὅτι ἡ προμνημονευθεῖσα ζωτικὴ θερμότης γεννᾶται ἐξ ἐκπυρώσεως; Πρὸς ἐρμηνείαν τῶν φαινομένων τούτων ὁ Κοραῆς καταφεύγει εἰς τὴν περὶ φλογιστοῦ ὑπόθεσιν τοῦ Stahl, ἣτις τότε εἶχεν ἀναμφισβήτητον κῦρος, μέχρις οὗ κατελύθη ὑπὸ τοῦ κλεινοῦ Lavoisier (1743—1794), ὅστις ἀνεκάλυψε τὸ ὀξυγόνον καὶ τὸ ἀφθαρτον τῆς ὕλης. Ὁ Κοραῆς ἐξελάμβανε τὴν ἐκπύρωσιν τῆς ὕλης γινομένην κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν θεωρίαν, καὶ ἀποφαίνεται:

“Πρὸς διατήρησιν τῆς ἐκπυρώσεως ἀπαιτεῖται κατ' ἀνάγκην ἡ παρουσία τοῦ περιέχοντος ἡμᾶς ἀέρος ἀδιαλείπτως συζευκτέου μετὰ τοῦ φλογιστοῦ τῶν ἐκπυρουμένων σωμάτων· οὐχὶ ἄλλως δὲ καὶ πρὸς διέτισιν τῆς ζωτικῆς θερμότητος ἀναγκαῖα ὁμολογεῖται ἡ τοῦ ἀέρος εἰσαγωγή διὰ τε τῶν πόρων τοῦ σώματος ἀπάντων καὶ μάλιστα διὰ τῶν ὀργάνων τῆς ἀναπνοῆς.

Συμπεραίνει δὲ εἰς τὴν παράγραφον § 2 “Ὅτι οὐ μόνον ἁπλῶς ζωτικός, ἀλλὰ καὶ φλογιστὸν ἀπαιτεῖται πρὸς τε τὴν ἕξασιν καὶ τὴν διατήρησιν τῆς ζωτικῆς θερμότητος. Τὸ φλογιστὸν ἐκεῖνο, ἐκ τοῦ αἵματος, οἶονεὶ ἐκ δοχείου καὶ ἐστίας ἀπορρέον, πλανᾶται ἐπὶ πολὺ καθ' ἅπαντα τοῦ σώματος τὰ μέρη, ἐντονώτερον ἢ χαλαρώτερον ταῦτα θερμαῖνον, ὅσῳ μᾶλλον προσεγγίζουσι τῇ καρδίᾳ ἢ ἀφίστανται αὐτῆς,,.

§ 3. Καθ' ὃν δὲ τρόπον ὁ ἀπλῶς ζωτικὸς ἔλκεται ἐκ τοῦ ἀέρος τοῦ

1) Ὁ Θεαγὴν Λιβαδάς, ἐπιφανὴς λόγιος ἐκ Ληξουρίου τῆς Κεφαλληνίας (1827—1903) ἐφιλοτέχνησε τὴν μετάφρασιν τῶν προλεγομένων τῆς Πυρετολογίας τοῦ Κοραῆ, καθὼς καὶ τοῦ καθ' Ἱπποκράτην ἱατροῦ, δημοσιευθείσας εἰς τὸ τέλος τῆς περὶ Κοραῆ τριτοῦ πραγματείας τοῦ Δ. Θερεϊανοῦ.

ἀτμοσφαιρικοῦ διὰ τε τῆς ἀναπνοῆς καὶ τοῦ θηλασμοῦ ὅλοι, οὕτως εἰπεῖν, τοῦ σώματος, οὕτω καὶ τὸ φλογιστὸν χορηγεῖται ἐκ τῶν τροφῶν, τῶν πρῶτον μὲν ἐν τῷ στομάχῳ ἁλλοιούμενων, εἶτα δὲ ἐν ἐκάστοις τοῦ σώματος μέρεσιν οὕτω διαμορφουμένων καὶ ἑξομοιούμενων, ὥστε νὰ εἰσοικίζωνται εἰς τὴν φύσιν αὐτοῦ.¹ Ἴδου ἑτέρα τοῦ ζώου δύναμις πεπτική ἥτοι ἐναλλακτική προσαγορευομένη, ἥτις, καίπερ ἀδυνατοῦσα νὰ τελειωθῇ ἀνευ τῆς τονικῆς ἥτοι κινήτικῆς, ἐξεταστέα ὅμως ἰδίᾳ καὶ χωρὶς ἐκείνης, διὰ τε τὰ ἴδια φαινόμενα, τὰ οὐδενὶ τρόπῳ ἐκ τῆς τονικῆς δυνάμεως ἐρμηνευόμενα, καὶ διὰ τὰς φθορὰς ἢ βλάβας αἷς χωρὶς ἑκατέρω ὑπόκεινται,».

§ 5. “Καθάπερ τὴν ζωὴν διατηρεῖ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἡ τῆς τονικῆς καὶ τῆς πεπτικῆς δυνάμεως σύζευξις, οὕτω καὶ τὴν ὑγίαν αὐτοῦ διὰ παντὸς θὰ διέσωζεν, ἂν ἑκατέρω τούτων διὰ παντὸς ἦτο ἰκανὴ ἢ νὰ ἀποσοβῇ ἢ νὰ καταπολεμῇ τὰς προσγινομένας τῷ σώματι βλάβας ὑπὸ τε τῶν ὑπ’ αὐτοῦ προσλαμβανομένων καὶ τῶν περικυκλούντων αὐτὸ πραγμάτων. Ἄλλ’ οὔτε τῆς ὑγείας οὔτε τῆς νόσου ἰδέαν εὐκρινῇ δυνάμεθα νὰ συλλάβωμεν, ἐὰν μὴ πρότερον ἀκριβώσωμεν ὅπως οὖν τὸ ὑποκείμενον, ἐν ᾧ διαμένουσιν αἱ τῆς ζωῆς καὶ τῆς ὑγείας προϋστάμεναι δυνάμεις καὶ ὑφ’ οὗ διευθύνονται ἢ διαστρέφονται,».

Ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ταύτης καθόλου ὁρμώμενος ὁ Κοραῆς ἐλέγχει τὰς σαθρὰς ὑποθέσεις διὰ τῶν ὁποίων οἱ χημικοὶ προσεπάθησαν νὰ ἐρμηνεύσωσι καὶ τὰς λειτουργίας τῆς ζωϊκῆς οἰκονομίας καὶ τὰς βλάβας αὐτῶν ἥτοι τὰς νόσους.

§ 6. “Γνωστὰ ὑπάρχουσιν αἱ ὑποθέσεις δι’ ὧν οἱ χημικοὶ ἐπειράθησαν νὰ ἐρμηνεύσωσι τὰς λειτουργίας τῆς ζωϊκῆς οἰκονομίας καὶ τὰς τούτων βλάβας ἥτοι τὰς νόσους. “Ὅτι δ’ ἅπασαι αὗται οὐδεμιᾷ ἔχονται πιθανότητος, ἀρκούντως καὶ ὑπεραρκούντως πρόδηλον γίνεται ἐκ τε τῆς μεγίστης πρὸς ἀλλήλους διαφωνίας ἐν τῇ νεμήσει τῶν ὀξέων καὶ τῶν ἄλλων ἐν τῷ ἡμετέρῳ σώματι χυμῶν, καὶ δὴ καὶ ἐν τῷ τρόπῳ τῆς μίξεως αὐτῶν,».

§ 7. “Οὐχὶ εὐτυχέστεροι ἀπεδείχθησαν οἱ Μηχανικοί, ἀντὶ τῶν ζυμώσεων τῶν χημικῶν νόμους Ὑδραυλικῆς ἀντικαταστήσαντες· διότι τῆς μηχανικῆς ἔννοια, καθ’ ἣν αὕτη συντέθεται τοιοῦτόν τι ὂν “οὔτινος αἱ ἁλλοιώσεις ἐκ τῆς συναρμογῆς κανονικῶς συνεπάγονται κινήσεις,» οὐδενὶ τρόπῳ δύναται νὰ προσαρμοσθῇ εἰς σῶμα ἔμψυχον ἥτοι ἔμπνουν· διὰ τοῦτον δὲ τὸν λόγον ἐλέγχεται τοσοῦτον ἀνεπιτηδεῖα πρὸς ἐρμηνείαν τῶν καθ’ ἑκαστα φαινομένων τῆς ζωϊκῆς οἰκονομίας, ὥστε ἐπαξίως ὀνειδιστέον τῆς Μηχανικῆς αὐτὸ ἐκεῖνο, δι’ οὗ καὶ ὁ Γαληνὸς ποτε ἀστεῖως πάνυ διέσυρε τοὺς τε φιλοσόφους, διατεινομένους, ὅτι οἱ πίθηκοι κέκτηνται τελείαν τοῦ ἀνθρώπου προσποίησιν ἥτοι μίμησιν καὶ ὁμοιότητα,».

1) Σημείωσις Κοραῆ. Διότι ἡ πεπτικὴ δύναμις οὐχὶ ἄλλως ἢ ἡ τονικὴ οὐ μόνον τῷ στομάχῳ ἐμπέφυκεν, ἀλλ’ ἐκάστης τοῦ σώματος μέρεσιν, ὅπερ ἤδη ἡ εὐφυὴς ἀρχαιότης ἠπίστατο “ἐνοῦσα (λέγει ὁ Ἀκτουάριος) ἐκάστῳ τῶν σπλάγχχνων δύναμις ὅπως ἐπὶ τ’ ἀκριβέστερον ἑκάστος τῶν προσληφθέντων χυμῶν τῷ προσλαβόντι ἑξομοιωθῇ,».

Κατόπιν μεταβαίνει κατ' ἀνάγκην εἰς τὴν ἐξέτασιν ἄλλου ὅρου: τῆς Φύσεως, περὶ τῆς ὁποίας καὶ ἀρχαῖοι καὶ νεώτεροι πολλὰ καὶ διάφορα ἐφιλοσόφησαν. Βεβαίως ὁ Κοραῆς δὲν ἠδύνατο πρὸ 150 περίπου ἐτῶν νὰ λεπτολογήσῃ περὶ τοῦ θέματος τούτου, μεθ' ὅσης οἱ σύγχρονοι ἐρευνηταί, ἐν τούτοις καὶ σήμερον ἀκόμη αἱ φυσιολογικαὶ θεωρίαι τοῦ Κοραῆ εἶνε ἄξιαι σπουδῆς. Λέγει λοιπὸν εἰς τήν:

§ 8. “Οἱ ἀρχαῖοι, ἀναγαγόντες εἰς τὴν Φύσιν πάντα τὰ ἐν τῇ ζωϊκῇ οἰκονομίᾳ συμβαίνοντα, δὲν ἐφρόντισαν καὶ περὶ τοῦ ὁρισμοῦ τῆς λέξεως τοσοῦτον, ὥστε ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας νὰ διατελῇ τὸ τί ἄρα γε ἐνόουν λέγοντες Φύσιν. Ὁρίσαντο δηλονότι ὅτ' ἐν Φύσιν εἶνε πῦρ τεχνικόν, ὅτ' ἐν δὲ δύναμις τεχνικῇ, ἄλλοτε δύναμις οἴκοθεν κινουμένη, ἄλλοτε δὲ πάλιν πνεῦμα ἐνθερμον ἐκ τοῦ αὐτομάτου ἑαυτὸ κινοῦν.¹ Ἄλλ' ἐκ τῶν ὁρισμῶν τούτων, ἐὰν μὴ πλανῶμαι, συμπεραίνεται ὅτι οἱ ἀρχαῖοι τὴν ζωτικὴν θερμότητα ὑπέλαβον πηγὴν καὶ ἀρχὴν² τῆς ζωῆς καὶ τῶν ταύτης λειτουργιῶν καὶ δὴ καὶ τὴν αὐτὴν τῇ θερμότητι τῆς ἐκπυρώσεως.³ Ἄρα γε τὴν αὐτὴν καὶ αὐτῇ γε τῇ ψυχῇ;.....”

Ὁ Κοραῆς ἀναφέρων τὰς γνώμας τῶν συγχρόνων ἰατρῶν καὶ μάλιστα τοῦ Γερμανοῦ Γρυνέρου,⁴ καθ' ὃν “οὐδέποτε ἐδίδαξαν οἱ ἀρχαῖοι, ὅτι τὸ ἔμφυτον θερμὸν καὶ ἡ ψυχὴ εἶναι ταῦτόν,, ἀποδεικνύει διὰ πολλῶν χωρίων πρῶτον ὅτι ἡ τῆς ζωτικῆς θερμότητος ἀναλογία πρὸς τὴν θερμότητα τῆς ἐκπυρώσεως “ἡ ἀλαζονικῶς ἐπινοηθεῖσα ὡς εὔρημα νέον,, ποσῶς δὲν διέφυγε τὴν παρατηρητικότητα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ θεωρία τοῦ Haller περὶ τῆς ἐρεθιστικότητος ἦτο ἐπίσης γνωστὴ, καὶ ἐπομένως οὐδ' αὐτὴ πρέπει νὰ νομίζεται ὡς εὔρημα τῶν νεωτέρων.

§ 9. “Ἀλλὰ καὶ τῶν ἀρχαίων τινές, σαφέστερον τὴν διάνοιαν αὐτῶν ἐρμηνεύσαντες, ἀνηγόρευσαν τὴν ψυχὴν αὐτουργὸν καὶ διοικήτριαν παντὸς ὅ,τι συμβαίνει ἐν τῷ σώματι. Ὅτι μὲν τοιοῦτόν τι ἐδογματίσεν ὁ Πλάτων μαρτυρεῖται μυριαχόθεν τῶν διαλόγων αὐτοῦ.⁵

1) Σημείωσις Κοραῆ 1) “Φύσις ἐστὶ πῦρ τεχνικὸν ὁδῶ βαδίζον εἰς γένεσιν,, 2) “Φύσις ἐστὶ οἷα τεχνικὴ δύναμις,, 3) “Φύσις ἐστὶ πνεῦμα ἐνθερμον ἐξ αὐτοῦ κινούμενον,, 4) “Φύσις ἐστὶ δύναμις ἐξ ἑαυτῆς κινουμένη, αἰτία γεννήσεώς τε καὶ διαπλάσεως,, (Γαληνοῦ ὁρισμοί).

2) Ὅτι ταῦτα ἐφρόνει ὁ Πυθαγόρας δῆλον ἐκ τῶν περισωθέντων αὐτοῦ δογμάτων. Ὁ μέγας ἀνὴρ ἐδίδασκε α') Ὅτι ἡ θερμότης διαφέρει τῆς ψυχῆς. β') Ὑπάρχει δὲ αἰτία τῆς ζωῆς. γ') Διὸ πᾶν τὸ θερμότητος μετέχον καὶ ζῇ. δ') Ἡ ψυχὴ εἶναι τῷ σώματι ἐνδεδυμένη διὰ τῶν φλεβῶν καὶ τῶν ἀρτηριῶν (τούτέστι διὰ τῆς θερμότητος) ὡς ἀστείως ἐκάλει “ψυχῆς δεσμά,, (Διογ. Λαέρτ. Β. Φιλοσ.).

3) Εἰς τοῦτο δ' ὑπηνίξαντο οἱ ἀρχαῖοι χρησάμενοι τῷ ὅρῳ π υ ρ ὸ ς τ ε χ ν ι κ ο ὕ. Οὐδαμῶς λοιπὸν ἔλαθεν αὐτοὺς ἡ τῆς ζωτικῆς θερμότητος ἀναλογία πρὸς τὴν θερμότητα τῆς ἐκπυρώσεως, ἡ ἀλαζονικῶς ἐπαινεθεῖσα ὡς εὔρημα νέον.

4) Χριστιανὸς Godefroy Gruner, εἰς τῶν σοφωτέρων καὶ πολυγραφευτάτων ἰατρῶν (1744—1815), διδάξας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Ἰένης.

5) Ὅτι μὲν ψυχὴ εἶναι αἷτιον πάντων τὸ δὲ σῶμα οὐδὲν οὐδεμιᾶς διαθέσεως ἦτοι

Ἐκ τῶν ἰατρῶν δὲ ὁ Ἀθηναῖος¹ καὶ ὁ Ἀρχιγένης² ἔτυχον τῆς προσηγορίας τῶν Πνευματικῶν, διότι ἐδίδαξαν, ὅτι διὰ τοῦ πνεύματος μόνου εἰς τὰ σώματα εἰσδυομένου, ἢ τε φυσικὴ ἔξις συνέστηκε τε καὶ κυβερνᾶται καὶ τὰ νοσήματα ἅπαντα προκύπτουσιν, ἐκείνου (τοῦ πνεύματος) πρότερον λωβηθέντος.³

Ἐκ τῶν νεωτέρων ὁ Κοραῆς ἐπαινεῖ τὸν Stahl, ὡς ἀνακαινίσαντα τὰς ἀρχὰς τῶν Πνευματικῶν μετ' ὀξυτάτης κρίσεως, λέγει δὲ τὰ ἐξῆς εἰς τὴν ἀκόλουθον παράγραφον:

§ 10. “Τὰ ἀρέσκοντα τοῖς Πνευματικοῖς ἀνεκαίνισεν ἐκ τῶν νεωτέρων ὁ Στάχλιος, μετὰ κρίσεως ὅσον γε ἐνῆν ὀξυτάτης τὴν ὑπὲρ ἐκείνων ἀπολογίαν ποιησάμενος.⁴ Ἔτεροι δέ, λιποτακτήσαντες ἐκ τῶν Χημικῶν καὶ Μηχανικῶν,

παθήματος αἴτιον παρέχει, δισχυρίζεται ἐν Ἐπινομίδι. Ὅτι ἐκ τῆς ψυχῆς ἅπαντα ἀγαθὰ τε καὶ κακὰ εἰσορμῶσιν εἰς τὸ σῶμα, ἐν τῷ Χαριδήμῳ. Ὅτι δ' ὑπὸ τῆς ψυχῆς θεραπεύεται τὸ σῶμα, ἐν πολιτικοῖς καὶ πολλαχοῦ ἄλλοθι.

1) Περίδοξος Ἕλλην ἰατρὸς τοῦ πρώτου μ. Χ. αἰῶνος, γεννηθεὶς ἐν Ἀτταλείᾳ τῆς Παμφυλίας καὶ ζήσας ἐν Ῥώμῃ ἐπὶ Κλαυδίου. Διετέλεσε μαθητὴς τοῦ Ἑρασιστράτου καὶ ὑπῆρξεν ἰδρυτῆς τῆς καλουμένης Πνευματικῆς αἰρέσεως ἢ Σχολῆς. Φρονῶν ὅτι τὰ στοιχεῖα τοῦ ἀνθρώπου εἶναι οὐχὶ τὰ τέσσαρα γνωστὰ τοιαῦτα: τὸ πῦρ, ὁ ἀήρ, τὸ ὕδωρ καὶ ἡ γῆ, ἀλλ' αἱ ιδιότητες αὐτῶν: τὸ θερμόν, τὸ ψυχρόν, τὸ ξηρόν καὶ τὸ ὑγρόν, ἐθεώρει τὰ μὲν δύο πρῶτα τούτων ὡς “ποιητικά,” αἷτια, τὰ δὲ δύο ἄλλα ὡς “ὕλικά,” προσέθετε δὲ συμφώνως πρὸς τὰς γνώμας τῶν Στωϊκῶν φιλοσόφων, καὶ πέμπτον στοιχεῖον “τὸ πνεῦμα,” τὸ ὁποῖον ἐθεώρει ὡς κύριον καὶ ζωτικόν στοιχεῖον, συμφύτως μὲν ἐνυπάρχον ἐν τῷ σώματι καὶ ἀνανεούμενον διὰ τῆς ἀναπνοῆς, κυκλοφοροῦν δὲ διὰ τῶν ἀγγείων πανταχοῦ τοῦ σώματος καὶ ἐκτελοῦν διαφόρους λειτουργίας. Διὰ τοῦ πνεύματος τὰ πάντα συνέχονται καὶ διοικοῦνται, τούτου δὲ παθόντος προέρχονται τὰ διάφορα νοσήματα. Ἐνεκα τῆς μεγάλης σπουδαιότητος τὴν ὁποίαν ἀπέδιδεν εἰς τὸ πνεῦμα, ἡ μὲν αἵρεσις ἐκλήθη Πνευματικὴ, οἱ δὲ ὁπαδοὶ αὐτῆς Πνευματικοί.

Ὁ Γαληνὸς περισώσας πολλὰ τοῦ Ἀθηναίου, ὀνομάζει αὐτὸν σοφιστὴν καὶ διαλεκτικόν. Συνέγραψε πολλὰ, τῶν ὁποίων μόνον ἀποσπάσματα τινὰ καὶ τίτλοι διεσώθησαν.

2) Οὗτος κατήγετο ἐξ Ἀπαμείας τῆς Συρίας καὶ ἔζησεν ἐπὶ Τραϊανοῦ, διακριθεὶς ὡς ἰατρὸς τοῦ στρατοπέδου. Ἐγράψε πολλὰ, δυστυχῶς ὅμως μόνον τοὺς τίτλους τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ γνωρίζομεν. Ἐν τῇ νόσῳ διέκρινε 4 στάδια: ἀρχήν, ἀκμήν, παρακμήν καὶ ἄνεσιν. Διέκρινεν 8 εἶδη σφυγμοῦ, ὅστις κατὰ τὰς γνώμας του προήρχετο ἐκ τῆς κανονικῆς κινήσεως τῶν ἀρτηριῶν καὶ τῆς καρδίας. Τὸν πυρετὸν ἐθεώρει προερχόμενον ἐξ ἀνωμάλου αὐξήσεως τῆς θερμότητος, ἐθεράπευε δὲ αὐτὸν διὰ καθαρσίων. Διέκρινε δὲ τοὺς πυρετοὺς εἰς πυρετοὺς μιᾶς ἡμέρας, σηπτικούς καὶ ἐκτικούς, κατὰ δὲ τὴν διάρκειαν εἰς ὀξεῖς, χρονίους καὶ βραχυχρονίους.

Ἐκ τῶν συγγραμμάτων πλεῖστα ἠντλήσαν οἱ μεταγενέστεροι, ὅπως ὁ Γαληνὸς καὶ ὁ Ἀρεταῖος. Δι' ὃ καὶ ὁ Ἀλέξανδρος Τραλλιανὸς δικαιοτάτα λέγει περὶ αὐτοῦ ὅτι ὑπῆρξε “θειότατος εἶπερ τις καὶ ἄλλος.”

3) Σημεῖωσις Κοραῆ. Τῷ διήκοντι διὰ τῶν σωμάτων πνεύματι καὶ τὰ φυσικὰ συνιστάναι τε καὶ διοικεῖσθαι καὶ τὰ νοσήματα πάντα τούτου πρωτοπαθοῦντος γίνεσθαι. (Γαληνοῦ, Εἰσαγωγή, ἦτοι ἰατρός).

4) Εἰς τοῦ Σαχλίου τὰ ἴχνη ἔπεται τὸ τοῦ Λυκείου τοῦδε (δηλ. τοῦ Πανεπιστημίου) σέμνωμα καὶ κόσμημα, ὃ ἐς αἰεὶ σεπτὸς μοι προκαθηγητῆς καὶ διδάσκαλος D. De Grimaud, ἀλλ' οὕτως ὥστε πολλάκις πλανώμενον τὸν καθηγεμόνα εἰς τὴν εὐθείαν ἐπανάγει ὁδόν.

ἡλπαβήθησαν νὰ αὐτομολήσωσι πρὸς τοὺς Πνευματικούς· ἀρκεσθέντες δὲ εἰς τὸν ὅρον τῆς Φύσεως ἢ τὸν τῆς ζωτικῆς ἀρχῆς ἢ ἄλλου τινὸς ὄντος οὐχὶ ἀρκούντως ὠρισμένου, ἔκριναν ἀσφαλέστερον νὰ παραμείνωσιν ἐν τῷ μεταίχμιῳ,·.

Ἡ ἀπορία αὕτη τοῦ Κοραῆ εἶνε εὐλογωτάτη καὶ λέγει εἰς τὴν :

§ 12. “Διότι οἱ μὴ παντάπασιν ἄγευστοι τῆς Ὀντολογίας ἐπίστανται, ὅτι ἡ ζωὴ εἶνε οὐχὶ ὑπόστασις,¹ ἀλλ’ ὑποστάσεώς τινος κατηγόρημα καὶ δὴ οὐσιώδης·² τοῦ δὲ σώματος ἡ οὐσία ἦτοι φύσις,³ εἴτε τὰς ιδιότητες αὐτοῦ, εἴτε τὸν τῆς συνθέσεως τρόπον ἐξετάζει τις, φαίνεται πάννυ διάφορος τῆς ζωῆς· ἀνάγκη λοιπὸν νὰ ὑπάρχη ἄλλη τις ὑπόστασις διάφορος τοῦ σώματος, ὑποκείμενον οὕσα τῆς ζωῆς καὶ ψυχῇ ὑφ’ ἡμῶν καλουμένη,·.

Καὶ ἐξακολουθεῖ εἰς τὴν :

§ 15. Τῆς Φύσεως⁴ καὶ αἱ ἐπιβολαὶ ἦτοι ἀπόπειραι καὶ αἱ ἐνέργειαι πᾶσαι τείνουσιν εἰς τοῦτο, ἵνα ἐκείνη διατηρῇ σῶον καὶ ἀβλαβὲς τὸ σῶμα ὅπερ ἐνδέδεται· τούτου δὲ τοῦ σκοποῦ δὲν δύναται νὰ ἐπιτυχάνῃ ἐὰν μὴ διηνεκῶς εἰς τὴν διηνεκῇ τοῦ σώματος βλάβην ἐπικουρῇ διὰ τῆς πεπτικῆς καὶ τονικῆς δυνάμεως,·.

§ 16. Ἀλλ’ ἐπειδὴ αἱ δυνάμεις αὗται ὑπάρχουσιν οὕτω πως παρασκευασμένοι, ὥστε τῆς μὲν φυγοκέντρον καὶ τῆς κεντρομόλου, ἐξ ὧν συνέστηκεν ἡ δύναμις ἡ τονικὴ (§ 1, 6) δὲν διατηρεῖται οὕτω διαρκῶς ἡ ἰσοσταθμία, ὥστε νὰ μὴ ὑπερβάλλωσιν ἑκατέρω τὴν ἑτέραν εὐθύς,⁵ εἰς δὲ τὴν πεπτικὴν οὐχὶ πάντα πείθονται, ἀλλὰ τὰ μὲν διακρούονται, τὰ δὲ βλάπτουσι τὴν ὑγιεῖαν αὐτῆς, ἡ προνοοῦσα ἑαυτῆς Φύσις διὰ χωρίσεων καὶ ἐκκρίσεων ἀδιαλείπτων καμάτῳ πόνῳ πειρᾶται νὰ διαφυλάττῃ ἀπὸ πολυειδῶν βλαβῶν ἥτοι νόσων καὶ τῶν στερεῶν τὴν κανονικὴν συναρμογὴν καὶ τῶν ὑγρῶν τὴν εὐκрасίαν,·.

§ 17. Ἀλλὰ τοῦ σώματος τὰ μέρη καθέκαστα οὔτε νὰ ἀναρρωσθῶσιν (§ 15), οὔτε ἀπὸ τῶν ἐπιβλαβῶν νὰ καθαρῶσι (§ 16) θὰ ἡδύναντο, ἂν ἡ

1) Ζωὴ δηλονότι καλεῖται ἡ κατάστασις ἐκείνη, δι’ ἧς τελοῦνται αἱ ζωϊκαὶ λειτουργίαι: θρέψις, αἵσθησις, κίνησις κ.τ.λ. (Baumeister, Philosoph. Definit). Τούτου δ’ ἐνεκεν δὲν εἶναι αὕτη ἡ ζῶσα ὑπόστασις, ἥτις δὴ ἐξ ἀνάγκης πέφυκε τοιαύτη, οἷα νὰ περιέχῃ ἐν ἑαυτῇ τὴν ἀρχὴν τῶν μεταβολῶν, καθάπαρ ὠρίσατο ὁ Λεϊβνίτιος.

2) Οὐσιώδης τινὸς πράγματος καλοῦνται τὰ ἐξ ὧν σύγκειται ἡ οὐσία αὐτοῦ. Οὐσία δὲ κατὰ τὸν ὀρισμὸν τοῦ Οὐολφίου, εἶνε ὅ,τι πρῶτον περὶ τοῦ ὄντος συλλαμβάνεται ἐν διανοίᾳ, καὶ ἐν ᾧ περιέχεται ὁ ἀποχρῶν λόγος δι’ ὃν ἐνυπάρχουσι τὰ λοιπὰ ἐνέργεια ἢ δυνάμει. (Baum. Ontol. § 56).

3) Φύσιν καὶ Οὐσίαν ὑπολαμβάνω ὅρους συνωνύμους, παρὰ τὸ κῦρος τοῦ Οὐολφίου, διαστείλαντος αὐτοὺς λεπτότερον μᾶλλον ἢ ἀληθέστερον.

4) Τὴν ψυχὴν νοεῖται ὁ ἀναγνώστης ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς Φύσεως, οὗτινος παρακατιῶν θὰ ποιῶμαι χρῆσιν ὥς μᾶλλον τετριμμένου.

5) Περὶ τῆς διαταράξεως τῶν δυνάμεων τούτων ἐφιλοσόφησε Θεάγης ὁ Πυθαγόρειος, εἰπὼν ὅτι αἱ νόσοι γεννῶνται ἐκ τοῦ θερμότερου ἢ ψυχροτέρου καθισταμένου σώματος. (Διογ. Λαερτ.).

Φύσις διὰ τῆς τονικῆς δυνάμεως μὴ προώθει πανταχῇ πρὸς τοὺς χυμούς, ἢ, βέλτιον εἰπεῖν, τὴν τῶν χυμῶν ἀπάντων πηγὴν, ἥτοι τὸ αἷμα· ἐντεῦθεν ἢ τοῦ αἵματος κυκλοφορία, ἴσως οὐχὶ ἄγνωστος τῆς ἀρχαίοις».¹

Κατόπιν ἐξετάζει τοὺς χυμοὺς τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος.

§ 18. Τοῦ δὲ ἀνθρωπίνου σώματος κύριοι χυμοὶ παρὰ τὸ αἷμα, ἢ ὀρ-
θότερον εἰπεῖν, παρὰ τὴν ἐρυθρὰν τοῦ αἵματος μερίδα, εἶνε ἡ χολὴ καὶ
τὸ φλέγμα ἥτοι ὁ ὀρρός. Τὴν ὑπαρξιν τῆς καθ' Ἱπποκράτην² μελαίνης
χολῆς οἱ μὲν ἀρνοῦνται, οἱ δὲ ὁμολογοῦσιν. Ὁ Γαληνός, ἥκιστα ἐαντῶ ἀ-
κόλουθος, βεβαιοῖ ὅτι εἶνε ἐντονωτέρα τις ἑτεροίωσις τῆς χολῆς, ἐφ' ᾧ καὶ
ἀνευρίσκεται ἐν νοσηρᾷ μόνον καταστάσει. Ὁ δὲ Ἀβικέννας ὑπολαμβάνει
αὐτὴν παραφυάδα οὐ μόνον τῆς χολῆς, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ φλέγματος ἐκ-
φύλου καὶ ἐξηλλαγμένου. Τούτῳ δὲ συμφωνεῖ ὁ Πικύερος, διατεινόμενος ὅτι
καὶ ὁ Ἱπποκράτης διὰ τοῦ ὅρου μελαίνης χολῆς νοεῖ αὐτὸν τὸν ὀρρὸν
ἥτοι τὸ λεπτότατον τοῦ φλέγματος μόριον».³

1) Ἐκ τῶν Πλατωνικῶν διαλόγων μεταγράφω ἐνθάδε χωρίον τοῦ Τιμαίου, οὐχὶ
ὅπως ἀποδείξω ἰδίαν τοῖς ἀρχαίοις τὴν γνώσιν τῆς τοῦ αἵματος κυκλοφορίας, ἣν πλεί-
στοι δὴ καὶ σοφώτατοι τῶν καθ' ἡμᾶς ἐφιλοτιμήθησαν νὰ διεκδικήσωσιν ἐκείνοις, ἀλλ'
ὅπως ἀναμνήσω, ὅτι περίσκεψις ἀπαιτεῖται μεγάλη, ὅσας τὰ τῆς σεμνῆς ἀρχαιότη-
τος δόγματα πρόκειται νὰ διατιμῶνται ἐκ τῆς γνώμης τῶν νῦν ἐρμηνευτῶν. «Τὴν δὲ
δὴ καρδίαν ἅμα τῶν φλεβῶν καὶ πηγὴν τοῦ περιφερομένου κατὰ πάντα τὰ μέλη σφο-
δρῶς αἵματος». Τὸ ἐλληνικὸν τοῦτο κείμενον μετένεγγεν εἰς τὴν λατινικὴν ὁ ἐρμη-
νευτὴς ὧδε: «Cor vero venarum originem fontemque sanguinis per omne corpus
impetu quodam manantis. «Ἡ τοῦ αἵματος κυκλοφορία, ἀρκούντως διὰ τῶν ὅρων
ἐκείνων δεδηλωμένη, δὲν θὰ ἡμφισβητεῖτο, ἂν ὁ ἐρμηνευτὴς ἐφαίνετο πως ἀκριβέστε-
ρος. Οὐδεὶς οὐδέποτε παρὰ τοῦτον ἡρμήνευσε τὸ περιφερόμενον διὰ τοῦ manantis,
διότι μόνον οἱ περὶ τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα ἀμβλεῖς ἀγνοοῦσιν, ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ με-
τοχὴ ἀκριβῶς καὶ κατὰ τὴν στάθμην ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν λατινικὴν circumacti ἢ
circumlati».

(Ὅταν τῷ 1628 ὁ ἄγγλος ἱατρὸς Οὐίλλιαμ Harvey ἐδημοσίευσε τὴν περίφημον
αὐτοῦ πραγματείαν περὶ τῆς κυκλοφορίας τῆς καρδίας *Exercitatio anatomica de
motu cordis et sanguinis in animalibus*, ἐν Francfort, πολλοὶ ἐξηγέρθησαν κατ' αὐ-
τοῦ, ἀποκαλοῦντες αὐτὸν εἰρωνικῶς circulator (= ἀγύρτην), ὅπως ὁ Hecker, ὁ
Huesr καὶ ἄλλοι οὔτινες προσεπάθησαν νὰ ἀποδείξωσιν ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ
Ἱπποκράτους, Γαληνοῦ καὶ ἄλλων, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι ἐγνώριζον τὴν κυκλοφορίαν τοῦ
αἵματος, καὶ ὅτι ὁ Harvey ἀδίκως καὶ ἀγνωμόνως ἤρπασε τὴν δάφνην. Τέλος ὁμως
ἀνεγνωρίσθη τὸ δίκαιον, ὁ δὲ Harvey θεωρεῖται ὁ πραγματικὸς πατὴρ τῆς ἀνακαλύ-
ψεως τῆς κυκλοφορίας τοῦ αἵματος. Πρβλ. *Dezeimeris, in loc. cit. Ὀλυμπίου Λόγος
Εἰσιτήριος, Ἀθήνισι 1879*).

2) «Φημὶ δὴ τὸν ἀνθρωπὸν εἶναι αἷμα καὶ φλέγμα καὶ χολὴν ξανθὴν τε καὶ μέλαι-
ναν» (Ἱπποκράτους, Περὶ Φύσιος ἀνθρώπου).

3) Τοῖς λόγοις τοῦ Πικυέρου προσθετέον δύο ἕτερα τοῦ Ἱπποκράτους χωρία, τὸ μὲν
ἐκ τοῦ δ'. βιβλίου περὶ Νούσων τὸ δὲ ἐκ τοῦ περὶ Γυνῆς, ἐνθα ἀντὶ μελαίνης χολῆς
ἀντικαθίσταται τὸ ὕδωρ. α'.) «Ἐχει δὲ καὶ ἡ γυνὴ καὶ ὁ ἀνὴρ τέσσαρας ιδέας ὑγροῦ
ἐν τῷ σώματι, ἀφ' ὧν νοῦσοι γίνονται· αὗται δὲ αἱ ιδέαι εἰσὶ φλέγμα, αἷμα, χολὴ
καὶ ὕδρωψ». Καὶ «εἰσὶ δὲ τέσσαρες ιδέαι τοῦ ὑγροῦ, αἷμα, χολή, ὕδωρ καὶ φλέγμα». Ἐντεῦθεν δῆλον, ὅτι ὁ Ἱπποκράτης ἢ συνέχεε μέλαιναν χολὴν καὶ ὕδωρ ἢ ὑπέλαβεν
αὐτὰ συνώνυμα.

“Τοῦ σοφωτάτου προκαθηγητοῦ τὴν γνώμην, καθ’ ἣν ἡ μέλαινα χολὴ σύγκειται ἐκ τῆς χολῆς, ἣν ὑποδέχεται ἐν τῇ τάξει τῶν ὠρῶν, καὶ ἐκ τοῦ φλέγματος, οὗ προηγείται, οὔτε νὰ ἐπιδοκιμάσω δύναμαι οὔτε νὰ ἀποδοκιμάσω, ἄχρις οὗ προέλθωσιν εἰς φῶς τὰ ἐπὶ τῆς μελαίνης χολῆς τῶν ἀρχαίων ὑπομνήματα, πάλαι μὲν οὐχὶ ἀρκούντως ἐκπεπονημένα, ἄρτι δὲ στεφανωθέντα ὑπὸ τῆς ἐν Παρισίοις Βασιλικῆς Ἑταιρείας.”

§ 19. “Οὗτοι λοιπὸν εἶναι οἱ χυμοί, δι’ οὓς τοῦ ἀνθρώπου τὸ σῶμα νοσεῖ καὶ ὑγιαίνει· καὶ ἵνα λαλήσω τῷ στρογγύλῳ τοῦ Ἱπποκράτους στόματι “ταῦτα μὲν αὐτέῳ ἡ φύσις τοῦ σώματος καὶ διὰ ταῦτα ἀλγέει καὶ ὑγιαίνει. Ὑγιαίνει μὲν οὖν μάλιστα, ὁπότεν μετρίως ἔχη ταῦτα τῆς πρὸς ἄλληλα χρήσιος καὶ δυνάμιος καὶ τοῦ πλήθους καὶ μάλιστα ἦν μεμιγμένα ἢ· ἀλγέει δέ, ὁπότεν τουτέων ἔλασσον ἢ πλεῖον ἢ, ἢ χωρισθῇ, ἐν τῷ σώματι καὶ μὴ κεκραμένον ἢ τοῖσι ξύμπασιν.”¹

§ 20. “Καὶ ἀληθῶς παρὰ πᾶσαν φροντίδα καὶ ἐπιμέλειαν, ἥπερ χρῆται ἡ φύσις πρὸς διάσωσιν τῆς ὑγείας δὲν εἶνε δυνατόν νὰ μὴ ἀφιστῇται τοῦ πόνου τούτου συνεχῶς (§ 5, § 6) οἷονεὶ τοῦ ἰδίου καθήκοντος ἐπιλανθανομένη διὰ τοὺς δε τοὺς λόγους: α’) καὶ ἔνεκεν τῶν ὀρίων, δι’ ὧν περιγράφονται αἱ δυνάμεις αὐτῆς, β’) καὶ διότι αὐτὸ τὸ σῶμα οὕτω πως διατελεῖ συνυφασμένον, ὥστε οὔτε ἐν ταῖς μέρεσιν αὐτοῦ καθ’ ἕκαστα, οὔτε ἐπὶ τῶν σταδίων τῆς ζωῆς καθ’ ἕκαστον ὑγιαίνει ἐξ ἴσου, γ’) καὶ ἔνεκεν τῶν δυσαρτιμῶν ἐξωτερικῶν ἀντικειμένων, ὧν εἰς τὴν ἐπίδρασιν ἔκκειται ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὰ ποικίλα τοῦ βίου καθήκοντα καὶ ὑφ’ ὧν κινδυνεύει νὰ βλαβῇ.”

§ 23α. Εἰς ταύτας δὲ τὰς παρεκτροπὰς ἥτοι ἐξαλλαγὰς ἔκκειται τὸ σῶμα μᾶλλον ἢ ἥττον κατὰ τὴν διαφορὰν τοῦ φύλου, τῆς ἡλικίας, τῆς κράσεως, τῆς χώρας καὶ τῆς ὥρας τοῦ ἐνιαυτοῦ. Οὕτω δὲ ἡ μὲν φλεγματοδὴς ἐκτροπὴ ἀκμάζει μᾶλλον παρὰ ταῖς γυναιξί, τοῖς νηπίοις, τοῖς φλεγματικοῖς, ἐν χώραις ψυχραῖς καὶ ἐνύγροις καὶ κατὰ τὴν ὥραν τὴν χειμερινήν· ἡ αἵματώδης προσβάλλει τοὺς νέους καὶ δὴ τοὺς εὐρωστοτέρους καὶ πληθωρικούς, ἐν χώραις βορείαις κατὰ τὴν ὥραν τὴν ἑαρινήν· ἡ χολώδης τοὺς ἄνδρας τοὺς ἐν ἡλικίᾳ καθεστηκυία, μάλιστα δὲ τοὺς χολερικούς, ἐν χώραις θερμαῖς κατὰ τὴν ὥραν τὴν θερινήν καὶ τὴν ὀπωρινήν,² ἢ, ὅπερ ταῦτόν, ἡ μὲν πρώτη περιθάλλεται ὑπὸ τοῦ ἀέρος τοῦ ψυχροῦ καὶ ξηροῦ, ἡ δὲ

1) Ἱπποκράτους, περὶ Φύσιως ἀνθρώπου.

2) Ἐν τῇ περὶ Φύσιως ἀνθρώπου καθώρισεν ὁ Ἱπποκράτης τὴν μέλαιναν χολὴν τῇ φθινοπωρινῇ ὥρᾳ γράψας “ἡ δὲ μέλαινα χολὴ τοῦ φθινοπώρου πλείστη τε καὶ ἰσχυροτάτη ἐστίν.” Ἐν τῇ αὐτῇ ὁμοίως βίβλῳ ἐδογματίσεν, ὅτι ἡ χολὴ κατέχει τοῦ ἀνθρώπου τὸ σῶμα διὰ τοῦ θέρους καὶ τοῦ φθινοπώρου “τοῦ δὲ θέρους τό τε αἷμα ἰσχύει ἔτι καὶ ἡ χολὴ ἀείρεται ἐν τῷ σώματι καὶ παρατείνει εἰς τὸ φθινόπωρον.” Ἐκ τῆς τῶν χωρίων διαφορᾶς πρόδηλον ὅτι ὁ θεῖος γέρων δὲν εἶχεν ἀποχρῶσαν πεποιοθῆσιν περὶ τῆς ὑπάρξεως τῆς μελαίνης χολῆς ἢ τοῦλάχιστον ὑπέλαβεν αὐτὴν ἐντονωτέραν ἑτεροίωσιν ἢ τῆς χολῆς, ἣν ὑποδέχεται, ἢ τοῦ φλέγματος, οὗ προηγείται.

τρίτη ὑπὸ τοῦ θερμοῦ, εἴτε ξηροῦ, εἴτε ἐνύγρου.”¹

§ 23β. Ἄλλ’ ὅμως οὔτε τοῦ ἐνιαυτοῦ αἱ ὥραι, οὔτε ἄλλοι ὅροι ἦτοι τὰ αἷτια συμπλέκονται πρὸς μίαν ἐκάστην τῶν χυμῶν ἐκτροπὴν ἦτοι ἐξαλλαγὴν οὕτως, ὥστε νὰ μὴ παρέχωσιν αὐτῇ λαβὴν ταῖς ὑπεναντίας· καὶ ἀληθῶς πολλαπλῇ παρατήρησις ἐβεβαίωσεν, ὅτι νοσήματα ἢ διαθέσεις διάφοροι ἤκμασαν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ τοῦ ἐνιαυτοῦ ὥρᾳ, καὶ τὸ ἀνάπαλιν τὰ αὐτὰ νοσήματα ἤκμασαν κατὰ διάφορον τοῦ ἐνιαυτοῦ ὥραν² καὶ δὴ καὶ πέρα διετίας· οὐδὲ ἐλλείπουσιν ἄνθρωποι προσβαλλόμενοι ὑπὸ τῶν αὐτῶν νοσημάτων διὰ πασῶν τῶν τοῦ ἐνιαυτοῦ ὥρῶν καὶ δὴ καὶ διὰ πάντων τῶν τοῦ βίου σταδίων.”

§ 24. Ἡ Φύσις λοιπὸν ἐαυτὴν ἀναλαμβάνουσα καὶ σωφρονιζομένη, διὰ τῶν αὐτῶν ἐκείνων, ὧν εὐπορεῖ δυνάμει, πειρᾶται ἕκαστον μὲν ἐξηλλαγμένον χυμὸν (§ 22) νὰ συνεψήσῃ αὐτῇ ἦτοι ἐξομοιώσῃ τῇ ὑγιεστερᾷ τοῦ σώματος μερίδι, ἣ, ἀντιτείνοντα πρὸς τὴν ἔψησιν, νὰ ἀποκρίνῃ ἐκ τῶν ἄλλων καὶ ἐξώσῃ τοῦ σώματος, ἐλλείποντος δὲ χυμοῦ νοσώδους νὰ συνδιατάξῃ τὰς τεταραγμένας κινήσεις καὶ ἀνασώσῃ τὴν ἀπολομένην ὑγίειαν. Ἐντεῦθεν τῶν νοσημάτων αἱ κρίσεις,³ αἱ πέρα τοῦ προσηκόντος ὑπὸ τινων μὲν ἐπαινέθεισαι, ὑφ’ ἑτέρων δὲ ψεχθεῖσαι.”

Καὶ συμπεραίνει ὁ Κοραῖς ἐν τῇ § 25 λέγων: “Ἐκ τῶν ἄρτι εἰρημένων (§ 24) καταφανὴς γίνεται ἡ φυσικὴ καὶ γνησίᾳ τοῦ νοσήματος ἔννοια: “Νόσημα δηλονότι εἶνε αἰσθητῇ⁴ βλάβη λειτουργίας τινὸς ἐν τῷ σώματι, ἣν διατείνεται καὶ σπουδάζει ἡ Φύσις νὰ καταπολεμήσῃ.”⁵

§ 26. “Ἀλλὰ φεῦ τῆς ἀτυχίας ἡμῶν,” ἀναφωνεῖ ὁ Κοραῖς! “Τῆς Φύσεως αἱ ἐπιβουλαὶ ἦτοι προσπάθειαι οὐχὶ πανταχοῦ ἀποβαίνουνσι κατ’ εὐχὴν, διότι τὰς ἑαυτῆς δυνάμεις ἐντείνει οὐχὶ πάντοτε κατὰ λόγον τοῦ κακοῦ, ἀλλ’ ὅτε μὲν ἔλαττον, ὅτε δὲ πλεον τοῦ μέτρου, ὅτε δὲ πάλιν ἐλλείπει αὐταῖς τοσοῦτον, ὥστε, ὑπὸ τοῦ κακοῦ καταδαμαζομένη, ἐγκαταλείπει πολ-

1) Πρβλ. Ἀφορισμοὺς Ἱπποκράτους, Βιβλ. Γ, ἐνθα ὁ λόγος περὶ νοσημάτων τῶν ἡλικιωῶν, περὶ ὥρῶν τοῦ ἐνιαυτοῦ καὶ τῶν διαφορῶν κράσεων τοῦ ἀέρος.

2) Ὅπερ οὐδὲ τὸν Ἱπποκράτην ἔλαθεν. Ἀφορισμῶν, Γ, 19.

3) Τῆς κρίσεως τὸ ὄνομα λαμβάνω ἐν τῇ εὐρυτέρᾳ ἐννοίᾳ συμπεριλαμβανούσῃ καὶ τὰς λύσεις.

4) Ἦτοι ὑποπίπτουσα εἰς τὴν αἴσθησιν τοῦ νοσοῦντος ἢ τῶν παρατηρούντων· οὕτω δὲ τὸ νόσημα, κατὰ τὸν συνήθη τοῦ λέγειν τρόπον, διακρίνεται τῶν βλαβῶν, ὧν μόνις αὐτὸς ὁ βεβλαμμένος ἀντιλαμβάνεται. Ἐὰν δὲ καὶ αὐτὰς τὰς βλάβας θελήσῃ τις νὰ καλέσῃ νοσήματα μᾶλλον παρὰ σπέρματα νοσημάτων ἢ αἷτια προδιαθετικά, λαμβάνων ἐν εὐρυτέρᾳ ἐννοίᾳ τὸ τοῦ νοσήματος ὄνομα, τὸ κατ’ ἐμὲ οὐ κωλύω, τοσοῦτον μᾶλλον, ὅσῳ τῶν παλαιῶν ἢ ἀειπάθεια *perpetuus status morbosus* φαίνεται τῇ Φύσει ἀρμοδιωτέρᾳ παρὰ τὴν τελειοτάτην ὑγίειαν, ἣτις βεβαίως ὑπὸ ταύτην τοῦλάχιστον τὴν ἔννοιαν ἐν οὐδενὶ σώματος ἀληθοῦς ὑπάρχει, διότι καθ’ Ἱπποκράτην “ὅλος ἄνθρωπος ἐκ γενετῆς νοῦσος ἐστίν.”

5) Διὸ ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν νοσημάτων εἰκότως ἀποκλείομεν τὰς δυσμορφίας τοῦ σώματος, λ. χ. τὴν τυφλότητα καὶ πάντα τὰ παθήματα, πρὸς ἃ εἰθισμένη ἡ φύσις οὐκέτι διαπαλαίει, ἢ ἅτινα ἐν τεταγμένοις ἐρεθίζει χρόνοις, πειρωμένη διὰ τούτων νὰ ἀποτρέψῃ ἕτερα νοσήματα.

λάκις τὸ ἴδιον σῶμα».

§ 27. “Ὅπου δὲ τῆς Φύσεως αἱ δυνάμεις τυγχάνουσιν οὕτω παρεσκευασμένοι, ὥστε ἰσχύουσι καὶ τὸ κακὸν νὰ καταπολεμήσωσι, καὶ τὴν ἀπολομένην ὑγιείαν νὰ ἀνασώσωσιν, ἐκεῖ δῆπου τοὺς νόμους ἐκείνους, οἷς ἡ Φύσις ὑπέκειτο,¹ δὲν διαστρέφει ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ μὴ παρέχῃ διηνεκῶς ἐνδείγματα ἑαυτῆς μετριάξουσής, ἐπιμελομένης καὶ ὑπουργούσης τῷ σώματι. Τούτων δὲ τεκμήρια παρὰ τὰς κρίσεις (§ 24) ἔστωσαν οἱ καιροί, οἱ τόποι, αἱ περίοδοι, ἡ τῶν φαινομένων ἐν τοῖς νοσήμασι τάξις, ἡ σύμφωνος τῇ ἡλικίᾳ, τῷ φύλῳ καὶ ἐνὶ ἐκάστῳ καιρῷ τοῦ νοσήματος».²

§ 28. “Ἐνδείγματα τῆς πρὸς τὸ κακὸν διαπαλαιούσης Φύσεως καλοῦνται κοινῶς σημεῖα ἥτοι συμπτώματα τῶν νοσημάτων καὶ εἶναι ἕξ ἀνάγκης διττά. Τοῦτέστιν ἄλλα μὲν ἐμφαίνουσι τὰ τῆς Φύσεως μηχανήματα, ἄλλα δὲ αὐτὴν τὴν βλάβην ἥτοι τὴν ἐξαλλαγὴν. Τῶν συμπτωμάτων ἡ διαίρεσις αὕτη εἶνε πασῶν σπουδαιοτάτη ἐν τῇ πράξει».

§ 29. “Ἐπειδὴ δὲ τὸ νόσημα εἶναι ὃν οὐχὶ μόνιμον, ἀλλὰ διαδοχικόν³ τούτου ἕνεκα καὶ ἕξ ἐκατέρας τάξεως τῶν συμπτωμάτων ἄλλα μὲν ἀνήκουσιν εἰς ἓνα ἕκαστον τοῦ νοσήματος καιρόν, ἄλλα δὲ παρακολουθοῦσι τῷ νοσήματι διὰ πάντων σχεδὸν αὐτοῦ τῶν σταδίων. Καὶ ἐκεῖνα μὲν προσαγορεύονται ἐπικαίρια, ταῦτα δὲ συνεχῆ. Ἴδου ἑτέρα τῶν συμπτωμάτων διαίρεσις. Ἐκάτερα πρὸς τούτοις δυνατὸν νὰ κληθῶσι καὶ οὐσιώδη, ὡς ἀποτελοῦντα τὴν φύσιν τοῦ νοσήματος, καὶ δέον ἐπιμελῶς νὰ διαστέλλωνται τῶν μὴ οὐσιωδῶν».⁴

Ἐπειδὴ κατὰ τὸν Κοραῆν ἡ διάγνωσις τῶν νοσημάτων εἶνε δυσκολω-

1) Ἐνταῦθα ἀνακτέον τὰς πρώτας τοῦ ἐμβρύου κινήσεις ἐν τῇ γαστρὶ τρίτῳ ἢ τετάρτῳ μηνὶ τῆς φορήσεως, τὴν πρώτην τοῦ βρέφους ὀδοντίασιν ἐβδόμῳ ἀπὸ τῆς γεννήσεως μηνί, τῆς ἐφηβίας καὶ ἄλλων ἡλικιῶν φαινόμενα ἐκατέρῳ τῷ φύλῳ ἰδιαίχοντα λ. χ. τὰ ἐμμήνια καὶ τὰς τούτων διακοπὰς ἐν ταῖς γυναῖξιν καὶ ἄλλα μυρία χρόνοις τεταγμένοις συμβαίνοντα.

2) Οὕτως αἱ ἐκκενώσεις ἐν τοῖς νοσήμασιν ἄρχονται ἀπὸ τῶν ἀνωτέρων καὶ χωροῦσιν ἡρέμα εἰς τὰ κατώτερα οὕτως, ὥστε, κατὰ τὴν παρατήρησιν Βηγλέρου καὶ Ῥοιδηρέρου, τῶν πρώτων ὁδῶν αἱ ἀπολλύμεναι δυνάμεις μέλλουσι νὰ ἀνακαινισθῶσι πρῶτον ἐν τῷ στομάχῳ, εἶτα ἐν τοῖς λεπτοῖς σπλάγχχοις καὶ τελευταῖον ἐν τοῖς παχέσιν. Οὕτω συμβαίνουσι παρὰ ταῖς γυναῖξιν αἱ κρίσεις διὰ τὰ ἐμμήνια, παρὰ τοῖς νεανίαις διὰ τὴν αἱμορραγίαν τῆς ῥινός, παρὰ τοῖς προβεβηκόσι διὰ τὰς αἱμορροῖδας κ. τ. λ.

3) Ὅν διαρκὲς ἥτοι μόνιμον καλεῖται οὗ τινος οἱ οὐσιώδεις ὄροι εἶναι ὁμόχρονοι, διαδοχικὸν δέ, οὗτινος διαδοχικοί, (Οὐολφίου, Φιλοσοφ.).

4) Ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν μὴ οὐσιωδῶν νοῶ καὶ τὰ τυχαῖα λ. χ. ὁ ἐκ χολώδους συρροῆς προκύπτων ἔμετος, ἐὰν διὰ τῆς σφοδρότητος αὐτοῦ ῥῆξῃ τι ἀγγεῖον τοῦ ἐγκεφάλου τὰ εἰς τὴν ῥῆξιν ἐπερχόμενα συμπτώματα εἶναι τυχαῖα συμπτώματα τῆς χολώδους νόσου.

“Ἐμοὶ δοκεῖ ἀρχὴ μὲν οὖν οὐδὲ μία εἶναι τοῦ σώματος, ἀλλὰ πάντα ὁμοίως, ἀρχὴ καὶ πάντα τελευτή· κύκλου γὰρ γραφέντος ἀρχὴ οὐχ εὐρέθη καὶ τῶν νοσημάτων ἐπὶ παντὸς ὁμοίως τοῦ σώματος».

τάτῃ, ὑπὸ πάντων δὲ ὁμολογεῖται τοῦτο, φρονίμως ποιοῦσιν ὅσοι προτιμῶσι τὸ ἱστορικὸν τῶν νόσων ἀπὸ τῶν ὀρισμῶν.

§ 30. “Οὐδεὶς νομίζω, ἀρνεῖται λέγει, ὅτι τὰ διαγνωστικὰ τῶν νοσημάτων σημεῖα δέον νὰ λαμβάνωνται ἐκ τῶν συμπτωμάτων τῶν οὐσιωδῶν καὶ δὴ ἐν τοιαύτῃ πληθύϊ, ὥστε νὰ ὑπάρχῃ δυνατόν νὰ διαστέλληται τὸ νόσημα παντὸς ἄλλου ἐν παντὶ καιρῷ. Ἄλλ’ ἐπειδὴ τὸ σῶμα πέφυκε τοιοῦτον, ὥστε διαφόρων μὲν αὐτοῦ μερῶν αἱ βλάβαι προφαίνουσιν ἐνίοτε τὰ αὐτὰ συμπτώματα, τὸ ἀνάπαλιν δέ, τῶν αὐτῶν μερῶν αἱ βλάβαι συμπτώματα διάφορα (ὅπερ δὴ προέρχεται ἅμα μὲν ἐκ τηλικαύτης τῶν μερῶν συμφωνίας, ὥστε οὐδεμία σώματος φαίνεται ἀρχὴ καθ’ Ἱπποκράτην, ἅμα δὲ ἐξ ἄλλης ἐν ἄλλοις ἀνθρώποις καταστάσεως τῆς Φύσεως ἥτοι ἰδιοσυγκρασίας), πρόδηλον ἐντεῦθεν ὅποσον δυσχερὴς ἡ τῶν νοσημάτων διάγνωσις καὶ πόσον φρονιμώτερον ποιοῦσιν οἱ τὰς ἱστορίας καὶ περιγραφὰς τῶν νοσημάτων προτιμῶντες τῶν ὀρισμῶν.”

§ 31 “Τὰ μὲν προγνωστικὰ χαλεπῶς καὶ μόλις συντελοῦσιν εἰς ἀποκάλυψιν τῆς τοῦ νοσήματος φύσεως, μάλιστα ἐὰν εἴνε ἀπαισία, ἅτε δὴ οὕτω συγκεχυμένως προερχόμενα ἐκ φύσεως τότε κακῶς ἐχούσης καὶ τεταραγμένης, ὥστε μάτην ζητεῖται ἡ ἐντεῦθεν διάγνωσις. Οὐχὶ βεβαιότεραι καθίστανται αἱ ἐκ τῶν αὐτῶν συμπτωμάτων λαμβανόμεναι προρρήσεις εἴτε θανάτου, εἴτε ὑγείας. Καὶ ὅντως, πολλαπλῇ παρατήρησις πείθει νὰ κρίνωμεν περὶ τῶν προγνωστικῶν, κατ’ ἐξοχὴν δὲ ἐκείνων, ἃ ἡ ὄψις παρέχεται, οὐχὶ ἄλλως ἢ περὶ τῶν σημείων τῶν φυσιογνωμονικῶν. Διότι ἄλλοι μὲν μετὰ προγνωστικῶν ἀπαισίων διέφυγον τὸν ἔσχατον τῶν κινδύνων, ἄλλοι δὲ τοῦναντίον ἐτελεύτησαν παρὰ πάντα τὰ αἴσια σημεῖα, καθ’ ὃν τρόπον οὐδὲ ἄνθρωποι ἐλλείπουσι χρηστοὶ μὲν ὄντες, καίπερ δύσμορφοι τὴν ὄψιν, ἀνοσιώτατοι δὲ καίπερ χρηστότητος πρόσχημα ἐν τῷ φανερῷ ἔχοντες.”

Κατὰ τὰς συμβουλὰς λοιπὸν τοῦ Κοραῆ ἐν τῇ ἀκολούθῳ § 32, “Ὁ μέλλον νὰ συντάξῃ ὀρθῶς τὴν τῶν νόσων θεραπείαν δέον νὰ ἀκριβῶσῃ τὸ ὑλικὸν τούτων αἷτιον (§ 22) διὰ δὲ τοῦτο τὰ καταμηνύοντα αὐτὸ σημεῖα, συνάμα δὲ καὶ τὰ τῆς Φύσεως μηχανήματα (§ 28), ἐν τοῖς πρώτοις δὲ ἐκεῖνα, δι’ ὧν ἡ Φύσις προσάγει τὰς νόσους εἰς τὴν κρίσιν,” (§ 24). Ἐκ τῶν πολλῶν τῆς Φύσεως μηχανημάτων σημειώσεως ἄξιον μάλιστα φαίνεται ὁ Πυρετός, μὲ τὴν περιγραφὴν τοῦ ὁποίου τελειώνουν καὶ τὰ Προλεγόμενα τοῦ Κοραῆ.

§ 34. Ἄλλ’ ἵνα ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν Φύσιν, ἐκ τῶν πολλῶν ταύτης μηχανημάτων σημειώσεως ἄξιον μάλιστα φαίνεται ὁ Πυρετός, διότι, ὡς παρετήρησεν ὁ Συνδεχάμιος, πλεονάκεις διὰ τοῦ πυρετοῦ ἡ Φύσις χωρίζει τὰ μέρη τὰ ἀκάθαρτα ἀπὸ τῶν καθαρῶν. Τὸν πυρετὸν λοιπὸν προτίθεμαι νὰ ἐξετάσω πρῶτον μὲν καθόλου, εἶτα δὲ οἶονεὶ προῖόν τῆς τεταραγμένης τονικῆς, καὶ τελευταῖον οἶονεὶ προῖόν τῆς βεβλαμμένης πεπτικῆς δυνάμεως. Καὶ ἔργῳ μὲν ἐπιχειρῶ χαλεπῷ δήπου καὶ λαβυρίνθῳ πολυπλοκωτέρῳ, διδάσκαλοι εὐμουσότατοι. Ἔχω δὲ δι’ ἐλπίδος, ὅτι θὰ εὕρω τὴν διέξοδον,

καθάπερ διὰ μίτου ἄριαδνείου, διὰ τῆς βοηθείας τῶν ὑπαναγνωσμάτων τοῦ σοφωτάτου προκαθηγητοῦ καὶ Ὑμῶν ἀπάντων τῶν πολυμαθεστάτων ἀνδρῶν„.

* *

Ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς πλεῖστα ὅσα ἐγράφησαν καὶ πολλαὶ θεωρίαι διευπλώθησαν, ἐν τούτοις δὲν διεσαφηνίσθη ἀρκούντως ἡ οὐσία τοῦ πυρετοῦ, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον καταδεικνύει τὴν ἄγνοιαν ἡμῶν ἐπὶ τοῦ σπουδαιοτάτου τούτου ζητήματος.

Κατὰ τὸν ὁρισμὸν τοῦ μεγάλου Γαληνοῦ, τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς πειραματικῆς φυσιολογίας “ὁ πυρετὸς ἀπὸ τοῦ πυρὸς ὠνόμασται,, οὐδὲν δὲ ἄλλο σημαίνει παρὰ θερμότητά τινα παρὰ φύσιν τῆς καρδίας καὶ τῶν ἀρτηριῶν. Κατὰ δὲ τὰς θεωρίας τῶν Ἱπποκρατικῶν, τὰς ὁποίας ἠκολούθουν καὶ πολλοὶ τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων, ἰδίως δὲ ὁ Ζήνων καὶ ὁ Ἐμπεδοκλῆς, ὁ πυρετὸς παράγεται ἐκ τῆς ὑπερβολικῆς αὐξήσεως τῆς θερμότητος, οὔσης συμφύτου μὲ τὸ ἀνθρώπινον σῶμα. Ἐπειδὴ δὲ αὕτη ἐδράζει ἐν τῇ καρδίᾳ καὶ ταῖς ἀρτηρίαις, κατὰ συνέπειαν τὰ ὄργανα ταῦτα εἶναι ἡ ἐστία τοῦ πυρετοῦ.

Τὴν Ἱπποκρατικὴν ταύτην θεωρίαν ἀνέπτυξε καὶ ἠρμήνευσεν ὁ Γαληνός, καὶ μετ' αὐτὸν Ἀλέξανδρος ὁ Γαλλιανός.¹ Οἱ ἀρχαῖοι παθολόγοι, οἱ παράγοντες ὅλα σχεδὸν τὰ νοσήματα ἐκ τῆς δυσκρασίας ἐξελάμβανον τὸν πυρετὸν ἄλλοτε μὲν ὡς αὐτοτελὲς νόσημα, ἄλλοτε δὲ ὡς νοσηματικὸν σύμπτωμα, ἀναλόγως πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν αὐτοῦ, καθ' ὅσον συμπαρακολουθεῖ εἰς ἄλλας ἀσθενείας.

Πλὴν τοῦ Ἱπποκράτους, τοῦ Γαληνοῦ καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου τοῦ Γαλλιανοῦ, ἔγραψαν περὶ πυρετοῦ ὁ Ἀρεταῖος, ὁ Ὁρειβάσιος, ὁ Ἀέτιος καὶ ἄλλοι, ἐν τούτοις δὲν κατώρθωσαν νὰ διασαφηνίσωσι τὰ κατ' αὐτόν. Ὁ δὲ Παλλάδιος² ἀκμάσας ἐν Ἀλεξανδρείᾳ κατὰ τὸν πέμπτον μ. Χ. αἰῶνα, εἰς τὴν περὶ πυρετοῦ πραγματείαν αὐτοῦ, ἀκολουθῶν τὸν Γαληνὸν ἀποφαίνεται ὅτι, “πυρετὸς ἐστὶ θερμασία παρὰ φύσιν ἀπὸ καρδίας ἀρχομένη καὶ διὰ τῶν ἀρτηριῶν ἐπὶ πᾶν τὸ σῶμα ἠπλωμένη, αἰσθητῶς βλάπτουσα τὴν ἐνέργειαν,,.

Ἐκ τῶν νεωτέρων ἐπίσης πολλοὶ ἐνησχολήθησαν μὲ τὴν πυρετολογίαν, ὅπως οἱ: Reil, Baumgärtner, Bischoff, Traube, Senator, Billroth, Del-

1) Περίδοξος Ἕλλην ἱατρὸς ἐκ Τράλλεων τῆς Λυδίας ἐν Μ. Ἀσίᾳ, ἀδελφὸς τοῦ Ἀνθεμίου, ἀρχιτέκτονος τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγίας Σοφίας. Ἐγραψε “Θεραπευτικά,, εἰς 12 βιβλία, τὰ ὁποῖα διακρίνει ἐλευθερία κρίσεως ἀπέναντι τῶν παλαιῶν διδαγμάτων. Ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Θεοδώρου Puschann ἐν Βιέννῃ εἰς 2 τόμους, 1878-1879. Ἐπίσης ἔγραψε καὶ “Περὶ ἐλμίνθων,, ἐν εἵδει ἐπιστολῆς, περιληφθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Ideler μετὰ λατινικῆς μεταφράσεως ἐν τῇ Συλλογῇ: *Physici et medici Graeci minores* (τόμ. I. σελ. 305—311).

2) Ἕλλην ἱατροσοφιστής, ζήσας πιθανῶς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ κατὰ τὸν πέμπτον μ. Χ. αἰῶνα. Μεταξὺ καὶ ἄλλων ἔγραψε “Περὶ πυρετῶν σύντομος σύνοψις,, ἐκδοθεῖσαν μετὰ λατινικῆς μεταφράσεως τῷ 1646 ὑπὸ J. St. Bernard ἐν Λεῦδῃ, καὶ κατόπιν ὑπὸ τοῦ Ideler ἐν τῇ Συλλογῇ *Physici et medici Graeci minores*, ἐν Βερολίνῳ, (Τόμ. Β, σ. 107—120). (Dr A. Corlieu, *Les Medecins Grèques, depuis la mort de Galien* κτλ.).

pech, Wunderlich, Liebermeister καὶ ἄλλοι. Ὅπως ὁμως εἵπομεν τὸ περὶ πυρετοῦ πρόβλημα δὲν ἐλύθη σαφῶς καὶ τελειωτικῶς.

Κατὰ τὰ νῦν κρατοῦντα ἐν τῇ ἱατρικῇ ἐπιστήμῃ, πυρετὸς καλεῖται ἄθροισμα συμπτωμάτων μεταξὺ τῶν ὁποίων κυριώτερον καὶ ἀπαραίτητον εἶναι ἡ ὑπὲρ τὸ φυσιολογικὸν ἀνύψωσις τῆς θερμοκρασίας τοῦ σώματος τῶν ὁμοιοθέρμων ζώων (θηλαστικῶν καὶ πτηνῶν). Τὸ ὕψος καὶ ἡ διάρκεια τοῦ πυρετοῦ καθὼς ἐπίσης καὶ ἡ πρόγνωσις αὐτοῦ ποικίλλουσιν ἀναλόγως τῶν προκαλούντων τὸν πυρετὸν αἰτίων. Ταῦτα δὲ εἶναι διάφορα, προεξάρχει ὁμως πάντως ἡ φλεγμονὴ ἐν γένει, ἥτις παράγεται ἐκ τῶν διαφόρων λοιμωδῶν ἐπεξεργασιῶν, αἱ ὁποῖαι διὰ τῶν τοξικῶν προϊόντων τῶν μικροβίων, ἐνεργοῦσιν ἐπὶ τοῦ κέντρου τῆς θερμότητος.¹ Τὸ κέντρον τοῦτο τῆς θερμότητος παραδέχονται τινὲς τῶν φυσιολόγων σήμερον ὡς ὑπάρχον εἰς τὸ φαιὸν φῦμα τοῦ διαμέσου ἐγκεφάλου καὶ ἐξαρτωμένου ὑπὸ ἐνὸς ἀνωτέρου κέντρου εὗρισκομένου εἰς τὸ ῥαβδωτὸν σῶμα. Κατ' ἄλλους, θεωρεῖται πιθανόν, ὅτι τὸ κέντρον τῆς θερμότητος ἀποτελεῖται ἐκ δύο ἀντιθέτως λειτουργούντων ἄθροισμάτων κυττάρων, ἐνὸς συμπαθητικοῦ, κυρίως θερμαντικοῦ κέντρου, τὸ ὁποῖον ἐπὶ ἐρεθισμοῦ προκαλεῖ αὐξήσιν, ἐπὶ παραλύσεως δὲ πτῶσιν τῆς θερμοκρασίας τοῦ σώματος καὶ δι' οὗ κυρίως γίνεται ἡ φυσικὴ ῥύθμισις τῆς θερμότητος, καὶ ἐνὸς παρασυμπαθητικοῦ ἢ ψυκτικοῦ κέντρου, τὸ ὁποῖον εὗρίσκεται εἰς σχέσεις μὲ τὰ φυτικὰ κέντρα τῆς ἀνταλλαγῆς τῆς ὕλης τοῦ διαμέσου ἐγκεφάλου. Ὁ ἐρεθισμὸς δὲ τοῦ κέντρου τούτου προκαλεῖ δι' ἐλαττώσεως τῶν καύσεων ταπείνωσιν τῆς θερμοκρασίας τοῦ σώματος. Τὰ δύο ταῦτα κέντρα δρῶσιν ἀντιθέτως, οὕτως ὥστε ἐπὶ ἐρεθισμοῦ τοῦ ἐνὸς παραλύει τὸ ἕτερον καὶ τὰνάπαλιν. Διὰ τοῦ κέντρου τούτου τῆς θερμότητος φέρονται ἐρεθίσματα διὰ διαφόρων νευρικῶν ὁδῶν πρὸς τὰ διάφορα ὄργανα, διὰ τῶν ὁποίων γίνεται ἡ ῥύθμισις τῆς θερμότητος, π. χ. εἰς τοὺς πνεύμονας, εἰς τὰ ὄργανα τῆς κοιλίας, εἰς τοὺς ἀδένas αὐτῆς, εἰς τὰ ἀγγεῖα, τοὺς ἰδρωτοποιοὺς ἀδένas καὶ εἰς τινὰς ἀδένas ἔσω ἐκκρίσεως, ὅπως ὁ θυρεοειδὴς ἀδὴν καὶ τὰ ἐπινεφρίδια, οἱ ὁποῖοι διὰ τῆς ἐσωεκκριτικῆς λειτουργίας αὐτῶν καὶ τῆς παραμονῆς ὁρμονῶν παῖζουν σπουδαῖον ῥόλον εἰς τὴν παραγωγὴν τῆς θερμότητος τόσον δι' αὐξήσεως τῶν ὀξειδωτικῶν φαινομένων, ὅσον καὶ διὰ τῆς ἐπιδράσεως αὐτῶν ἐπὶ τῶν ἀγγείων (ὅπως λ. χ. ἡ ἐπινεφριδίνη).

Ἀναφέρομεν τὰς λεπτομερείas ταύτας, ἵνα καταφανῇ πόσον δύσκολον εἶναι ὁ καθορισμὸς τῆς οὐσίας τοῦ πυρετοῦ, τοῦ ὁποίου παρ' ὅλας τὰς προόδους τῆς ἐπιστήμης δὲν ἐδόθη ἀκόμη πλήρης, σαφὴς καὶ ἱκανοποιητικὴ ἀπάντησις.

1) Οἱ Isenschmidt καὶ Krehl, παρετήρησαν εἰς κονίκλους στερουμένους τοῦ προσθίου διαμέσου ἐγκεφάλου ἔλλειψιν ῥυθμίσεως τῆς θερμότητος. Οἱ Aronsohn καὶ Sachs, διὰ νύξεως ἡλεκτρικοῦ ἢ χημικοῦ ἐρεθισμοῦ, εἰς τὸ ἔξω χεῖλος τῆς κεφαλῆς τοῦ ῥαβδωτοῦ σώματος ἐπέφεραν πυρετόν.

Ἐκ δὲ τῶν ἡμετέρων οἱ καθηγηταὶ Νικολαΐδης καὶ Δοντᾶς διὰ πειραμάτων ἐπὶ κυνῶν καὶ κονίκλων ἀπέδειξαν, ὡς θέαιν τοῦ κέντρου τῆς θερμότητος τὸ ὀπίσθιον μέρος τοῦ ῥαβδωτοῦ σώματος καὶ τοῦ παρακειμένου ὀπτικοῦ θαλάμου.

Ἄς ἐξετάσωμεν τώρα τὰς περὶ πυρετοῦ θεωρίας τοῦ Κοραῆ.

Κατὰ τὸν Κοραῆν, ὁ πυρετὸς περιλαμβάνων τὰ δύο τρίτα τῆς ἱατρικῆς ἐπιστήμης, δικαίως καὶ ὀρθῶς ἐπωνομάσθη νόσημα παγκόσμιον. Ἐν τούτοις οὔτε ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἱατρῶν οὔτε ὑπὸ τῶν νεωτέρων φυσιολόγων ἡρμηνεύθη ἐπαρκῶς καὶ ὁμοφώνως. Καὶ ἄλλοι μὲν ἐξ αὐτῶν ὥρισαν τὴν οὐσίαν αὐτοῦ, ἄλλοι δὲ τὰ συμπτώματα αὐτοῦ ἠρκέσθησαν νὰ διδάξωσιν. Τὸ ὅτι δὲ πάντες οἱ περὶ αὐτοῦ ἀσχοληθέντες πρῶτον καὶ κύριον χαρακτῆρα τοῦ πυρετοῦ ἀνωμολόγησαν τὴν κοινῶς καλουμένην θερμὴν καὶ θερμασίαν, ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς ἐτυμολογίας τῆς λέξεως εἰς ὅλας τὰς γλώσσας. Ὁ ἑλληνικὸς ὅρος “πυρετὸς,” ἔχει τὴν ἀρχὴν του ἐκ τοῦ “πῦρ,” ὅπως ὁ ἰσπανικὸς *calentura* ἐκ τοῦ *calor*, ὅπως καὶ οἱ ἐν τῷ Δευτερονομίῳ ἀπαντῶντες τρεῖς ἑβραϊκοὶ ὅροι: *maddachta*, *daleket* καὶ *churchur*, ἐκ δημάτων σημαινόντων “καίεσθαι,” καὶ “ἀνάπτειν.” Ἐπίσης ὁ λατινικὸς ὅρος: *febris* φαίνεται συγγενὴς πρὸς τὸ ῥῆμα *ferveo* (= ζέω), μολονότι ἄλλοι παράγουσιν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ *februo* (= καθαίρω), ἔνεκα τῶν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις συνήθων διὰ τοῦ πυρὸς καθαρμῶν. Ἐντεῦθεν ὁ γαλλικὸς ὅρος *fièvre*, ὁ ἰταλικὸς *febbre*, ὁ ἀγγλικὸς *fever*, ὁ γερμανικὸς *fieber*, κ.τ.λ.

Ἐν τούτοις ὅμως παρὰ τὴν περὶ θερμότητος κοινὴν καὶ παγκόσμιον ὁμολογίαν, οὔτε μικραὶ οὔτε ὀλίγαι διαφωνίαι ἐπεκράτησαν ἐπὶ τοῦ ὀρισμοῦ τοῦ πυρετοῦ ἐν γένει. Τὸ νόσημα τοῦτο ὁ Γαληνὸς ὥρισεν ὡς ἑξῆς: “Πυρετὸς ἐστὶ πλεονασμὸς θερμασίας νοσώδους, ἀναφερομένης μετὰ παραλλαγῆς σφυγμῶν ἐπὶ τὸ πυκνότερον καὶ σφοδρότερον.” Ἐκ τῶν νεωτέρων οἱ περισσότεροι ἐφάνησαν συμφωνοῦντες μετὰ τοῦ Γαληνοῦ ὅσον ἀφορᾷ τὸν πλεονασμὸν ἥτοι τὴν αὔξησιν τῆς θερμότητος, διεφώνησαν ὅμως πρὸς αὐτὸν καὶ ἀναμεταξύ των περὶ τῆς καταστάσεως τοῦ σφυγμοῦ. Ἄλλοι δηλαδὴ ὡς οὐσιῶδες χαρακτηριστικὸν τοῦ πυρετοῦ ἀνεκήρυξαν τὴν πυκνότητα τοῦ σφυγμοῦ, ἄλλοι δὲ τὴν ὑπερβολικὴν ταχύτητα αὐτοῦ, ἄλλοι δὲ καὶ τὰ δύο μαζί. Ἄλλοι πάλιν περὶ μικροῦ καὶ οὐδενὸς ἄξιον λόγου θεωρήσαντες τὸν σφυγμὸν, ἀπέδωκαν εἰς τὴν αὔξησιν τῆς θερμότητος ἄλλα φαινόμενα ὡς χαρακτηριστικὰ δευτερεύοντα καὶ ἐπουσιώδη. Ἐν τούτοις ἄξιον σημειώσεως φαίνεται ὅτι ὁ μὲν Κέλσιος ἀπεκάλεσε τὸν σφυγμὸν πρῶτον σφαιρωτάτον, ὁ δὲ Ἱπποκράτης ὅστις μετὰ θαυμασίας ἀκριβείας περιέγραψε τόσα καὶ τόσα νοσήματα καὶ πάθη, μικρὰν σημασίαν καὶ σπουδαιότητα ἀπέδωκεν εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ σφυγμοῦ, καὶ ἂν ἀνέφερεν αὐτὸν τὸν ἀνέφερε σπανιώτατα καὶ ἐν παρόδῳ. Τὴν παράλειψιν ταύτην τοῦ Ἱπποκράτους, δικαιολογεῖ ὁ Κοραῆς. Καθ’ ὅσον, λέγει, ἀπεδείχθη ἐκ μακρᾶς καὶ ἀλανθιάστου πείρας ὅτι παρατηροῦνται πυρετοὶ καὶ ἐκεῖ ὅπου ἢ οὐδαμῶς ἀλλοιοῦνται ὁ σφυγμὸς, ἢ ἀποβαίνει σπανιώτερος καὶ βραδύτερος τοῦ κανονικοῦ. Ὅπως καὶ τὰν ἀπάλιν, ἐνίοτε μὲν αἱ ἀρτηρίαι πάλλουσι συχνότερον, ἢ δὲ θερμότης αὐξάνει τόσον, ὥστε νὰ νομίζεται παρόμοιος πρὸς πυρετώδη θερμότητα, ἐνῷ δὲν ὑπάρχει οὐδὲ ἵχνος πυρετοῦ.

Ἐπεται λοιπόν, κατὰ τὸν Κοραῆν, ὅτι τὰ ἀνωτέρω χαρακτηριστικὰ ἐλά-

χιστα συμβάλουσιν εἰς ὀρθὸν καὶ ἀνελλιπῇ ὁρισμὸν τοῦ πυρετοῦ, ἂν οὗτος —κατὰ τοὺς λογικευομένους— πρέπει νὰ φιλοτεχνῇται καθολικὸς καὶ νὰ ἐφαρμόζεται ὁ ἴδιος πάντοτε καὶ πανταχοῦ εἰς ὅλας γενικῶς τὰς περιστάσεις. Ἀλλὰ πρὸς τί—ἐρωτᾷ—ἡ ἀνάγκη νὰ ἐπιζητῶμεν ὁρισμούς, ἀφοῦ μάλιστα εὐκολώτερον ἐπιτυχᾷναι τοῦ σκοποῦ ὁ ἐπιχειρῶν πρῶτον μὲν νὰ ὑποτυπώσῃ τὸν πυρετὸν, τοιοῦτος ὅπως συχνότατα συναντᾷται εἰς τὴν καθ' ἡμέραν πρᾶξιν, δηλαδή “ὡς τὴν τῶν τονικῶν δυνάμεων εὐτάκτως, εἰ ἔξεστιν εἰπεῖν, ἐναλλάσσουσιν καὶ ἐπίσημον ταραχήν,, ἐπεὶ δὲ νὰ ἀπαριθμῇ τὰς ποικίλας περιπλοκάς, ἐκ τῶν ὁποίων προκύπτουσιν αἱ ἀνωμαλίαι αὐτοῦ, τελευταῖον δὲ νὰ ἐξεύρῃ θεραπευτικοὺς κανόνας, ἁρμόζοντας εἰς ἕκαστον εἶδος πυρετοῦ;

Ἐκ τῶν σκέψεων τούτων ὁρμώμενος ὁ Κοραῆς ἐξετάζει μετ' ἀκριβείας τὰ τρία στάδια τοῦ πυρετοῦ: τὸ στάδιον τοῦ ῥίγους ἦτοι τοῦ σπασμοῦ, τὸ στάδιον τῆς θερμῆς καὶ τὸ στάδιον τῆς ἐφιδρώσεως, μετὰ τῶν πολυνύμων αὐτῶν συμπτωμάτων, τὰ ὅποια μικρότερα ἢ μεγαλείτερα, βραχύτερα ἢ χρονιώτερα ἀναφαίνονται ἐκάστοτε ἀναλόγως τοῦ φύλου, τῆς ἡλικίας, τῆς διαθέσεως καὶ τῆς ἰδιοσυγκρασίας τῶν πασχόντων. Καὶ ὅχι μόνον ταῦτα, ἀλλὰ καὶ τὴν ὥραν τοῦ ἔτους καὶ τὰς διαφόρους τῆς νόσου περιπλοκάς. Ἀφοῦ δὲ ἐξετάσῃ πάντα ταῦτα, πραγματεύεται τὰ κατὰ τὴν διάγνωσιν, τὴν πρόγνωσιν καὶ τὴν ἐν γένει τῶν πυρετῶν θεραπείαν, ἀναβάλλων εἰς ἄλλην περίπτωσιν τὴν ὑπόδειξιν τῶν ἐπὶ μέρους θεραπειῶν.

Ἐνταῦθα πάλιν ὁ Κοραῆς διατρίβει εὐχαρίστως εἰς τὰ περὶ Φύσεως. Πολλάκις, λέγει, ἡ Φύσις μεταχειρίζεται αὐτὸν τὸν πυρετὸν πρὸς θεραπείαν τοῦ πάσχοντος, “αὐτὴ ἑαυτῇ τὰς ἐφόδους ἀνευρίσκουσα,, καθ' Ἱπποκράτην. Ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει “τὸ θεραπεύειν τὸν πυρετὸν — λέγει ὁ Κοραῆς — ταῦτόν ἐστι καὶ τὸ παραδιδόναι τοῖς πολεμίοις τὴν Φύσιν, ἀποσεσυλημένην τὰ ἴδια ὄπλα!,,. Μὲ ἄλλους λόγους τὸν πυρετὸν ὁ Κοραῆς θεωρεῖ ὡς ἄμυναν τοῦ ὁργανισμοῦ, κατὰ τὰς νῦν κρατούσας ἐν τῇ ἰατρικῇ θεωρίας. Ἀπαριθμεῖ δὲ τὰ νοσήματα, εἰς τὰ ὅποια οὐχὶ σπανίως ἡ Φύσις διὰ τοῦ πυρετοῦ θεραπεύει ταχύτερον καὶ ἀσφαλέστερον τῆς Ἐπιστήμης. Πυρετὸς π. χ. τεταρταῖος ἀνέστειλε διὰ παντὸς τοὺς καρδιακοὺς παλμούς, ὑπὸ τῶν ὁποίων κατετρώχετο ὁ περίφημος μαθηματικὸς De la Hire. Ἐπίσης ὁ ἴδιος πυρετὸς ἄλλοτε μὲν προαπεσόβησεν ἐπικειμένας, ἄλλοτε δὲ ἀνέκοψεν ἐπελθούσας ἀποπληξίας, ἐπιληψίας, τετάνους, ἄσθμα σπασμωδικὸν κλπ. Ἐν τούτοις ἡ ἰδία Φύσις μολονότι προνοεῖ καὶ ἐπιμελεῖται τῆς ὑγιείας, οὔτε πάντοτε ἀκολουθεῖ τὴν πρὸς ταύτην ἄγουσαν ὁδόν, οὔτε ἐν αὐτῇ πάντοτε παραμένει. Εἰς παρομοίας δὲ περιπτώσεις ὁ πολλάκις εὐεργετικὸς καὶ σωτήριος πυρετὸς ἀποβαίνει θανατηφόρος, ἐὰν μὴ προσέλθῃ βοήθης ἢ ἐπιστήμη, ὅπως ἐπαναφέρῃ τὴν πλανηθεῖσαν Φύσιν εἰς τὴν εὐθεῖαν ὁδόν, καὶ ἢ παροξύνῃ αὐτὴν βραδύνουσιν ἢ ἀναστείλῃ σπεύδουσιν. Τὴν πολλαπλὴν ταύτην ἰδιότητα τοῦ πυρετοῦ, ὡς αἰτίου πολλῶν καλῶν καὶ κακῶν εἰς τὸν ἀνθρώπινον ὁργανισμόν, διέγνωσε καὶ ἡ ἀρχαιότης, ἥτις κατὰ τὸν Βαλέριον

Μάξιμον, ἱστορικὸν τοῦ Α΄. μ. Χ. αἰῶνος, ἴδρυνε ναοὺς καὶ βωμοὺς—Fe-bri divae, Febri Sanctae, Febre magne.

Λί θεραπεῖαι τῶν πυρετῶν γενικῶς διαιροῦνται εἰς ἀρνητικὰς καὶ θετι-
κάς. Καὶ ἀρνητικαὶ μὲν καλοῦνται ἐκεῖναι, κατὰ τὰς ὁποίας ὁ θεράπων ἰα-
τρὸς ἀπέχει νὰ χορηγήσῃ πᾶν φάρμακον, διότι κατὰ τὸν πατέρα τῆς ἱατρι-
κῆς “ἀγαθὸν ἐνίστε φάρμακον τὸ μηδὲν φέρειν φάρμακον,“. Θετικά δὲ θε-
ραπεῖαι, ἐκεῖναι, εἰς τὰς ὁποίας ἐπιτρέπεται ἡ χρῆσις τῶν φαρμάκων. Ὁ Κο-
ραῆς ὅμως ἠκολούθησεν ἰδικήν του μέθοδον, διαιρῶν καὶ ἐξετάζων τοὺς πυ-
ρετοὺς κατ’ ἄλλον τρόπον ἢ οἱ προγενέστεροι αὐτοῦ. Τὴν κοινὴν διαίρεσιν
τῶν πυρετῶν εἰς συνεχεῖς, ὑφεικτοὺς καὶ διαλείποντας, τὴν ὁποί-
αν εἶχον παραδεχθῇ οἱ ἀρχαῖοι καὶ πολλοὶ ἐκ τῶν νεωτέρων, ἐθεώρησεν
ἥκιστα ἀρμόζουσαν εἰς τὴν φύσιν τοῦ πυρετοῦ, διότι κατ’ αὐτὸν ἡ φυσικὴ
τῶν νοσημάτων διαίρεσις πρέπει νὰ εἴνε κατὰ τοιοῦτον τρόπον συντεταγμέ-
νη, ὥστε ἐκ ταύτης νὰ προκύπτῃ σαφῶς ἡ μόνη θεραπευτικὴ μέθοδος, ἡ εἰς
ἕκαστον μέρος τῆς διαιρέσεως ἰδιαίχουσα. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ὡς ἄνω διαίρεσιν,
διαφόρων μὲν τάξεων πυρετοὶ ἀπαιτοῦσι πολλάκις τὴν αὐτὴν θεραπείαν,
τοῦναντίον δὲ τῆς αὐτῆς τάξεως πυρετοί, ὅλως διάφορον θεραπείαν. Ἐπίσης
ἐσφαλμένην θεωρεῖ ὁ Κοραῆς καὶ ἄλλην διαίρεσιν τῶν πυρετῶν εἰς ὀξεῖς
καὶ σχολαίους ἥτοι χρονίους, ἀποδεικνύει δὲ πολὺ ὀρθοτέραν τὴν προκύπτου-
σαν ἐκ τῶν βλαπτομένων δυνάμεων τῆς Φύσεως, αἱ ὁποῖαι καὶ τὴν φύσιν τῶν
πυρετῶν καθορίζουσι καὶ τὴν ἀρμόζουσαν εἰς ἕκαστον ἐξ αὐτῶν θεραπείαν
ἀποδεικνύουσιν. Πρώτη λοιπὸν καὶ φυσικωτέρα διαίρεσις τῶν πυρετῶν, κατὰ
τὸν Κοραῆν εἴνε ἡ: εἰς νευρώδεις καὶ σηπεδονώδεις ἥτοι σηπτικούς,
διότι προέρχονται ἐκ τῆς βλαπτομένης τονικῆς καὶ ἐκ τῆς βλαπτομένης πεπτι-
κῆς δυνάμεως. Καὶ ἐκεῖνοι μὲν καλοῦνται καὶ ἀπλοῖ, ὡς ἄμοιροι ὄντες
ὑλῆς, οὗτοι δὲ σύνθετοι, ὡς μετέχοντες ὑλῆς ἢ καὶ χυμικοί. Σημει-
ωτέον ἐνταῦθα ὅτι τὸν ὄρον putriditas = σηπεδών, σήψις, μεταχειρίζεται ὁ
Κοραῆς κατὰ τὴν ἔννοιαν τῶν ἀρχαίων, δηλαδὴ σημαίνουσιν οἰανδήποτε ἁλ-
λοίωσιν τῶν χυμῶν. Ἐπειδὴ δὲ συνήθως ἡ τονικὴ ἱκανότης βλάπτεται διτ-
τῶς, καθ’ ὅσον ἕκατέρω τῶν δυνάμεων ἐκ τῶν ὁποίων συνίσταται ὑπερβάλ-
λει τὴν ἑτέραν, ἢ πρᾶγμα τὸ ὁποῖον εἴνε τὸ ἴδιον, καθ’ ὅσον τὰ στερεὰ
μέρη τοῦ σώματος προσβάλλονται διαρκῶς ὑπὸ σπασμοῦ ἢ ἀτονίας, προ-
κύπτει ἐντεῦθεν ἂφ’ ἑαυτῆς ἡ διαίρεσις τῶν πυρετῶν εἰς ὑπερτονικοὺς
καὶ μὴ τονικοὺς, ἥτοι ἀτόνους. Ἀλλ’ ἄρα γε δὲν ὑπάρχει καὶ τρίτον
εἶδος βλάβης, καθ’ ὃ δηλαδή, ἄλλοτε μὲν ἡ μία τῶν δυνάμεων, ἄλλοτε δὲ
ἡ ἄλλη ἀτάκτως πως καὶ ἐναλλάξ ὑπερβάλλει τὴν ἀντικειμένην ἢ ὑπερβάλ-
λεται ὑπὸ αὐτῆς; Τοῦτο παραδέχεται ὁ Κοραῆς, πειθόμενος εἰς τὴν ἱστορίαν
τῶν κλωνικῶν πυρετῶν. Ἐπειδὴ δὲ σπασμὸς ἢ ἀτονία, ἡ ἐνοχλεῖ ἐξ
ἴσου ὅλην τὴν σύστασιν τοῦ σώματος, ἢ περισσότερον προσβάλλει καὶ τι
μέρος αὐτοῦ κατ’ ἴδιον τινὰ τρόπον, κατὰ φυσικὴν συνέπειαν οἱ νευρώδεις
πυρετοὶ καὶ ὑπερτονικοὶ καὶ μὴ τονικοί, διαιροῦνται πάλιν εἰς καθολικοὺς
καὶ εἰς τοπικοὺς, τοὺς συνδεομένους δηλαδὴ πρὸς τινὰ πάθησιν τοπικὴν

ἦτοι πρὸς σπασμὸν ἢ ἀτονίαν μέρους τινός. Καὶ πάλιν, ἐπειδὴ ἅμα διαφθα-
ρῇ ἢ πεπτική ἰκανότης, ἀλλοιοῦνται εἰς τῶν τριῶν χυμῶν, καὶ οἱ ἐντεῦθεν
προκύπτοντες πυρετοὶ, διαιροῦνται εἰς τρία εἶδη: εἰς αἱματώδεις (ἦτοι φλο-
γιστικοί), εἰς χολώδεις (ἦτοι χολερικοί) καὶ εἰς φλεγματοώδεις (ἦτοι
καταρρώδεις, βλεννώδεις, ὀρρώδεις, λυμφατικοί). Ἡ μὲν αἱματώδης σηπε-
δὼν ἦτοι ἀλλοίωσις ἢ μολύνει ὁλόκληρον τὸ ρεῦμα τῶν χυμῶν ἐξ ἴσου ἢ
περισσότερον καὶ μετὰ μεγαλειτέρας ὁρμῆς προσβάλλει καὶ φλεγμαίνει καὶ τι
μέρος στερεόν. Ἐντεῦθεν οἱ αἱματώδεις πυρετοὶ ὑποδιαιροῦνται εἰς φλογι-
στικοὺς καθολικοὺς καὶ εἰς φλογιστικοὺς ἐντόνους (ἐντεταμένους),
συνδυαζομένους δηλαδὴ πρὸς τινὰ τοπικὴν φλεγμονήν. Ὁ αὐτὸς λόγος ἰσχύει
καὶ ἐπὶ τῆς διαιρέσεως χολώδων, καθ' ὅσον δύνανται νὰ μολύνωσι καὶ
τὰς πρώτας ὁδοὺς καὶ μάλιστα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον. Διὸ διαιροῦνται εἰς χολώ-
δεις γαστρικοὺς (μεσεντερικούς), εἰς γενικοὺς καὶ εἰς ἐντόνους
(ἐντεταμένους), συνδυαζομένους δηλαδὴ πρὸς τινὰ ἀνάλογον φλεγμονὴν το-
πικήν. Ταύτης τῆς διαιρέσεως κατ' οὐδὲν διαφέρει ἡ τῶν φλεγματοῶδων.

Καὶ ταῦτα μὲν ἐν περιλήψει τὰ ἐν τῷ πρώτῳ τμήματι τῆς “Πυρετολο-
γίας,” τοῦ Κοραῆ περιεχόμενα ἀπὸ τῆς 35 μέχρι τῆς 62 παραγράφου. Εἰς
τὰ ἐπόμενα τμήματα ἐκτίθενται καὶ ἐξετάζονται κατὰ λογικὴν σειρὰν καὶ ἀλ-
ληλουχίαν οἱ πυρετοὶ κατὰ τάξεις, γένη καὶ εἶδη μετὰ τινων παρατηρήσεων
ἐπὶ τῶν περιπλόκων νοσημάτων. Παραδείγματος χάριν, τοῦ δευτέρου τμήμα-
τος ἡ πρώτη τάξις (πυρετοὶ νευρώδεις) περιλαμβάνει δύο γένη (πυρετοὺς
ὑπερτονικοὺς καὶ μὴ τονικούς), ἐκ τῶν ὁποίων τὸ πρῶτον ὑποδιαιρεῖται εἰς
δύο εἶδη (πυρετὸν ἐφήμερον καὶ παθήματα τοπικά), ἀκολουθεῖ δὲ ὁ “σύνο-
χος πυρετὸς,” ὁ κοινῶς καλούμενος πυρετὸς “τῶν μοναχῶν καὶ τῶν ἐπισκόπων”).
Τοῦ δὲ τρίτου τμήματος ἡ τάξις (πυρετοὶ σηπεδονώδεις) περιλαμβάνει τρία
γένη (πυρετοὺς φλογώδεις, χολώδεις καὶ φλεγματοώδεις). Καὶ τὸ μὲν πρῶ-
τον γένος ὑποδιαιρεῖται εἰς δύο εἶδη, τὰ δὲ ἄλλα, πολὺ ἐκτενέστερα ὑποδι-
αιροῦνται εἰς τρία εἶδη μετὰ μακρῶν παρατηρήσεων, πραγματευομένων τὰς
διαφόρους περιπλοκάς τοῦ χολώδους καὶ φλεγματοῦ πυρετοῦ.

Τὴν Σύνοψιν τῆς πυρετολογίας τοῦ τελειώνει ὁ Κοραῆς διὰ τῆς 192 πα-
ραγράφου, ἣτις ἔχει ὡς ἑξῆς, κατὰ τὴν ἀρχαιοπρεπῇ μετάφρασιν τοῦ Θεα-
γένους Λιβραδᾶ:

“Καὶ ταῦτα μὲν περὶ πυρετῶν νευρωδῶν τε καὶ σηπεδονωδῶν. Καὶ εἰ-
χον μὲν διὰ πόθου οἶονεῖ κορωνίδα νὰ ἐπισυνάψω εἰς τὴν ἐμὴν διατριβὴν
τὰ κατὰ τὴν σκωληκώδη διάθεσιν τοῦ φλεγματικοῦ καὶ τὰ κατὰ τὴν ἰ-
δαιτέραν φύσιν τῶν διαλειπόντων. Ἀλλὰ τῆς ἀγαθῆς μου προαιρέσεως, ὡς
μὴ ὠφελε, πολλῶ κρείττων ἀπεδείχθη ὁ τρίτον ἤδη ἔτος διοχλῶν με καὶ κα-
τατρέχων πυρετός. Ταῦτα σοφώτατοί μου καθηγηταὶ καὶ διδάσκαλοι ἐτόλμη-
σα νὰ προσενέγκω Ὑμῖν ἐκ τῆς ὑμετέρας αὐτῶν πολυχεύμονος σοφίας ἡν-
τλημένα, οὐχὶ ὡς ὠφείλον, ἀλλ' ὡς ἐπιμελέστατα ἡδυνάμην. Καὶ ἂν μὲν λαν-
θάνῃ τι ἐν αὐτοῖς ἐπαινετόν, πρὸς Ὑμᾶς ἀναφέρω, διότι καὶ τοῦτα παρ' Ὑμῶν
ἔμαθον. Ἄν δέ που ἢ παρέλιπόν τινὰ ἥκιστα παραλειπτέα ἢ παρέ-

λαβον ἕτερα ἀποβλητέα, ἢ ἐρμήνευσα ἄλλα ἥττον ἐπαρκῶς καὶ ἀρμοδίως, τούτων ἀπάντων αἴτιον ἑμαυτὸν παρηρησία ὁμολογῶ. Ἀλλὰ καὶ Ὑμεῖς σύγγνωτε τῷ δυνάμεων μὲν, προθυμίας δὲ οὐδαμῶς ἀμοιρήσαντι. Διατελεῖτε δὲ πρὸς ἐμὲ φίλα φρονοῦντες καὶ ἀγαθὰ ποιοῦντες, καθάπερ καὶ Ὑμᾶς ἐγὼ σέβων διατελῶ καὶ τιμῶν καὶ ἀγαπῶν· διότι ἐξ οὗ χρόνου ἄκων καὶ ἀπροθύμως ἀπέλιπον τὴν ἐμοὶ μὲν φιλότιμον, τῶν δὲ προγονικῶν τε καὶ τῆς ἱπποκρατείου μάλιστα διδασκαλίας ἀπωσφανισμένην πατρίδι τοιαύτης παρ' Ὑμῶν ἀπολαύω παραμυθίας, ὥστε, Ὑμᾶς καὶ τὰ ὑμέτερα στέργων, ἐπ' οὐδενὶ ἄλλο σχετιάζω καὶ δυσφορῶ, ἢ ὅτι “ὁ μὲν βίος βραχύς, ἡ δὲ τέχνη μακρὴ”.

Ὁ σοφὸς αὐτοῦ βιογράφος ὁμιλῶν περὶ τῆς Θέσεως ταύτης τοῦ Κοραῆ, λέγει:¹ “Ὁ βουλόμενος νὰ ἐκτιμήσῃ τὴν ἐπιστημονικὴν σπουδαιότητα τῆς “Πυρετολογίας,, τοῦ Κοραῆ, δέον νὰ παραβάλλῃ αὐτὴν πρὸς τὰ ἄλλα τῆς τότε ἱατρικῆς ἐπιστήμης παραπλήσια ἔργα. Ἡ πρὸς τὰς νεωτέρας ἱατρικὰς συγγραφὰς ἀντιπαράθεσις τῆς πρὸ ἑκατὸν καὶ περιπλέον ἑνιαυτῶν τυπωθείσης “Πυρετολογίας,, θὰ ἦτο ἄδικος ἅμα καὶ παράλογος, ἀλλὰ καὶ τοιαύτην τινὰ ἀντιπαράθεσιν θὰ ὑφίστατο ἐν πολλοῖς θριαμβευτικῶς ἢ Θέσις τοῦ Κοραῆ, πάνυ δὲ εὐλόγως δύναται τις νὰ ἰσχυρισθῇ μετὰ μικρὰν καὶ ἀπρόληπτον ἐξέτασιν, ὅτι ἡ “Σύνοψις τῆς Πυρετολογίας,, εἶνε τὸ ἄριστον τῶν ἱατρικῶν καὶ φυσιολογικῶν πονημάτων ὅσα συνετάχθησαν ὑπὸ Ἑλλήνων κατὰ τὴν παρελθούσαν (δηλ. 18) καὶ τὴν ἐνεστῶσαν (δηλ. 19 αἰῶνα) ἑκατονταετηρίδα.

Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὴν λατινικὴν γλῶσσαν, τὴν σαφήνειαν καὶ γλαφυρότητα αὐτῆς, κατὰ τὴν κρίσιν εἰδικοῦ αὕτη “ἰσοφαρίζει πρὸς τὴν τῶν περιωνύμων γερμανῶν φιλολόγων Ἑρμάννου καὶ Σταλβάουμ, εἶναι δὲ παρεμφερὴς πρὸς τὴν τοῦ λατινικωτάτου τῶν καθ' ἡμᾶς ἀνατομικῶν Χύρτλ, ὅστις ἄλλοτε ηὐτοσχεδίαζε λατινικὰς παραδόσεις ἐπαξίως τοῦ Λουκρητίου καὶ ἄλλων Λατίνων φυσιολογῶν,,. Ὡς ἄλλος Ἱπποκράτης καὶ Γαληνὸς ἐξακριβῶναι ἑλληνοπρεπέστατα ἐν λατινικῇ γλώσσῃ “τὰς πολυτροπίας τὰς ἐν ἐκάστησι τῶν νοούσων καὶ τὴν πολυσχιδίην αὐτέων,,. Ὡς ἄλλος Ἱπποκράτης καὶ Γαληνὸς ἀπευθύνει συμβουλὰς εἰς τοὺς ἀπροσέκτους ἰατροὺς ἐπαναλβάνων “ἀίσχρῃ συμφορῇ φάρμακον δόντας ἀνθρώπῳ ἀποκτεῖναι,,. Ὁ ἀναγινώσκων τὰς λατινικὰς Θέσεις τοῦ Κοραῆ, δύναται νὰ ἐπαναλάβῃ ὅτι ὁ Γαληνὸς ἔλεγε περὶ τῶν ἱπποκρατείων ἀφορισμῶν, “ἐν ὀλίγῃ λέξει δύναμις ἐστὶ μεγάλη”.

Εἶν' ἀληθὲς ὅτι αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι, πρὸ παντὸς δὲ ἡ ἱατρικὴ τόσον ἀλματωδῶς προσδεύουσιν, ὥστε σύγγραμμα πυρετολογίας ἢ θεραπευτικῆς τεσσάρων ἢ πέντε ἢ τὸ πολὺ δέκα ἐτῶν, νὰ θεωρῆται ὡς παλαιὸν καὶ ἄχρηστον, πολὺ δὲ περισσότερον ὅταν ἔχῃ ἐκδοθῇ πρὸ 150 καὶ πλέον ἐτῶν. Ἡ “Πυρετολογία,, τοῦ Κοραῆ, εἶνε πλήρης ὑποθέσεων, αἵτινες ἴσως προκαλέσουσι τὸν γέλωτα ἡμῶν τῶν νεωτέρων. Οὕτω π. χ. μεταξὺ καὶ ἄλλων καὶ ἡ ὑπόθεσις καθ' ἣν ἡ Φύσις διὰ τοῦ πυρετοῦ ἢ ἀποδιώκει ἐπικείμενον νόσημα ἢ θεραπεύει αὐτό. Τὴν εὐνοϊκὴν ἐπίδρασιν τῶν ἐμπυρέτων καταστάσεων καὶ δι-

1) Θερεϊανοῦ, Τόμ. Α. σελ. 162.

αφόρων ψυχώσεων, παρετήρησαν πλείστοι νευρολόγοι καὶ ψυχίατροι ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων. Ἡ θεραπευτικὴ ὁμως μέθοδος διὰ τεχνητῶν πυρετικῶν ἀντιδράσεων μόνον κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἐσυστηματοποιήθη καὶ ἐγενικεύθη, ἀποτελεῖ δὲ τὴν λεγομένην πυρετοθεραπείαν. Πρῶτος ὁ βιενναῖος ἱατρὸς Wagner Jauregg τῷ 1887 παρετήρησε τὴν εὐνοϊκὴν ἐπίδρασιν τὴν ὁποίαν ἐξήσκει ὁ διαλείπων πυρετὸς ἐπὶ ψυχικῶν παθήσεων. Ἐκτοτε δὲ δοκιμάζων διαφόρους πυρετογόνους οὐσίας πρὸς θεραπείαν, ἐσυστηματοποίησε τὴν πυρετοθεραπείαν, καταλήξας εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῆς δι' ἐλόνουσίας θεραπείας τῆς προϋούσης καθολικῆς παραλύσεως, μετὰ λαμπρῶν ἀποτελεσμάτων, τῆς νωτιαῆς φθίσεως καὶ τῆς πρωτογόνου ἀνοίας. Ἐκτοτε ἐφηρμόσθη καὶ εἰς πλείστα νοσήματα ὡς λ. χ. τὰς χρονίας ἀρθρίτιδας, τὰς παραμορφωτικὰς ἀρθρίτιδας κ. τ. λ.

Ἄλλ' οὐδεὶς τῶν ἱατρῶν δύναται ἀποφθεγματικῶς νὰ ἰσχυρισθῇ ὅτι ἡ ὑπόθεσις τοῦ Κοραῆ εἶνε ἀστήρικτος καὶ ἐσφαλμένη, ἐφ' ὅσον καὶ σήμερον ἀκόμη τὰ περὶ πυρετοῦ δὲν ἔχουσι τελείως διασαφισθῇ. Μήπως αἱ σήμερον ἰσχύουσαι θεραπευτικαὶ μέθοδοι δὲν στηρίζονται εἰς ὑποθέσεις μᾶλλον, τὰς ὁποίας αὖριον θὰ ἀντικαταστήσωσιν ἄλλαι πιθανώτεραι; Ἡ τέχνη τοῦ θεραπεύειν εὐρίσκεται ἐν διαρκεῖ ἐξελίξει. Ἡ ἐν ἰσχυρῇ σήμερον θεωρία πιθανὸν νὰ ἀποβῇ ἢ πλάνη τῆς αὖριον. Ὅπως δὲ εἶπεν ὁ Pascal, “Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι κατὰ τὴν διαδρομὴν τῶν αἰώνων δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς εἷς ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος διαρκῶς ὑπάρχει καὶ διαρκῶς μανθάνει,,. Παρὰ πάντων ὁμολογεῖται ἡ πρόοδος τῆς ἱατρικῆς ἰδίως δὲ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, οὐχὶ ὁμως ἐκ παραλλήλου καὶ ὅλοι οἱ κλάδοι αὐτῆς. Τὸ διαγνωστικὸν μέρος αἵφνης μεγάλως ἐτελειοποιήθη, ἀλλὰ τὸ φαρμακευτικὸν καὶ θεραπευτικὸν ἐν πολλοῖς εὐρίσκεται ὅπως καὶ ἀπὸ πολλῶν αἰώνων. Καθ' ἑκάστην πλείστα φάρμακα ἀνακαλύπτονται κατακλύζοντα τὰ φαρμακεῖα καὶ τοὺς φαρμακευτικοὺς οἴκους, ἀλλ' ἡ ὠφελιμότης αὐτῶν, πλὴν ὀλίγων ἐξαιρέσεων, εἶνε προβληματικὴ περιάγουσα εἰς ἀπορίαν καὶ δισταγμὸν καὶ τοὺς ἐμπειροτάτους τῶν ἱατρῶν. Ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ οὐδεμίαν ἢ μικρὰν ἐμπιστοσύνην ἔχει ὁ ἱατρὸς εἰς τὰ πολυνώμα ταῦτα φάρμακα, καταφεύγει δὲ εἰς ὠρισμένα τινα, τὰ ὁποῖα πιστεύει ὅτι ἂν δὲν ὠφελήσωσι τοῦλάχιστον δὲν θὰ βλάψωσι τὸν πάσχοντα. “Ὁφελεῖν ἢ μὴ βλάπτειν,, εἶπεν ὁ πατὴρ τῆς ἱατρικῆς. Ἡ ἱατρικὴ ὡς ἐπιστήμη τοῦ ὑγιοῦς καὶ νοσοῦντος ἀνθρώπου δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ὑπαχθῇ εἰς μίαν καὶ ἀναλλοίωτον τέχνην ἢ ἐν μόνον σύστημα. Ἐπομένως ἡ οὐσία τῆς ἱατρικῆς ἔγκειται εἰς τὴν διηνεκὴ ἀνάπτυξιν καὶ πρόοδον αὐτῆς, οὗτος δὲ εἶνε καὶ ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον συχνότατα μεταβάλλονται αἱ θεραπευτικαὶ μέθοδοι καὶ οὐδόλως παράδοξον ἂν ἡ σύγχρονος ἱατρικὴ προσπαθεῖ νὰ θεραπεύσῃ τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ νόσημα διὰ μεθόδου ὅλως ἀντιθέτου, ἐκείνης ἢ ὁποία ἐπεκράτει πρὸ 20 ἢ 30 ἐτῶν. Δὲν δυνάμεθα νὰ ἀρνηθῶμεν ὅτι αἱ ὑποθέσεις καὶ τὰ πειράματα συνετέλεσαν εἰς τὴν πρόοδον τῆς ἱατρικῆς, ἀλλ' ἐν τούτοις πολλάκις ἀναγκαζόμεθα νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἡ διαιτητικὴ μέθοδος τοῦ θείου Ἱπποκράτους, ἦτο ἐν πολλοῖς προτιμω-

τέρα τῆς πολυπλόκου καὶ πολυφαρμάκου θεραπευτικῆς τῶν συγχρόνων ἱατρῶν. Συμφώνως δὲ πρὸς τὰς ἱπποκρατεῖους ἀρχὰς ὁ Κοραῆς ἐφρόνει ὅτι πολυφαρμακία εἶνε ἐπιβλαβὴς διὰ τὸν ἀσθενοῦντα. Καὶ ὅχι μόνον ἐφρόνει ἀλλὰ καὶ ἐμπράκτως ἀπεδείκνυνεν ὅτι ἐπίστευεν εἰς τοῦτο. Μολονότι ἔταλαιπωρεῖτο ἐπὶ πολλὰ ἔτη ὑπὸ ἀλλεπαλλήλων καὶ οὐχὶ ἑλαφρῶν νοσημάτων, σπανιώτατα ἐλάμβανε “φάρμακα ὑγείας”. Εἰς ἡλικίαν δὲ 80 ἐτῶν ἔγραψε πρὸς τινα φίλον του. “Δέκα σχεδὸν ἔτη εἶναι ἀφοῦ βασανίζομαι ἀπὸ τὴν ἀρθρίτιδα, καὶ δὲν ἐξώδευσα οὐδὲ 10 σολδία εἰς ἱατρικὰ καὶ ὁμως βλέπεις ὅτι ζῶ ἀκόμη. Χρεωστῶ τὴν μακροζωΐαν ταύτην εἰς μόνην τὴν δίαιταν. Τροφὴ μετρία καὶ εὐπεπτος, κίνησις ὅσον τὸ δυνατόν, εἰς τὴν κλίνην ἀφοῦ νυκτώσῃ, καὶ ἔξω τῆς κλίνης πρὶν ἀνατεῖλῃ ὁ ἥλιος, κατοικία φωτεινὴ καὶ εὐάερος—ταῦτα μεταχειρίζου καὶ λείπε ἀπὸ ἱατρικὰ ἄλλα”.

Ἡ “Πυρετολογία,” τοῦ Κοραῆ, πλὴν τῶν ὑποθέσεων περὶ τῶν ὁποίων εἶπομεν ἀνωτέρω, ἐνέχει μεγάλην σημασίαν διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς ἱατρικῆς, καθ’ ὅσον ἀπεικονίζει πιστῶς τὴν κατάστασιν εἰς τὴν ὁποίαν εὗρίσκετο ἡ ἱατρικὴ ἐπιστήμη περὶ τὰ τέλη τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος, ἐν Γαλλίᾳ, Ἀγγλίᾳ. Ὀλλανδίᾳ, Γερμανίᾳ, Ἰταλίᾳ καὶ Ἰσπανίᾳ, ὡς καταφαίνεται ἐκ τῶν πολυαρίθμων πηγῶν, παραπομπῶν καὶ σημειώσεων αὐτοῦ. Σήμερον ἡ μελέτη τῆς Φύσεως γενικῶς ἐξετάζει μετὰ προσοχῆς τοὺς νόμους φαινομένων, οὐδαμῶς φροντίζουσα περὶ τῆς οὐσίας αὐτῶν. Ὁ Φυσικὸς π. χ. εὐρύνει πάντοτε τὸν ὁρίζοντα τῆς ἐπιστήμης του, ἐφαρμόζων τοὺς νόμους τοῦ ἡλεκτρισμοῦ εἰς τὰς ποικίλας ἀνάγκας τοῦ καθημερινοῦ βίου, ὀλίγον ἢ ποσῶς ἐξετάζων ποία ἡ ὑπόστασις τοῦ ἡλεκτρισμοῦ. Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς ὁμως τοῦ Κοραῆ ἡ ἱατρικὴ ὅχι μόνον ἐνησχολεῖτο μὲ τὴν παθολογίαν καὶ τὴν φυσιολογίαν, ἀλλὰ καὶ ἐφιλοσόφει. Ἐγκρατὴς δὲ ὁ Κοραῆς τῶν τότε ἐπικρατούτων φιλοσοφικῶν συστημάτων φαίνεται ἀναζητῶν μετὰ διαλεκτικῆς ἱκανότητος τὴν βάσιν ἣτοι τὸ ὑποκείμενον αὐτὸ καὶ τὴν ὑπόστασιν τῆς ζωῆς, ἐλέγχων διὰ φιλοσοφικῶν ἐπιχειρημάτων τοὺς Χημικοὺς καὶ τοὺς Μηχανικοὺς. Παραδεχόμενος δὲ τὰς θεωρίας τῶν Πνευματικῶν ἐκήρυττεν ὅτι βάσις τῆς ζωῆς εἶνε ἡ ψυχὴ, διάφορος τοῦ σώματος ἀλλὰ συνώνυμος τῆς Φύσεως ἐν τῇ εὐρυτέρᾳ ἐννοίᾳ τοῦ ὅρου.

* * *

Ἄλλη διατριβὴ τοῦ Κοραῆ λατινιστὶ εἶναι: “Ὁ καθ’ Ἱπποκράτην ἱατρός, ἣτοι περὶ τῶν κυρίων τοῦ ἱατροῦ καθηκόντων ἐκ τοῦ πρώτου ἱπποκρατείου ἀφορισμοῦ ἐξαγομένων,” (*Medicus Hippocraticus sive de praeceptis officiis medici ex primo Hippocratis Aphorismo deductis, oratio ab auctore D. Coray Smyrnaensi, in iclyta Univarsitate Monspeliensi, habita pro gradu doctoratus consequendo, Monspeli MDCCLXXVII*).

Ἄς μᾶς ἐπιτραπῇ ἀντὶ πάσης ἄλλης ἀναλύσεως νὰ παραθέσωμεν ὁλόκληρον τὴν ὡς ἄνω διατριβήν, κατὰ μετάφρασιν τοῦ Θεαγένους Λιβαδά.

Ὁ ἀναλογιζόμενος τὴν τε πολλαπλὴν διδασκαλίαν, ἣν δέον νὰ ἐκδιδά-

σκηται ὁ ἱατρός, καὶ ὅσα καὶ οἷα καθήκοντα ὀφείλει οὗτος νὰ ἐπιτελῇ, πάντως μὲν κατανοεῖ, ὅτι συμμέτρως πάνυ καὶ ἐπιεικῶς ὁ Ἱπποκράτης ἐν τῇ λαμπρᾷ τῶν ἀφορισμῶν βίβλῳ ἤρξατο ἀπὸ τῶνδε τῶν λόγων “ὁ βίος βραχύς, ἡ δὲ τέχνη μακρὴ”, οὐκέτι δὲ θαυμάζει τίνος ἕνεκεν ἀπὸ τῶν τοῦ Ἱπποκράτους μέχρι τῶν καθ’ ἡμᾶς χρόνων τοσοῦτον μικρὰ ἀπεδείχθη καὶ τοσοῦτον ὀλιγοστή ἡ τῶν ἐξόχων καὶ κρατίστων ἱατρῶν πληθὺς.¹ Τὰς μὲν ἄλλας ἐπιστήμας δηλονότι καὶ μέτραι πολλάκις φύσεις πορίζονται ῥαδίως, τὴν ἱατρικὴν δὲ μόνην ὁ βουλόμενος νὰ ἀκριβώσῃ ὀφείλει νὰ παρυσκευάζῃ ἐαυτὸν παντὶ ἐπικουρήματι φύσεώς τε καὶ μελέτης² εὐπορῶν μὲν ὀξυνοίας, μετέχων δὲ ἀρετῆς εἰλικρινοῦς. Βεβαίως καὶ ἡ ἱατρικὴ διδασκαλία μᾶλλον ἀμέτρητος φαίνεται οὕσα καὶ τὰ τοῦ ἱατροῦ καθήκοντα πολλῶ εὐρύτερα ὑπάρχουσιν ἢ ὥστε ῥαδίως ἕκαστος ἐκείνην μὲν νὰ περιποιήσῃ ἑαυτῷ, ταῦτα δὲ νὰ ἐπιτελέσῃ ἐν χρόνῳ βίου οὕτω βραχεῖ.³ Προτιθεμένοις νὰ σκιαγραφήσωμεν τὴν εἰκόνα τοῦ γνησίου ἱατροῦ, παρὰδειγμα προκείσθω ἡμῖν αὐτοῦ τοῦ τῶν ἱατρῶν προκαθηγητοῦ ὁ πρῶτος ἀφορισμός, ἀφ’ οὗτινος θὰ πειραθῶμεν νὰ ἐξάγωμεν τὰ κύρια τοῦ ἱατροῦ καθήκοντα.

“Ὁ βίος βραχύς, ἡ δὲ τέχνη μακρὴ, ὁ δὲ καιρὸς ὀξύς, ἡ δὲ πείρα σφαλερή, ἡ δὲ κρίσις χαλεπή· δεῖ δὲ οὐ μόνον ἑαυτὸν παρέχειν τὰ δέοντα ποιοῦντα, ἀλλὰ καὶ τὸν νοσέοντα καὶ τοὺς παρεόντας καὶ τὰ ἐξωθεν”.

Πρῶτον ἄρα καθῆκον τοῦ σπουδάζοντος νὰ ἐκμάθῃ καὶ μετέλθῃ τὴν τέχνην τὴν μακρὰν ἐν χρόνῳ τοῦ βίου οὕτω βραχεῖ ἔστω τὸ οὕτω πῶς καταναλίσκειν πρὸς τελείωσιν τῆς τέχνης ἅπαντας τοῦ βίου τοὺς καιροὺς, ὥστε νὰ ἀποβαίῃ ὠφέλιμος τοῖς κάμνουσιν, ἢ, τούτου ἀδυνάτου ὄντος, τοῦλάχιστον νὰ μὴ γίνηται αὐτοῖς βλαβερός. “Ἀσκεῖν περὶ τὰ νοσήματα δύο: ὠφελέειν ἢ μὴ βλάπτειν.”⁴ Ἐν μὲν ταῖς ἄλλαις ἐπιστήμας καὶ τέχναις μικρὰν δῆπου ἔχουσι τὰ ἁμαρτήματα ῥοπήν· ἐν μόνη δὲ τῇ ἱατρικῇ οὐδέποτε οὐδεμία παράπτωσις μένει ἀτιμώρητος. Ὁ βουλόμενος τοίνυν νὰ μὴ πλανᾶται δέον νὰ περιποιήσῃ ἑαυτῷ δυνάμιν τινα καὶ ἐπιτηδειότητα τοῦ κρίνειν, τοῦ πειραῖσθαι καὶ τοῦ χρῆσθαι τοῖς καιροῖς· διότι ὁ μὲν καιρὸς συχνότατα φεύγει τὸν μὴ ἐπιστάμενον νὰ ἐπιλαμβάνηται τῶν καιρῶν, ἡ δὲ πείρα πλανᾷ τὸν ἀμοιροῦντα τῆς ἐν παντὶ πειράματι δεούσης ὀξυδερκείας, ἡ δὲ κρίσις ἢ περὶ τε τὴν φύσιν καὶ τὴν θεραπείαν τῶν νόσων ἀσχολουμένη καθί-

1) Σημειώσεις Κοραῆ. “Ἱητροὶ φημί μὲν πολλοί, ἔργῳ δὲ πάγχυ βαιοί”, (Νόμος, Τμῆμα πρῶτον).

2) “Χρὴ γάρ, ὅστις μέλλει ἱητρικῆς ξύνεσιν ἀτρεκέως ἀρμόζεσθαι, τῶν δὲ μιν ἐπιβουλον γενέσθαι φύσιος, διδασκαλίας, τρόπου εὐφρέος, παιδομαθίης, φιλοπονίης, χρόνου” (Νόμος, Τμῆμα δεύτερον).

3) “Ἱητρικὴν οὐ δυνατόν ἐστι ταχὺ μαθεῖν” (Περὶ τόπων τῶν κατὰ ἄνθρωπον). Ἐν δὲ τῇ πρὸς Δημόκριτον ἐπιστολῇ περὶ ἑαυτοῦ λόγον ποιούμενος ὁ Ἱπποκράτης ἀνομολογεῖ: “Ἐγὼ μὲν γὰρ ἱητρικῆς ἐς τέλος οὐκ ἀφῖγμαι, καίτερ ἤδη γηραλέος καθεστώς”.

4) Περὶ Ἐπιδημιῶν, Α'. τμῆμα Β'.

σταται λίαν δυσχερής.¹

Μέχρι μὲν τοῦδε ἐμνημόνευσεν ὁ Ἱπποκράτης τῶν καθηκόντων τοῦ ἱατροῦ· αἱ δὲ ἐπίλοιποι τοῦ ἀφορισμοῦ φράσεις δοκοῦσι μὲν ὅτι ἀναφέρονται μᾶλλον εἰς τοὺς νοσοῦντας καὶ εἰς τοὺς τούτων ἐπιμελητάς· ἀλλ' ὁ προσέχων τὸν νοῦν εἰς τὴν ἀλήθειαν ὅτι καὶ οἱ κάμνοντες καὶ οἱ τοῖς κάμνουσιν ἐπαγρυπνοῦντες πλειστάκις ἀπειθοῦσιν ὑφηγουμένῳ καὶ παραγγέλλοντι τῷ ἱατρῷ, ἅτε δὴ μικρὸν ἐπ' αὐτῷ θαρροῦντες καὶ ἐλπίζοντες, θὰ ὁμολογήσῃ ἀνευ ὅκνου, ὅτι ἱατροῦ καθήκον εἶναι καὶ τὸ παντὶ τρόπῳ καὶ σθένει οἰκειοῦσθαι ἥτοι, τὸ ἐπισπᾶσθαι ἄλλους εἰς τὴν ἐν ἑαυτῷ πεποίθησιν, οὐχὶ βεβαίως ἦν τινες πολυπραγμονοῦντες ἐκβιάζονται διὰ μυρίων μηχανημάτων καὶ τεχνασμάτων, ἥκιστα ἀρμοζόντων τῷ ἱατρικῷ ἀξιώματι, ἀλλ' ἦν πεποίθησιν ἐνδιαΐζει ταῖς ψυχαῖς ἢ τῶν ἱατρικῶν πραγμάτων ἐμπειρία, ἣν ὁ μόνος τοῖς ἱατρικοῖς σχολάζων δύναται νὰ προσπορίσῃ ἑαυτῷ. Ἡ ἱατρικὴ τέχνη, σκοπούμενης τῆς μεθόδου καθ' ἣν διδάσκεται τανῦν ἐν τοῖς πανεπιστημίοις, ἔχει ἄλλας μαθήσεις ἀκολουθούς καὶ οἰονεὶ συνεμπόρους τοσαύτας καὶ τοιαύτας, ὥστε τῶν ἀδυνάτων νὰ μὴ ἀποβαίνειν ἐν ταῖς καθ' ἑκάστην ἐλάχιστος καὶ ἀτελέστατος ὁ μετὰ τῆς αὐτῆς ἐπιμονῆς καὶ καρτερίας εἰς ἀπάσας τὴν διάνοιαν ἐφιστῶν. Πόρρω ἡμῶν ἀπεχέτω ὁ ψόγος μαθήσεων, ἕξ ὧν πλείστας ὅσας ἠρύσατο ἡ ἱατρικὴ ὠφελείας! Ἄλλ' ὁ μὲν βίος βραχύτερος, ἢ δὲ τέχνη μακρυτέρα ἢ ὥστε νὰ δυνώμεθα ἴση μὲν σπουδῇ, ἴση δὲ ἐπιτυχίᾳ νὰ θεραπεύωμεν κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον καὶ τὴν τέχνην καὶ τὰ παραρτήματα αὐτῆς. Ὁ φρόνιμος πρακτικὸς ἀφιεροῖ ὅλον ἑαυτὸν εἰς ἐκεῖνο μόνον τὸ μέρος, ἐνθα ἔγκειται τὸ τῆς τέχνης κεφάλαιον, τῶν δὲ ἄλλων ἄπτεται ἀκροθιγῶς. Τοῦ ἐνὸς μόνου ἱατροῦ τὴν ἐπιμέλειαν εὐπετῶς πάνυ διασταθμῶνται πολλὰ μὲν τῶν ἱατρῶν παλαιῶν τε καὶ νεωτέρων βίβλοι, πολλὰ δὲ ἐφημερίδες ἱατρικαί, μελέτη τῶν ἰδίων αὐτοῦ παρατηρήσεων, πολλὰ δὲ φιλότιμοι καὶ φιλόπονοι ἔρευναι τῶν ἐν τῇ τέχνῃ μέχρι τοῦ νῦν ποθουμένου.

Συνεβούλευε τὸ πάλαι ὁ Πυθαγόρας τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς νὰ σκέπτονται καθ' ἑκάστην ἐπὶ τῶν καθ' ἑκάστην πεπραγμένων ἀναφωνοῦντες “πῇ παρέβην; τί δ' ἔρεξα; τί μοι δέον οὐκ ἐτελέσθη;”. Τὸ χρυσοῦν παράγγελμα ἀρμόζει πρῶτιστα καὶ μάλιστα τοῖς ἱατροῖς. Ὁ πρακτικὸς τῆς τέχνης θεράπων οἴκαδε ὑποστρέφων, οὔτε ληκύθους καὶ λεκάνια χημικὰ μεταχειρίζεται, οὔτε βοτανοθήκας περικοσμεῖ, οὔτε εἰς ἄλλα παραπλήσια σχολάζει, ποιεῖται δὲ σπουδὴν περὶ τὰ κυρίως ἱατρικὰ πράγματα, αἰτῶν ἅμα καὶ διδοὺς λόγον καὶ εὐθύνας, καὶ πλεονάκις ἐρωτῶν ἑαυτόν, τί δεινὸν ἰάτρευσας σήμερον; τί δὲ κατὰ γνώμην ἔπραξας; Ἴδου ἀσχολία τῇ ἱατρικῇ ἐπιστήμῃ ἐμπρέπουσαι! Ἴδου φροντίσματα, ὧν πολλῇ τῇ σπουδῇ καὶ ἰσχυρῶς δέον νὰ

1) “Τὸν ἱητρὸν δοκέει μοι ἄριστον εἶναι πρόνοιαν ἐπιτηδεύειν· προγινώσκων γὰρ καὶ προλέγων παρὰ τοῖσι νοσέουσιν τά τε παρεόντα καὶ τὰ προγεγονότα καὶ τὰ μέλλοντα ἔσεσθαι, ὅκόσα τε παραλείπουσιν οἱ ἀσθενέοντες· ἐκδιηγούμενος, πιστεύουσιν ἄν μᾶλλον γινώσκων τὰ τῶν νοσοῦντων πρήγματα, ὥστε τολμᾶν ἐπιτρέπειν τοὺς ἀνθρώπους σφέας αὐτοὺς τῷ ἱητρῷ”. (Προγνωστικόν, Τμήμα Β').

ἐπιμελῆται ὁ ἐκείνης θεράπων! Ἐὰν δὲ καὶ ὀλίγος αὐτῷ περισσεύῃ χρόνος, καὶ τοῦτον ἄς δαπανᾷ, ἐπανορθῶν τὰ παραπτώματα καὶ τὰς καταχρήσεις τῶν νοσοκομείων, ἀναμιμνήσκων τοὺς φαρμακοπώλας τὰ ἴδια καθήκοντα, καθιστῶν δὲ νοσοκόμους ἄνδρας πεπειραμένους, οἵτινες νὰ ἀπεργάζωνται ἐαυτῷ βραχυτέραν μὲν τὴν τέχνην, ῥάονα δὲ καὶ προχειροτέραν καὶ τὴν χρῆσιν τοῦ καιροῦ καὶ τὴν πείραν καὶ τὴν κρίσιν.

Τοὺς νοσοῦντας οἱ πάλαι ἱατροὶ συνείθιζον νὰ ἐπιτρέπωσιν εἰς τὴν φροντίδα τινὸς ἐκ τῶν ἰδίων μαθητῶν.¹ Ἀλλ' ἐπειδὴ τανῦν ἄλλη ἢ τῆς ἱατρικῆς μέθοδος, σπουδαιοτάτη θὰ ἦτο ἡ ἐγκατάστασις νοσοκόμων κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν μαιευτριῶν. Εἰς τὸ ἱπποκράτειαν τοῦτο παράγγελμα οὐδεὶς τῶν νεωτέρων, ὅσον γε ἐγὼ οἶδα, προσέσχε τὸν νοῦν ἐπιμελέστερον παρὰ τὸν σοφὸν Κάρρερον, ἐκδόντα πέρυσιν ἐν Παρισίοις ἀξίαν πάσης συστάσεως βίβλον ἐπιγεγραμμένην: *Manuel pour le service des malades, ou Precis des connaissances nécessaires aux personnes chargées du soin des malades.*²

Τὶ δὲ κέντρον (ἴσως ἐρωτήση τις) ἔχει δύναμιν νὰ παροτρύνῃ ἡμᾶς διαρκῶς πρὸς τὴν ἱατρικὴν τέχνην τὴν τοσοῦτον χαλεπὴν καὶ ἐλίπονον; Ἀρά γε τῆς εὐδοξίας ἢ τοῦ χρυσοῦ ἢ πεῖνα ἢ ἀποτρόπαιος; Ἀλλ' αὕτη μὲν δήπου μόνον τὸν χύδην ὄχλον καὶ δὴ καὶ πρὸς τὰ χυδαῖα ἰσχύει νὰ παρορμᾷ· τὸν μεγάλθυμον δὲ καὶ ἐλευθέριον, τὸν ἥκιστα αἰσχροκερδῆ καὶ πάντως ἀφιλόργυρον ἄνδρα “τὸν περὶ τῶν τεχνέων ἀπασέων ἐπιφανεστάτην, ἀσχολούμενον, ὅπως καθιερώσῃ καὶ χρόνον καὶ σχολὴν καὶ ἀσχολίαν καὶ ὅλον ἑαυτὸν εἰς τὴν εὐεξίαν τῶν ἀνθρώπων οὐδὲν ἄλλο ἀγαθὸν δύναται νὰ προτρέψῃ τελεσφορώτερον τῆς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης, κατὰ τὸν πατέρα τῆς ἱατρικῆς Ἱπποκράτην. “Ἦν γὰρ παρῇ φιλανθρωπίῃ, πάρεστι καὶ φιλοτεχνίῃ. Τῆς ἀπροφασίστου ἄρα φιλανθρωπίας ἐμπορούμενος ὁ ἱατρὸς πρῶτος μὲν καὶ ἀγογγύστως ὑπομένει τοὺς ἀμετρήτους τῆς τέχνης πόνους καὶ τὰς μόλις ἀνεκτὰς διοχλήσεις, συχνάκις δὲ καὶ ἐπιμελέστερον ἐπισκέπτεται τοὺς κάμνοντας,³ εὐπροσήγορος δὲ καὶ καρτερικὸς διατελῶν καὶ πρὸς τὴν ἀλήθειαν μόνην καὶ μετὰ θάρρους ἀποβλέπων,⁴ προτείνει ἐν ταῖς ἐκάστοτε στενο-

1) Τῶν δὲ μανθανόντων ἔστω τις ὁ ἐφεστῶς, ὅπως τοῖς παραγγέλμασιν οὐ πικρῶς χρήσεται, ποιήσῃ δὲ ὑπουργίαν τὸ προσταχθέν· ἐκλέγεσθαι δὲ ἀπ' αὐτέων ἤδη τοὺς εἰς τὰ τῆς τέχνης εἰλημμένους, (Περὶ εὐσχημοσύνης).

2) Οὗτος εἶναι ὁ Ἰωσήφ — Barthélemy — François Carrère, υἱὸς τοῦ καθηγητοῦ Θωμᾶ Carrère ἐν Perpignan. Διετέλεσε καὶ οὗτος καθηγητὴς ἐν Perpignan τῆς ἀνατομικῆς καὶ χειρουργικῆς, ἔγραψε δὲ ἄρκετὰ λατινιστὶ καὶ γαλλιστὶ, τῶν ὁποίων ἐν εἶναι καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Κοραῆ ἀναφερόμενον. (1740—1802).

3) “Ἐσὸδω χρέω πυκνῶς, ἐπισκέπτεο ἐπιμελέστερον, (Αὐτόθι).

4) “Ὀμιλητικοί, εὐκρητοὶ πρὸς ἅπαντας, καρτερικοί, πρὸς τὸν καιρὸν εὐθετοὶ, ὑπομενητικοί, εὐεπὶ ἡρώμενοι, χάριτι διατιθέμενοι, ἐς ἀλήθειαν πρὸς τὸ ὑποδειχθὲν ἀποτελματιζόμενοι, (Αὐτόθι).

χωρίαις καὶ ἐτέρων ἰατρῶν τὴν ἐπεισαγωγὴν,¹ ἄνευ φθόνου² καὶ ἄνευ ἀλαζονείας.³

Ἀποτιθέμενος πᾶσαν φιλαυτίαν, ἐγκρατὴς ἅμα καὶ σώφρων ἀποδείκνυται διότι ἀναστέλλει τὰς ἐπιθυμίας τῆς ψυχῆς· δὲν νοῶ τὰς ἀθεμίτους καὶ ἀρρήτους ἐπιθυμίας,⁴ τὰς τὴν εὐημερίαν τῶν ἄλλων βιαζομένας καὶ λυμαινομένας (διότι τὶς προέβη εἰς τοσοῦτον ἀνοσιότητος, ὥστε ἀντὶ μισθοῦ τῆς θεραπείας νὰ ἀποστερῇ τὸν νοσήσαντα τὴν ἀγνότητα τῆς θυγατρὸς ἢ τῆς συμβίου τὴν πίστιν;) νοῶ δὲ μᾶλλον τὴν ὑπεράγαν τῶν οἰκείων πραγμάτων φροντίδα, ἥπερ ὁ ἰατρὸς χαριζόμενος προτιμᾷ τῶν ἀπόρων ἀσθενῶν τοὺς εὐπόρους καὶ ἐπάγει ἐπικουρίαν μόνῳ τῷ νοσήματι, οὐχὶ δὲ καὶ τῇ ἐνδείᾳ,⁵ ταχέως μὲν καὶ τοῖς πενομένοις προσφερόμενος, χαμαιζήλως δὲ καὶ ἀνελευθέρως τοὺς πολυχρύσους σαίνων καὶ ὑπερθεραπεύων, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ σώματος ἐπιδιώκων ἀβρότητα καὶ κομψότητα, λίαν ἐξεζητημένην καὶ ἐπαχθῇ.⁶ Ἀστεῖος τῷ ὄντι ἰατρός! Κέρδεσιν ἡττώμενος κατὰ τὸν ποιητὴν καὶ εἰς τὸ ἴδιον ἀφορῶν συμφέρον, λιπαρὸς τὴν κόμην καὶ τὸν πύγωνα, μύρων τε καὶ ἀλοιφῶν ὕζων, φοιτῶν εἰς τοὺς δμίλους τῶν χαριέντων καὶ ἀ-

1) “Οὐκ ἄσχημον δέ, οὐδ’ ἦν τις ἰητρὸς στενοχωρέων τῷ παρεόντι ἐπὶ τινι νοσέοντι καὶ ἐπισκοτεόμενος τῇ ἀπειρίῃ κελεύῃ καὶ ἐτέρους εἰσάγειν εἵνεκα τοῦ ἐκ κοινολογίης ἱστορῆσαι τὰ περὶ τὸν νοσέοντα καὶ συνεργοὺς γενέσθαι εἰς εὐπορίην βοηθήσιος,” (Περὶ Εὐσχημοσύνης).

2) “Ὁ γὰρ ἂν μεθ’ ὄρκου ἐρέω, οὐδέποτε ἰητροῦ λογισμὸς φθονήσειεν ἂν ἐτέρῳ ἀκιδνὸς γὰρ ἂν φανείη, ἀλλὰ μᾶλλον οἱ ἀγχιστεύοντες ἀγοραίης ἐργασίης πρήσσουσι ταῦτα εὐμαρέως,” (Περὶ Εὐσχημοσύνης).

3) Τῶν διδασκάλων τις καὶ φίλων ἔλεγέ μοι ἄρτι, ὅτι ταχύτερον καὶ εὐχερέστερον ἢ ἀπετύγχανον τοῦ σκοποῦ τὰ ἱατρικὰ συμβούλια, ἂν οἱ ἐπεισαγόμενοι ἰατροί, πρὶν ἢ εἰσέλθωσι παρὰ τὸν νοσοῦντα, ἐδιδάσκοντο ἐγγράφως ὑπὸ τοῦ εἰσκαλέσαντος αὐτοὺς Ἀσκληπιάδου τὰ κατὰ τὸ νόσημα καὶ τὰς διαφορὰς τούτου περιστάσεις. Τὴν ὥραιάν τοῦ διδασκάλου μου γνώμην ἐξήνεγκε πρὸ δύο καὶ ἐπέκεινα χιλιετηρίδων ὁ Ἱπποκράτης ὧδε: “Ἴσθι δὲ γινώσκων ὁ χρὴ ποιέειν πρὶν εἰσελθεῖν πρὸς τὸν νοσέοντα. Πολλὰ γὰρ οὐδὲ συλλογισμοῦ, ἀλλὰ βοηθείης δεῖται τῶν πραγμάτων· προδι-αστέλλεσθαι οὖν χρὴ τὸ ἐκβησόμενον ἐκ τῆς ἐμπειρίας. ἐνδοξον γὰρ καὶ εὐμαθές,” (Περὶ Εὐσχημοσύνης).

4) Τὰς ἀνουσιουργίας ταύτας ἀπηγόρευσε καὶ ὁ Ἱπποκράτης ἐν τε τῷ Ἱητροῦ Ὁρκῷ: “ἐς οἰκίας δὲ ὁκόσας ἂν εἰσίοι, ἐσελεύσομαι ἐπ’ ὠφελείῃ καμνόντων, ἐκτὸς ἐὼν πάσης ἀδικίης ἐκουσίης καὶ φθορίης τῆς ἄλλης καὶ ἀφροδισίων ἔργων, ἐπὶ τε γυναικείων σωμάτων καὶ ἀνδρώων ἐλευθέρων τε καὶ δούλων,”—καὶ ἐν τῷ Περὶ Ἱητροῦ: “δεῖ δὲ τοῦτον σκοπεῖν τάδε, περὶ τὴν ψυχὴν σώφρονα, μὴ μόνον τὸ σιγᾶν, ἀλλὰ καὶ περὶ τὸν βίον πάνυ εὖτακτον, μέγιστα μὲν ἔχει πρὸς δόξαν ἀγαθὰ, τὸ δὲ ἦθος εἶναι καλὸν καὶ ἀγαθόν, τοιοῦτον δ’ ὄντα πᾶσι καὶ σεμνὸν καὶ φιλόανθρωπον.”

5) Πολλαχοῦ τῶν συγγραφῶν αὐτοῦ προτρέπει ὁ Ἱπποκράτης τοὺς ἰατροὺς νὰ μὴ καταλιμπάνωσιν ἀβοηθήτους τοὺς ξένους καὶ ἀπόρους: “Εἰ δὲ καιρὸς εἴη χοριγίης ξένῳ τε ἐόντι καὶ ἀπορέοντι μάλιστα ἐπαρκέσειν τοῖσι τοιουτέοις,” (Παραγγελία).

6) “Ἴδοι δέ τις καὶ ἐπ’ ἐσθῆτος καὶ τῆσι ἄλλησι περιγραφῇσι· κῆν γὰρ ἔωσιν ὑπερηφανέως κεκοσμημένοι, πολὺ μᾶλλον φρυκτέοι καὶ μισητέοι τοῖσι θεωμένοις εἰσίν . . . καὶ τηρεῖν δὲ χρὴ ἑαυτὸν ἵνα μάλιστα μὴ πολλὰ φαίνονται τῶν τοῦ σώματος μερέων,” (Περὶ Εὐσχημοσύνης).

στείων, φεύγων δὲ τῶν ἐνδεῶν τὴν ὀυπαρίαν· καὶ τὸν μὲν βραχὺν τοῦ βίου χρόνον, τὸν εἰς τὴν ἐπίδοσιν τῆς τέχνης ὀφειλόμενον, ἀπόνως ἀνὰ μέσον κτενὸς καὶ κατόπτρου κατατρίβων, περὶ πλείονος δὲ ποιούμενος τὸν καλλωπισμὸν τῆς ἰδίας κεφαλῆς μᾶλλον ἢ τὴν σωτηρίαν τῶν πασχόντων. Παρὰ τοιούτου ἀνδρὸς μηδὲν ἀπεκδέχου μήτε γενναῖον μήτε μόνιμον. Καὶ αὕτη μὲν ἡ εἰκὼν τοῦ ἱατροῦ τοῦ φιλαύτου.

Ἀλλοίαν πάντως ὁδὸν τρέπεται ὁ ἱατρός, ὁ σοφία καὶ φιλανθρωπία ἀκραιφνεῖ περικοσμούμενος. Τὸ μὲν τῆς πόλεως ἀγαθὸν διὰ παντὸς ἄγει ἐπιπροσθεν πάσης αὐτοῦ οἰασδῆποτε χρείας καὶ ἀνάγκης, κομψότητα δὲ ἐπιτηδεύει οὐχὶ τὴν περίεργον, ἀλλὰ τὴν ἀπλῶς ἀφισταμένην ἀπὸ τῆς ἀγροίκου καὶ ἀπειροκάλου ἀτημελητείας. Ἀπανταχοῦ ἀνευρίσκων τὴν ἐκ τοῦ θεοῦ κηδεμονίαν, ἐπαγρυπνεῖ καὶ αὐτός, Θεοῦ δίκην,¹ εἰς ἅπαντας ἐξ ἴσου. Καθ' ὃν τρόπον ὁ ὠχροποιὸς θάνατος ἴσῳ ποδὶ κρούει καὶ τῶν πενομένων τὰς καλύβας καὶ τῶν βασιλέων τὰς τύρρεις,² οὕτω καὶ ὁ ἱατρός πειρᾶται νὰ ἀποσοβῇ τὸν θάνατον ἀπὸ τούτων καὶ ἐκείνων ἄνευ διακρίσεως. Καὶ χρηματισμοῦ δὲ καὶ παντὸς κέρδους κρείττων μεριμνᾷ καὶ ἀγωνίζεται ὑπὲρ τῶν καμνόντων ὅση γε αὐτῷ δύναμις.³ Ἀλλὰ καὶ τὴν τοῦ ἀρρώστου πτωχοῦ ἔνδειαν ἢ ἀνακοινοῦται τῷ ἀρρώστῳ πλουσίῳ ἐν καιρῷ εὐθέτῳ, ἢ αὐτὸς ἐκ τῶν ἰδίων ἀνακουφίζει. Νύκτωρ δὲ καὶ μεθ' ἡμέραν, ὅλη ψυχῇ τε καὶ διανοίᾳ ἐγκύπτει εἰς τὴν μελέτην τῆς ἰδίας τέχνης, ἵνα καὶ τὴν δραπέτιν εὐκαιρίαν, τὸν καιρὸν τὸν ὀξύν, αἰσίως συναρπάξῃ καὶ τὴν πεῖραν ἀσφαλέστερον ἀσκῇ καὶ τὴν κρίσιν εὐχερέστερον ἐκφέρῃ καὶ συνελόντι εἰπεῖν ἐπαξίως τῆς Τέχνης ἐπιτελῇ καὶ ὀρθοῦ τοῦ γνησίου ἱατροῦ τὰ καθήκοντα.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τοῦ καθ' Ἱπποκράτην ἱατροῦ.

Ὑμεῖς δὲ προκαθηγητὰ ἐκλαμπρότατε, καὶ Καθηγηταὶ βασίλαιοι περιφανέστατοι, ἐπιεικῶς κρίνατε (πλεονάκεις ἐκλιπαρῶ Ὑμᾶς καὶ καθικετεύω), ἐὰν ἐσκιαγράφησα τοῦ γνησίου ἱατροῦ τὴν εἰκόνα. Περιττὴ πάντως ἡ ἐνώπιον Ὑμῶν τῶν καθηκόντων ἐκείνων ἀπαρίθμησις· διότι τοῦ μὲν ἱατροῦ τὰ καθήκοντα Ὑμεῖς διδάσκετε μὲν στρογγύλῳ τῷ στόματι, διδάσκετε δὲ ζωηρῷ τῷ παραδείγματι, τὴν δὲ Ὑμετέραν κρίσιν οὐδέποτε οὔτε ὁ καιρὸς διαφεύγει, οὔτε ἡ πεῖρα πλανᾷ· καὶ μοχθεῖτε μὲν Ὑμεῖς καὶ κοπιᾶτε ἵνα ἀπεργάζησθε μακρότερον μὲν τὸν βίον, βραχυτέραν δὲ τὴν τέχνην. Διὰ τοῦτο δὲ

1) “Ἱητρός γὰρ φιλόσοφος ἰσόθεος,” (Περὶ Εὐσχημοσύνης).

2) *Pallida mors aequo pulsat pede
pauperum tabernas Regnumque
turres*

(Ὅρατίου)

3) “Καὶ ἔνι τὰ πρὸς σοφίην ἐν ἱητρικῇ πάντα, ἀφιλαργυρία, ἐντροπή, ἐρυθρίσις πρήσσειν δὲ ἅπαντα ταῦτα ἡσύχως, εὐσταλέως, μεθ' ὑπουργίης, τὰ πολλὰ τὸν νοσέοντα ὑποκρυπτόμενον ᾧδε χρή, παρακελεύοντα ἱλαρῶς ἅμα μὲν ἐπιπλήσσειν μετὰ πικρίας καὶ ἐντάσεων, ἅμα δὲ παραμυθέεσθαι μετ' ἐπιστροφῆς καὶ ὑποδέξιως,” (Περὶ Εὐσχημοσύνης).

μόνον σπουδάζετε περὶ τὴν ἰατρικὴν, ὅτι ἡ ἰατρικὴ ὀρθῶς καὶ νομίζεται καὶ ὀνομάζεται μέγα τοῖς ἀνθρώποις ἐπικούρημα. Ἄλλ' εἰς ἀκαδημαϊκὸν νόμιμον ὀφείλων νὰ ἐπαρκέσω, ταύτην ἀντὶ πάσης ἄλλης τὴν τοῦ λόγου ὑπόθεσιν καὶ ἀφορμὴν προειλόμην, ἵνα διὰ τοῦ Ὑμετέρου αὐτῶν παραδείγματος ἐπὶ μᾶλλον παροξύνω ὅσας διανοίας ἰσχύει νὰ ἐπικαλέσῃ ὁ ἱπποκράτειος ἀφορισμός. Ἐγὼ δέ, τῶν Ὑμετέρων δογμάτων ἐμφορούμενος,¹ διὰ παντὸς ἐκ τῶν ἐνόντων θὰ φιλοτιμῶμαι νὰ καταστῶ μιμητὴς Ὑμῶν, “ἐφ’ ὅσον δὲ ζῶ, μνήμεν ἐμαυτοῦ, καὶ φέρω αἴσθημα ἀκήρατον, Ὑμᾶς πιστῇ τῇ διανοίᾳ ἀείποτε θὰ σέβω καὶ τιμῶ καὶ Ὑμέτερος καλούμενος θὰ καυχῶμαι καὶ σεμνύνωμαι.”²

Τόσον σαφὴς καὶ τόσον ἀναλυτικὴ εἶνε ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ἱπποκρατείου τούτου ἀφορισμοῦ, ὥστε ἀποφεύγομεν κάθε σχόλιον, ἐκ φόβου μήπως οἰαδῇποτε προσθήκη ἢ παρατήρησις καταστρέψῃ τὸ μικρὸν τοῦτο ἀριστούργημα τῆς γραφίδος τοῦ Κοραῆ.

* *

Ἡ φιλοπονία τοῦ Κοραῆ ἔχουσα ὡς κίνητρον τὴν παντοτεινὴν σύντροφον πενίαν εἶνε ὄντως θαυμασία κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ἐν Μομπελλιέ διαμονῆς του. Ὀλίγον μετὰ τὴν δευτέραν διατριβὴν του, ἐξέδωκεν ἐν μεταφράσει τῷ 1787 τὴν “Κλινικὴν Ἱατρικὴν,” τοῦ Selle,³ ἀφιερῶσας αὐτὴν εἰς τὴν Βασιλικὴν Ἑταιρίαν τοῦ Μομπελλιέ. Τὸ ἐκ τῆς μεταφράσεως ταύτης μικρὸν κέρδος ἐχρησίμευσεν ὅπωςδῇποτε εἰς τὰς πολλαπλὰς ἀνάγκας αὐτοῦ, τοσούτῳ δὲ μᾶλλον καθ’ ὅσον μετὰ τὸν θάνατον τῶν γονέων του καὶ τὴν πώλησιν τῆς πατρικῆς οἰκίας, οὐδαμόθεν ἄλλοθεν ἤλπιζε χρηματικὴν βοήθειαν.

1) “Ἡ μάθησις, ἐμφυσιωθεῖσα δεξιῶς τε καὶ εὐαλδέως τοὺς καρποὺς ἐκφέρειται· ὁκοίη γάρ τῶν ἐν τῇ γῇ φυομένων θεωρίῃ, τοιῆδε καὶ τῆς ἱατρικῆς ἡ μάθησις. Ἡ μὲν γὰρ φύσις ἡμέων ὁκοῖον ἢ χώρη· τὰ δὲ δόγματα τῶν διδασκόντων ὁκοῖον τὰ σπέρματα.” (Νόμος).

2) *Quamdiu*
Vivam memor, pectusque sincerum geram,
Vos mente fida semper observans colam,
Vesterque dici gloriabor.

3) Χριστιανὸς Gottlieb Selle (1748-1808), ἐκ τῶν διασημοτέρων Πρώσων ἱατρῶν, χρηματίσας ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν ἱατρὸς τῆς Πρωσικῆς Αὐλῆς. Ἡ “Κλινικὴ Ἱατρικὴ,” (*Medicina clinica, oder Handbuch der medicinischen Praxis*) ἐδημοσιεύθη τῷ 1781 ἐν Βερολίνῳ, ἐπηκολούθησαν δὲ 8 ἐκδόσεις αὐτῆς. Πλὴν τῆς εἰς τὸ γαλλικὸν ὑπὸ τοῦ Κοραῆ μεταφράσεως, ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Κουρτίου Sprengel εἰς τὸ Λατινικὸν τῷ 1788.

Πλὴν τῆς “Κλινικῆς Ἱατρικῆς,” ὁ Selle ἐδημοσίευσεν καὶ ἄλλα συγγράμματα, ἐκ τῶν ὁποίων “Τὰ Στοιχεῖα Μεθοδικῆς Πυρετολογίας (*Rudimenta Pyretologiae methodicae*) ἐξεδόθησαν τῷ 1773 ἐν Βερολίνῳ. Ἐγένοντο ἄρκεται ἐκδόσεις αὐτῶν μετεφράσθησαν δὲ γεμανιστὶ ὑπὸ τοῦ C. G. Hoff ἐν Τυβίγγῃ τῷ 1791, γαλλιστὶ δὲ τῷ 1802 ἐν Παρισίῳ ὑπὸ τοῦ Nauche.

Ἡ μετάφρασις τῆς “Κλινικῆς Ἱατρικῆς,” τοῦ Selle, ἐγένετο εὐμενῶς δεκτὴ ὑπὸ τῶν Γάλλων ἱατρῶν, καὶ διότι ἦτο πολυτιμώτατον βοήθημα, ἀλλὰ καὶ διότι ἡ μετάφρασις δοκίμως φιλοπονηθεῖσα ἐθεωρήθη ὡς ἀπαρχὴ καὶ ἄλλων σπουδαίων ἱατρικῶν ἔργων.

Τὴν πρώτην ἔκδοσιν ἐπηκολούθησε καὶ δευτέρα τῷ 1795, ἥτις διὰ τὸν πλοῦτον τῶν προσθηκῶν καὶ σημειώσεων δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ὅλως νέον βιβλίον παρὰ νέα ἔκδοσις. Ταύτην ἐπηκολούθησε καὶ τρίτη καὶ τετάρτη, ἡδυνήθη δὲ νὰ ἴδῃ ὀκτὼ ἐν ὅλῳ μεταφράσεις.

Τὸ ἐγχειρίδιον τοῦτο τῆς πρακτικῆς ἱατρικῆς ἦτο τὸ ἄριστον τῶν κατὰ τὸ δεύτερον ἡμῖν τοῦ 18ου αἰῶνος ἐκδοθέντων συγγραμμάτων. Ὡς θαυμαστῆς τοῦ Ἱπποκράτους ὁ Selle, ἠκολούθησε τὰ βήματα τοῦ πατρὸς τῆς ἱατρικῆς, ἀφήσας δὲ τὰς ὑποθέσεις ἐνέκυψεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν ἀσθενειῶν. “Ἄν, λέγει ὁ Κοραῖς, εἰς τὸν πρόλογόν του, ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἱπποκράτους, οἱ ἱατροὶ παρετήρουν, ἠρεύνων καὶ περιέγραφον τόσον μεθοδικῶς τὰ νοσήματα ὅπως ὁ Selle, ἡ ἱατρικὴ ἐπιστήμη δὲν θὰ ἦτο σήμερον στοχαστική.” Διὰ τοῦτο ἔγραφε πρὸς τὸν Κεῦνον: “Συστήσατε πρὸς τοὺς ὑμετέρους νὰ ἀναγινώσκωσιν ὅσον ἔνεστι συχνότερον τὴν “Κλινικὴν Ἱατρικὴν”, διότι τὸ βιβλίον τοῦτο κατέστη καὶ ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἐν Γερμανίᾳ αὐτόχρομα κλασικόν, διὸ καὶ ἐπτάκις μέχρι τοῦ νῦν ἐτυπώθη.”

Πλὴν τῆς “Κλινικῆς Ἱατρικῆς,” ὁ Κοραῖς μετέφρασε τῷ 1796 τὰς “Ἱατρικὰς Παρατηρήσεις,”¹ τοῦ ἰδίου συγγραφέως. Ἐν τῷ προλόγῳ αὐτοῦ ὁ Κοραῖς ἐπανερχόμενος εἰς τὴν ἐπίκρισιν τῶν ἱατρικῶν θεωριῶν, περὶ τῶν ὁποίων ἐπραγματεύθη ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τῆς “Κλινικῆς Ἱατρικῆς,” λέγει: “Ἐπ’ ἀγαθῷ τῆς ἀνθρωπότητος εὐκτὸν θὰ ἦτο νὰ ἀφῶσιν ἅπαξ διὰ παντὸς οἱ ἱατροὶ τὰ δογματολογικὰ συστήματα, δι’ ὧν ἀνεκόπη τῆς ἱατρικῆς ἡ ἐπίδοσις καὶ νὰ ἐγκύψωσιν εἰς τὴν οὐσίαν αὐτῆς τῆς Φύσεως. Ὑπάρχει ἤδη ἐν τῇ ἱατρικῇ σύστημα ἐγκεκαينισμένον ὑπὸ τῶν ἀρχαίων καὶ διαπεφωτισμένον ὑπὸ τοῦ Selle ἐν ταῖς προγενεστέραις αὐτοῦ συγγραφαῖς. Ἄν μὴ εἶναι τοῦτο κατὰ πάντα τετελειωμένον, τὸ πταῖσμα ἀποδοτέον εἰς τοὺς πλείστους τῶν ἱατρῶν. Διότι, ἀντὶ τοῦ πολλαπλασιάζειν τὰς παρατηρήσεις, αἵτινες δέον νὰ παράσχωσι τὴν ἀναγκαίαν ὕλην πρὸς ἀνόρθωσιν τοῦ κτιρίου, ἐξέκλιναν οὗτοι τῆς ὁδοῦ, ἣν ἐχάραξεν ὁ Ἱπποκράτης, καὶ διηρέθησαν εἰς δύο μερίδας ἐκ διαμέτρου μὲν ἐναντίας πρὸς ἀλλήλας, ἐξ ἴσου δὲ πάνυ βλαβεράς εἰς τὴν προκοπὴν τῆς τέχνης.

“Οἱ μὲν ἐγκαταλείποντες τὴν μόνην ἐν τῇ ἱατρικῇ πιστὴν ὁδόν, τὴν παρατήρησιν, ἐπειράθησαν νὰ κατασκευάσωσι λαμπρὰ συστήματα, χωρὶς τῆς προαπαιτουμένης ὕλης καὶ χωρὶς ἰσχυρῶν θεμελιῶν. Τὰ συστήματα ταῦτα διεδέξαντο σὺν τῷ χρόνῳ προϊόντι ἄλληλα ἄνευ τῆς ἐλαχίστης ὠφελείας τῆς ἐπιστήμης. Οἱ δέ, καὶ οὗτοι εἶναι μᾶλλον πολυάριθμοι, ὑπολαμβάνοντες ἡ ὑ-

1) Neue Beyträge zur Natur—und Arzneywissenschaft. τῷ 1782 τὸ Α'. μέρος, τῷ 1783 τὸ Β'. καὶ τῷ 1786 τὸ Γ'. μέρος ἐν Βερολίνῳ.

ποκρινόμενοι ὅτι ἐν τῇ ἱατρικῇ οὐδὲν ἐγχωρεῖ σύστημα, ἐξώκειλαν εἰς τὸ χεῖριστον τῶν συστημάτων, τὸν “ἐμπειρικισμόν,,. Ἐνεκεν ἀγνοίας καὶ ὀλιγορίας πρὸς ἔρευναν τῶν αἰτίων τῶν ἀρρωστιῶν, ἠϋξήσαν τὸν ἀριθμὸν τῶν ἱαμάτων ἀναλόγως πρὸς τὰ συμπτώματα ἐκάστης ἀσθενείας. Ὁ εὐπίστος ὄχλος ἐποιήσατο περὶ πλείστου τοὺς ἀγύρτας τούτους ἱατροὺς. Ὁ τρόπος δὲ οὗτος τοῦ ἐκτιμᾶν τοὺς ἱατροὺς ἀκμάζει ἔτι καὶ νῦν καὶ θὰ ἀκμάζη ἐφ’ ὅσον ὑπάρχουσιν ἱατροὶ ἀρκούντως ἀνήθικοι ὥστε νὰ νομίζωσι τοὺς κάμνοντας ὑποκείμενα χρηματισμοῦ. Ἰατρός, ἐπαγγελλόμενος πλημμελῆ δόγματα, εἶνε βεβαίως μέγα τῆς κοινωνίας κακόν· ἀλλ’ ἱατρός, ὁ ὅλως ἄμοιρος συστήματος, εἶνε ἔτι κινδυνωδέστερος ἐκείνου. Ἀνάγκη ἐπομένως νὰ ἐξοστρακισθῇ ἀπὸ τῆς ἱατρικῆς πᾶν σύστημα μὴ ἐρειδόμενον ἐπὶ τῆς πείρας. Ἀνάγκη νὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τὸ σύστημα τῶν ἀρχαίων, συμπληροῦντες, εἰ δυνατόν, ὅσα τοῦτο περιέχει κενὰ καὶ ἀνυψοῦντες μέχρι τῆς ἐφικτῆς τελειότητος,,.

Ὁ Κοραῆς δὲν ἀρκεῖται μόνον εἰς τὸν ἔλεγχον τῶν σκολιῶν θεωριῶν, ἀλλὰ συνάμα διαφωτίζει καὶ ἐρμηνεύει διὰ μακρῶν σημειώσεων πολλὰ χωρία, ἔχοντα ἀνάγκην διασαφήσεως ἢ ἀνασκευῆς. Εἰς ἐκάστην δὲ σελίδα διδάσκει ὅτι κατὰ τὰ χρόνια νοσήματα, οἱ ἱατροὶ πρὸ παντὸς πρέπει νὰ φυλάττωσι τὸν καιρὸν καὶ νὰ ἐπωφελῶνται ἐν καταλλήλῳ στιγμή. Ὁ Ἱπποκράτης ὀνομάζων τὴν ἱατρικὴν ὀλιγόκαιρον, θέλει νὰ εἴπῃ ὅτι αὕτη παρέχει συνήθως βραχυχρονίους εὐκαιρίας, ἡ δὲ ἱκανότης τοῦ ἱατροῦ συνίσταται μόνον εἰς τὸ νὰ φυλάττῃ καὶ νὰ ἐπωφεληθῇ τῆς προσφερομένης εὐκαιρίας. Ἡ τέχνη τοῦ ἱατροῦ ἐξαρτᾶται μόνον ἐκ μικρᾶς ἢ μεγάλης ἱκανότητος αὐτοῦ “χρῆσθαι τῷ καιρῷ,, ὁπότε ἡ φύσις εἶνε διατεθειμένη νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὴν ἐνέργειαν τῶν φαρμάκων. Ἐντεῦθεν δὲ λαμβάνων ἀφορμὴν, ἀναγγέλλει “ὅτι μελετᾷ νὰ δημοσιεύσῃ ἱατρικὰς καὶ κοιτικὰς παρατηρήσεις εἰς πάντα τὰ Ἱπποκρατικά συγγράμματα,,.

Ἀτυχῶς αἱ “Ἱατρικαὶ Παρατηρήσεις,, ἐτυπώθησαν κακῶς. Γράφων πρὸς τὸν Rochette ἢ Ροχέτιον, ὅπως τὸν ὀνομάζει ὁ Κοραῆς, κλαίει καὶ ὀδύρεται ὅτι “ὁ ἡλίθιος βιβλιοπώλης Croullebois ἐθυσίασε τὸ πολύτιμον πόνημα ἐξ ὑπερβολικῆς φειδωλίας,,. “Καὶ τοῦτο διότι ὁ Κοραῆς διώρθωσε μόνον τὰ δύο πρῶτα τυπογραφικὰ φύλλα, τὰ λοιπὰ δὲν τοῦ ἀπεστάλησαν προφασίζομένου τοῦ ἐκδότου ἔλλειψιν χάρτου. “Αἰσχύνομαι ἀποστέλλων πρὸς ὑμᾶς—ἐγγράφην ὁ Κοραῆς πρὸς τὸν Κεῦνον—τὰς “Ἱατρικὰς Παρατηρήσεις,, αἵτινες εἶνε ὑπέρμεστοι τυπογραφικῶν σφαλμάτων. Ἐτυπώθησαν κατὰ τὴν ἐν Nozaye διατριβὴν μου ὑπὸ τινος ὅλως ἰδιώτου κατὰ τὴν τυπογραφικὴν τέχνην, αὐτοσχεδιασθέντος δὲ εἰς τυπογράφον ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως...,,

Τρίτον ἔργον τοῦ Selle ὁ Κοραῆς μετέφρασε τὴν “Εἰσαγωγὴν εἰς τὴν μελέτην τῆς φύσεως καὶ τῆς ἱατρικῆς, ἐν Μομπελλιέ τῷ 1795¹,,. Ἀποτελεῖ δὲ αὕτη ἐγκυκλοπαιδείαν ἢ μεθοδολογίαν τῆς ἱατρικῆς καὶ τῶν φυσικῶν ἐπι-

1) Enleitung in das Studium der Natur und Arzneygelahrtheil, ἐν Βερολίῳ τῷ 1777.

στημῶν, πραγματευομένη πρῶτον μὲν τὴν ἰατρικὴν ἐν γένει καὶ τὰς γνώσεις, τὰς ὁποίας πρέπει νὰ ἔχῃ ὁ ἐπαγγελλόμενος αὐτήν, ἔπειτα δὲ τὴν ἱστορίαν τῆς φύσεως ἐν γένει, ἰδίως δὲ ὀρυκτολογίαν, βοτανικὴν, τὴν περὶ τῶν ζώων ἱστορίαν, ἀνατομικὴν, χημείαν, φυσικὴν ἐν γένει, καὶ ἰδίως φυσιολογίαν, διαιτητικὴν, θεωρητικὴν καὶ πρακτικὴν ἰατρικὴν. Δι' ὃ καὶ ὁ Κοραῆς, ὅχι ἀδίκως ὀνομάζει τὸ σύγγραμμα τοῦτο “γραμματικὴν τῆς ἰατρικῆς”.

Ὁ πρόλογος τῆς μεταφράσεως ταύτης εἶνε καλλιτέχνημα κριτικῆς βαθύτητος καὶ ἰατρικῆς ἐμπειρίας, σκιαγραφεῖ δὲ διὰ ἀριστοτέχνου χειρὸς τὸ ἐπάγγελμα καὶ τὴν ἀποστολὴν τοῦ ἱατροῦ. Ἀποβλέπων τις, λέγει, εἰς τὰς ἀπειροπληθεῖς γνώσεις, τὰς ὁποίας προϋποθέτει ἡ ἐξάσκησις τῆς ἰατρικῆς, καὶ τὰ πολλαπλᾶ καθήκοντα τοῦ ἱατροῦ, θὰ καταλήξῃ εἰς τὸ ἐξῆς λογικὸν συμπέρασμα: “Ἀφοῦ καὶ ὁ σοφώτατος τῶν ἱατρῶν κινδυνεύει οὐχὶ σπανίως νὰ πλανηθῇ, πόσῳ μᾶλλον εὐκολώτερον καὶ συχνότερον κινδυνεύει νὰ ἀπατηθῇ ἐκεῖνος ὅστις μόνον τῇ βοηθείᾳ εὐαρίθμων τινῶν καὶ ἀνεπιτηδεύως συνηρμοποιημένων συνταγῶν ἀξιοῖ νὰ θεραπεύῃ αὐτὸς ἑαυτόν, ἀποθηρασύνεται δὲ εἰς τοιοῦτον βαθμόν, ὥστε νὰ ἀξιοῖ καὶ τοὺς ἄλλους νὰ θεραπεύῃ”.

Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ καταδικάζει τὴν πρόληψιν ἐκείνην καθ' ἣν πολλοὶ ἰδιῶται ὄντες καὶ ὅλως ἄγευστοι τῆς ἐπιστήμης, ἔχουσι τὴν ἀξίωσιν νὰ κρίνωσι περὶ τῆς ἰατρικῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ἱκανότητος τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ ἱατροῦ. Δυστυχῶς ἡ πρόληψις αὕτη ἐξακολουθεῖ νὰ ὑπάρχῃ τόσα ἔτη μετὰ τὸν Κοραῆν ἐν πλήρει εἰκοστῷ αἰῶνι, καὶ θὰ ἐξακολουθῇ νὰ ὑφίσταται....

Ἐπίσης καὶ ἄλλην πρόληψιν ἐλέγχει, καθ' ἣν πολλοὶ ἐκθειάζουσι καὶ ἐπαινοῦσι τοῦτον ἢ ἐκεῖνον τὸν πρακτικὸν ἱατρόν, κρίνοντες τὴν ἐπιστημονικὴν αὐτοῦ ἱκανότητα ἐκ τῶν ἐπιτυχῶν θεραπειῶν. Αἱ λεγόμεναι ἐπιτυχεῖς θεραπείαι πολλάκις εἶνε τυχαῖαι, “παιδιὰ τύχης”, ὥπως λέγει ὁ Κοραῆς. Ἐὰν πάντες οἱ ἱατροὶ ἐκῆδοντο τῆς τιμῆς καὶ τοῦ σεμνοῦ ὀνόματος τῆς ἱερᾶς τέχνης ἡμῶν, οἱ δὲ κοινοὶ τῶν ἀνθρώπων δὲν ἔκρινον αὐτοὺς ἐπιπολαίως, δὲν θὰ ἠκούοντο πλέον αἱ ἀόριστοι καὶ ἐλεειναὶ μομφαί, τὰς ὁποίας ἐκτοξεύουσιν οὐχὶ σπανίως κατὰ τῆς ἰατρικῆς ἐπιστήμης.

Ἀρχαῖοι καὶ νεώτεροι συγγραφεῖς κατηγοροῦσαν ἀστόργως τὴν τάξιν τῶν ἱατρῶν. Γνωστὴ δὲ ἡ ἀρχαία παροιμία καθ' ἣν “εἰ μὴ ἦσαν ἱατροί, οὐδὲν ἂν ἦν τῶν γραμματικῶν μωρότερον”. Εἰς τὰ συγγράμματα τοῦ Πλινίου, τοῦ Montaigne καὶ τοῦ Ρουσσώ, περιέχονται πολλὰ καὶ διάφοροι κατηγορίαι καὶ διακωμωδήσεις τῆς ἰατρικῆς καὶ τῶν ἱατρῶν. Ὁ Κοραῆς ἐξηγεῖ πόθεν ὀρμώμενοι οἱ συγγραφεῖς οὗτοι διέσυραν καὶ κατεγέλασαν τοὺς ὀπαδοὺς τῆς θείας τοῦ Ἀσκληπιοῦ τέχνης. Ὁ Πλίνιος καὶ ὁ Montaigne¹ εἶνε συγγνωστοὶ

1) Ὁ Montaigne (1553—1592) κατατρυχόμενος ὑπὸ φοβερᾶς νόσου ἠγανάκτει κατὰ τῶν ἱατρῶν οἵτινες ἀνέγραφον διάφορα φάρμακα ἢ τὰ εἰς τὴν νόσον ἐπιβαλλόμενα. Ἄν δὲ κατηγοροῦσε τοὺς ἱατροὺς τοὺς κατηγοροῦσεν ὡς μεγαλοφυῆς. Πιστεύων δηλαδὴ ὅτι ὑπῆρχεν Ἱατρικὴ Ἐπιστήμη, ἀλλ' οὐδαμοῦ βλέπων ἐπαξίους ἱατροὺς, ἐθεώρησεν εὐλογον καὶ δίκαιον νὰ στηλιτεύσῃ αὐτοὺς καὶ νὰ ἄρῃ τὴν προσωπίδα τῶν ἀντιποιομένων τὸ σεμνὸν ὄνομα τοῦ ἱατροῦ, καὶ ἐπαγγελλομένων κάθε ἄλλο παρὰ τὴν ἰατρικὴν.

κατὰ τὸν Κοραῖν, ἔνεκα τοῦ τρόπου τοῦλάχιστον, καθ' ὃν ἐξήσκουν τὴν ἱατρικὴν τὸ πλεῖστον τῶν συγχρόνων των, μολονότι καὶ οὗτοι ἔπρεπε νὰ διακρίνωσι τέχνην καὶ τεχνίτας καὶ νὰ μὴ ἐπιρρίπτωσιν εἰς αὐτὴν τὴν ἀπειρίαν καὶ ἀμάθειαν ἐκείνων. Ἀσυγχώρητος ὅμως εἶνε ὁ Ῥουσσώ, ὅστις ἔζη ἀκριβῶς κατὰ τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν ἀναγεννηθεῖσα ἡ ἱατρικὴ ἐπιστήμη ἤρχισεν ἀκμάζουσα καταλαμβάνουσα τὴν πρέπουσαν θέσιν μεταξὺ τῶν ἐπιστημῶν.

“Μήπως ἄρα γε, λέγει, δὲν εὐρίσκονται χίλιοι μὲν ἐπιχρωματισταὶ καὶ ῥυπογράφοι ἀντὶ ἑνὸς μόνου ζωγράφου καὶ χίλιοι στιχουργοὶ ἀντὶ ἑνὸς μόνου ποιητοῦ;,, Ὁ Ἱπποκράτης εἶπεν ὅτι “ἡ ἀδοξία οὐδαμῶς τιτρώσκει τοὺς φράλους ἱατρούς,,. Τὴν ἔννοιαν τῆς φράσεως ταύτης ἐρμηνεύει ὡς ἑξῆς ὁ Κοραῖς. “Μνημονεύων ὁ Ἱπποκράτης ὅσων καὶ οἷων κακῶν γίνονται τῇ κοινωνίᾳ παραίτιοι οἱ ἀναίσχυντοι καὶ ἀφνεῖς ἱατροί, διατείνεται ὅτι μόνη ἡ ἀδοξία δὲν ἄρκει νὰ ἀποχωρίσῃ αὐτοὺς τέχνης, ἣν ἀσυστόλως καταισχύουνουσιν, ἀπαιτεῖ δὲ ποινὰς ἔτι βιαιοτέρας. “Ἱητρικὴ — κατὰ τὸν Ἱπποκράτην — τεχνέων μὲν πασέων ἐστὶν ἐπιφανεστάτη, διὰ δὲ ἀμαθίην τῶν τε χρεωμένων αὐτῇ καὶ τῶν εἰκῇ τοὺς τοιούσδε κρινόντων, πολὺ τι πασέων ἤδη τῶν τεχνέων ἀπολείπειαι. Ἡ δὲ τῶν δε ἀμαρτίας τὰ μάλιστά μοι δοκεῖ ἔχειν αἰτίην τοιήνδε· πρόστιμον γὰρ ἱητρικῆς μούνης ἐν τῇσι πόλεσιν οὐδὲν ὥριται πλήν ἀδοξίης· αὕτη δὲ οὐ τιτρώσκει τοὺς ἐξ αὐτέης συγκειμένους,,. Ἡ τελευταία φράσις καὶ κατὰ λέξιν ἐρμηνευομένη “l'infamie ne peut blesser des hommes qui sont composés d'elle,, — ἡ ἀτιμία δὲν δύναται νὰ βλάβῃ τοὺς ἀνθρώπους πού εἶνε κατασκευασμένοι ἀπὸ αὐτὴν — ἔχει πρωτότυπὸν τινα καλλονήν, ὡς φύσει παριστάνουσα τὸ εἶδος σιδηροῦ ἀνδριάντος, τὸν ὅποιον οὐδαμῶς δύναται νὰ βλάβῃ ὄργανον ἐκ τοῦ αὐτοῦ μετάλλου κατασκευασμένον. Ὁ καταφρονήσεως ἄξιος ὀλίγον ἢ καθόλου δὲν δυσφορεῖ περιφρονούμενος,,.

Ἀλλαχοῦ πάλιν, αἰτιολογῶν τὴν μικρὰν τῆς ἱατρικῆς ἐπίδοσιν, λέγει: “Ὁ Ἱπποκράτης προτρέπει τὸν ἱατρὸν ὅχι μόνον νὰ ἐπισκέπτεται πολλάκις τοὺς ἀσθενεῖς, ἀλλὰ καὶ νὰ ἀφίνη πλησίον των ἐν εἵδει νοσοκόμου ἓνα τῶν ἰδίων μαθητῶν του, ἵνα μὴ ἄγνοῇ τὰ κατὰ τὴν ἀπουσίαν αὐτοῦ συμβαίνοντα. Ὁ παραβάλλων τὴν γενναίαν ταύτην φροντίδα τοῦ πατρὸς τῆς Ἱατρικῆς πρὸς τὸν καθ' ἡμᾶς ἐλεύθερον τρόπον τοῦ ἐπισκέπτεσθαι τοὺς ἀσθενεῖς, εὐκόλως θὰ ἐννοήσῃ διὰ ποῖον λόγον ἡ ἱατρικὴ ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ ἰδρυτοῦ αὐτῆς, ἐπὶ εἴκοσιν ὀλοκλήρους αἰῶνας, τόσον μικρὰν ἔλαβεν ἀνάπτυξιν,,. Κατὰ τὸν Κοραῖν, ἀδύνατον νὰ ἀνακαινισθῇ ἡ ἱατρικὴ ἐφ' ὅσον οἱ ἐπαγγελλόμενοι αὐτὴν ἀπομακρύνονται τῶν Ἱπποκρατικῶν παραγγελμάτων, ἅτινα ὑπῆρξαν ἀνέκαθεν τὸ εὐαγγέλιον τῆς Ἱατρικῆς Ἑπιστήμης.¹

* *

Μετὰ τὴν ἐπὶ διδακτορίᾳ ἀγόρευσίν του ὁ Κοραῖς, ἐσκέφθη νὰ ἐπιδιοῇ

1) Ἐκ τοῦ προλόγου τοῦ Κοραῖ εἰς τὴν μετάφρασιν τῆς “εἰσαγωγῆς εἰς τὴν μέλητην τῆς φύσεως καὶ τῆς ἱατρικῆς,, τοῦ Selle, κατὰ μετάφρασιν ἐξελληνισμένην, ὑπὸ τοῦ Θεαγένους Λιβαδά, καταχωρηθέντος ἐν τῷ Παραρτήματι τῆς περὶ Κοραῖ πραγματείας τοῦ Θερεϊανοῦ (σελ. λβ'.—μγ').

εἰς τὴν ἐξάσκησιν τῆς ἱατρικῆς, προσλαμβάνομενος ὡς βοηθὸς ἐν τῷ ἰδρύματι Misericorde τοῦ Μομπελλιέ ἐπὶ μισθῷ δώδεκα φράγκων κατὰ μῆνα. Ὀλίγον ὅμως μετὰ ταῦτα κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1788, ἀπεφάσισε νὰ μεταβῇ εἰς Κέρκυραν ἢ Ζάκυνθον ἵνα ἐξασκήσῃ ἐκεῖ τὸ ἱατρικὸν ἐπάγγελμα καὶ νὰ παραμένῃ ἕως ὅτου λήξῃ ὁ τότε ἀκμάζων Ῥωσσοτουρκικὸς πόλεμος, μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι ἐπερχομένης γαλήνης εἰς τὴν Ἀνατολὴν θὰ ἡδύνατο νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν πατρίδα του.

Οἱ καθηγηταὶ τῆς ἱατρικῆς σχολῆς τοῦ Μομπελλιέ, ἰδίως δὲ ὁ Grimaud διὰ διαφόρων μέσων προσεπάθησαν νὰ ἐμποδίσωσι τὴν ἀναχώρησιν αὐτοῦ. Μετὰ πολλὰς τέλους ταλαντεύσεις, ἀπεφάσισε τεσσαρακοντούτης πλέον νὰ μεταβῇ εἰς Παρισίους, τὰς Νέας Ἀθήνας, διὰ τοὺς ὁποίους ἀνέκαθεν μεγάλην ἡσθάνετο ἐπιθυμίαν. Ἐκεῖ ὁ τέως ἀφανὴς Ἕλλην καὶ ἄσημος διδάκτωρ τῆς ἱατρικῆς, ἐμποτισθεὶς μὲ τὰς νέας πολιτικὰς καὶ κοινωνικὰς ἀρχὰς ἀπέβη μετ' ὀλίγον ὁ μέγας τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων πνευματικὸς ἱατρὸς καὶ φωστὴρ καὶ τῆς ἐλευθερίας τοῦ γένους ὁ λιγύφθογγος κῆρυξ.

Τελευτῶντος λοιπὸν τοῦ μηνὸς Μαΐου 1788, ἔφθασεν ὁ Κοραῆς εἰς Παρισίους, ὁπόθεν ἔγραψεν εἰς τὸν Πρωτοψάλτην: “Ἀπὸ τὰς 24 Μαΐου εὐρίσκομαι εἰς τὴν ἐπιφανεστάτην πόλιν τῶν Παρισίων, εἰς τὴν κατοικίαν πασῶν τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν, εἰς τὰς Νέας Ἀθήνας,,.

Ἐν Παρισίοις ἔτυχε καλῆς ὑποδοχῆς παρὰ τῶν καθηγητῶν καὶ τῶν λογίων, πρὸς τοὺς ὁποίους ἔφερε συστατικὰς ἐπιστολάς. “Οἱ ἐκ τῆς φιλολογικῆς Ἀκαδημίας μὲ ἐδέχθησαν, γράφει, μὲ ἀνοικτὰς ἀγκάλας καὶ μὲ παρεκίνησαν νὰ δώσω εἰς τὸν τύπον πολλὰ χειρόγραφα ἀνέκδοτα τῆς ἐνταῦθα βιβλιοθήκης, ἐξ ὧν εἶνε καὶ πολλὰ ἱατρικά. Ἀλλὰ χρειάζεται κόπος μέγας. Παρακάλει τὸν Θεόν, Πρωτοψάλτα μου, νὰ εὐοδώσῃ τοὺς κόπους μου...,,

Ἐκ τῶν γάλλων λογίων, οἱ ὁποῖοι ἐνεθάρρουν ἢ ἐβοήθησαν τὸν Κοραῆν κλονούμενον καὶ λιποψυχοῦντα οἱ μᾶλλον ἄξιοι μνείας εἶνε ὁ Etienne Clavier¹ (Στέφανος Κλανέριος, ὡς τὸν ὠνομάζει ὁ Κοραῆς ἐπὶ τὸ ἑλληνικώτερον), ὁ Chardon de la Rochette² (Ῥοχέτιον ἐπὶ τὸ εὐφωνότερον) καὶ ὁ Villoison³.

1) Ὁ Clavier, διέπρεπεν ὡς δικαστής, ἔπειτα δὲ διεκρίθη ὡς καθηγητὴς ἐν τῷ Collège de France καὶ ὡς ἐταῖρος τῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιγραφῶν καὶ τῆς Φιλολογίας. Συνέγραψε πολλὰ καὶ διάφορα συγγράμματα, μεταξὺ τῶν ὁποίων τὴν “Ἱστορίαν τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων τῆς Ἑλλάδος,, (ἀπὸ τοῦ Ἰνάχου μέχρι τῶν Πεισιστρατιδῶν) τῷ 1809, εἰς 2 τόμους τῷ δὲ 1822 εἰς 3. Ἐπίσης ἐξέδωκε μετὰ γαλλικῆς μεταφράσεως καὶ κριτικῶν καὶ ἐρμηνευτικῶν σημειώσεων, τὴν Βιβλιοθήκην τοῦ Ἀπολλοδώρου τοῦ Ἀθηναίου καὶ τὴν “Ἑλλάδος Περιήγησιν,, τοῦ Πausaniou, τὴν μὲν εἰς 2 τόμους, τὴν δὲ εἰς 6, τῶν ὁποίων οἱ 4 τελευταῖοι μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ (1817).

2) Ὁ Rochett, ἐπίσης ἦτο ἐκ τῶν διασήμων φιλολόγων τῆς ἐποχῆς, ἐκδώσας τῷ 1812 εἰς τρεῖς τόμους φιλολογικὰ Σύμμικτα. Ἐπὶ μίαν τριακονταετίαν κατέβαλλεν ὑπερανθρώπους προσπάθειάς πρὸς παρασκευὴν νέας ἐκδόσεως τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνθολογίας, ἣτις ἀτυχῶς διὰ τὸν ὄγκον αὐτῆς—9 μεγάλοι τόμοι—δὲν κατορθώθη νὰ ἐκδοθῇ.

3) Ὁ Villoison εἶναι γνωσιώτατος διὰ τὴν κατὰ τὸ 1788 ἐκδοσιν τῶν πολυθρῦλ-

Ὁ Clavier ἦτο ἐκ τῶν πρώτων λογίων φίλων τοῦ Κοραῆ, φιλοξενήσας αὐτόν, σχεδὸν ἅκοντα, ἐν τῇ ἐπαύλει του ἐπὶ τῶν φοβερῶν περιπετειῶν τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως. Εἰς τὴν πλουσίαν δὲ αὐτοῦ βιβλιοθήκην, ὅπου εὐρίσκοντο ὅλοι οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς ἐνησχολήθη, ὅπως ἔγραφεν εἰς τὸν Πρωτοψάλτην εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ “Περὶ Ἀέρων, Ὑδάτων, Τόπων,, τοῦ Ἱπποκράτους.

Ὁ Κοραῆς ἐγένετο αὐτόπτης μάρτυς καὶ αὐτήκοος τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως, ὅσα δὲ γράφει περὶ αὐτῆς φέρουσι τὴν σφραγίδα ἐγκυρωτάτου μάρτυρος. Πολλοὶ ἐκ τῶν διασημοτέρων Γάλλων συγγραφέων λαμβάνουσιν ὑπ’ ὄψει τὰς περιγραφὰς τοῦ Κοραῆ καὶ εἰς ταύτας παραπέμπουσιν.¹

Ἀλλὰ κατὰ τὴν Γαλλικὴν ἐπανάστασιν ὁ Κοραῆς ὑπέστη τὰ πάνδεινα ψυχικῶς καὶ σωματικῶς. Ἐπάλαυε νυχθημερὸν κατὰ τῆς πενίας, τὰ δὲ ὀλίγα χρήματα τὰ ὅποια ἐκέρδιζεν εἴτε διδάσκων τὴν Ἑλληνικὴν, εἴτε παραβάλλων ἀντίγραφα κατὰ παραγγελίαν Ἀγγλῶν καὶ ἄλλων θεολόγων καὶ φιλόλογων, εἴτε μεταφράζων ἐκ τῆς γερμανικῆς καὶ τῆς ἀγγλικῆς εἰς τὴν γαλλικὴν ἱατρικὰ συγγράμματα, περὶ τῶν ὁποίων ἐμνημονεύσαμεν ἄνωτέρω, μόλις ἢ οὐδαμῶς ἐπῆρκουν εἰς πορισμὸν τῶν ἀναγκαιοτέρων. “Ἡ ἐργασία αὕτη, ἔγραφεν εἰς τὸν φίλον του Ῥοχέτιον, μὲ καταστρέφει, ἀλλ’ ὑφίσταμαι αὐτὴν ἀγγογύστως ὥς κακὸν ἔλασσον ἢ τὸ τῆς ἐμῆς ἐπανόδου ἀνὰ μέσων τῶν Τούρκων,,.

Ἡ κατάστασις αὕτη ἠνάγκασε τὸν Κοραῆν νὰ πωλήσῃ μέρος τῶν βιβλίων του καὶ νὰ ἐπιβαρυνθῇ μὲ διάφορα χρέη.² Ἐνεκα δὲ τῶν καθημερι-

λῆτων “Ἐνετικῶν Σχολίων,, εἰς τὰ ὅποια ἀπεθησαυρίσθησαν αἱ εἰς τὴν Ἰλιάδα τοῦ Ὀμήρου διάφοροι ἀναγνώσεις καὶ διάφορα κριτικὰ σημεῖα τῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ κορυφαίων γραμματικῶν. Πρῶτος ἐπίσης ἐξέδωκε καὶ τὸ Ὀμηρικὸν Λεξικὸν τοῦ σοφιστοῦ Ἀπολλωνίου, ὡς ἀκόλουθος δὲ τοῦ φιλαρχαίου καὶ μουσοτραφοῦς πρεσβευτοῦ καὶ περιηγητοῦ Choiseul—Gouffier, περιῆλθε πολλὰς χώρας τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἐπεσκέφθη τὰς βιβλιοθήκας τῶν νήσων καὶ τοῦ Ἀγίου Ὄρους πρὸς ἀναζήτησιν ἑλληνικῶν ἀντιγράφων. Πρῶτος αὐτὸς ἐνεκαίνισεν ἐν Γαλλίᾳ τὴν διδασκαλίαν τῆς νεωτέρας Ἑλληνικῆς γλώσσης, καὶ ἐδίδαξεν αὐτὴν ἐπὶ μίαν ἑξαμηνίαν. Ἀκαδημαϊκὸς γενόμενος ἐδημοσίευσεν ἐν τῷ τότε περιφήμῳ περιοδικῷ “Ἐγκυκλοπαιδικὴ Ἀποθήκη,, σπουδαιοτάτας πραγματείας περὶ τῆς καθωμιλουμένης ἑλληνικῆς γλώσσης. Ἦτο πολέμιος τῆς κατ’ Ἐρασμον προφορᾶς, ἀπέθανε δὲ τῷ 1805 μὴ προφθάσας νὰ διδάξῃ ἐν τῷ Collège de France, ἐν τῷ ὁποίῳ μετετέθη ἡ ἔδρα τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς, ἐπονομασθεῖσα “ἔδρα τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς νέας ἑλληνικῆς,,.

1) Ὁ Ἀκαδημαϊκὸς Taine, ἐν τῷ κλασσικῷ αὐτοῦ συγγράμματι *Les Origines de la France Contemporaine*, πολλάκις μνημονεύει τὰς ἐπιστολάς τοῦ Κοραῆ. Ὁ δὲ καθηγητὴς τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων Egger ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ *Περὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν Γαλλίᾳ*, ἀποφαίνεται ὅτι αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Κοραῆ εἶναι κατ’ ἐξοχὴν πολύτιμοι διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως, τῆς ὁποίας ὑπῆρξεν εἰς τῶν σοφωτέρων καὶ ἀψευδεστέρων μαρτύρων (*un des témoins les plus éclairés et les plus veridiques*).

2) Κατὰ τὸ τρίτον καὶ τέταρτον ἔτος τῆς Ἐπαναστάσεως, ὁ ἄρτος ἐτιμᾶτο 60 φράγκα τὴν λίτραν, τὸ δὲ κρέας 120. Ὅταν δὲ μετ’ ὀλίγον ἐπῆλθεν ἡ πτώσις τοῦ χαρτονομίσματος, ἐν ζευγὸς ὑποδημάτων ἐτιμᾶτο 3,000 φράγκα, μία ἐνδυμασία 30,000, τὸ δὲ εἰκοσόφραγκον εἰς 2.000 φράγκα. Εὐκόλως ἐννοεῖται πόσον ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας ἡ κατάστασις τοῦ Κοραῆ ἦτο πλέον ἢ δύσκολος καὶ ἀπελπιστική.

νῶν ἀγώνων, τῶν φόβων καὶ τῶν στερήσεων τοσοῦτον κατεβλήθη ὁ φιλόσθενος ὀργανισμὸς τοῦ Κοραῆ, ὥστε παρεκάλει τὸν φίλον του Ῥοχέτιον ἐν περιπτώσει θανάτου νὰ φροντίσῃ μετὰ τοῦ Clavier καὶ Villoison περὶ τῆς πωλήσεως τῶν ὀλίγων ἐπίπλων καὶ βιβλίων, τὸ δὲ προῖόν νὰ ἀποστείλῃσι πρὸς τὸν Βερνάρδον Κεῦνον “φίλον ἐπιστήθιον καὶ ἄνδρα μάλιστα ἄξιον τιμῆς διὰ τε τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν ἀρετὴν του”. Προσέτι ἐφρόντισε τότε νὰ συντάξῃ καὶ τὸ ἐπιτάφιόν του ἐπίγραμμα “οὐχὶ τοσοῦτον ὡς ὑπόμνημα ὀδυνηρᾶς καὶ ἀνωφελοῦς ὑπάρξεως”, ἀλλὰ μᾶλλον ὡς παραίνεσιν τῶν εἰς Παρισίους ἐρχομένων Ἑλλήνων, οἱ ὅποιοι θὰ μάθωσιν οὕτω νὰ ἀποστρέφονται ἀκόμη περισσότερον τοὺς ἀπαισίους τυράννους, οἱ ὅποιοι ἐκδιώκουσιν ἀπὸ τὴν πατρίδα των τοὺς ὀλίγους λογίους, ὅσοι θὰ ἠδύναντο ὀπωσδήποτε νὰ φανῶσι χρήσιμοι εἰς αὐτήν. Εἶχε δὲ ὡς ἐξῆς:

ΔΙΑΜΑΝΤΗΣ ΚΟΡΑΗΣ, ΙΑΤΡΟΣ, ΠΑΤΡΙΔΑ ΦΙΛΗΝ ΕΚΩΝ
ΑΕΚΟΝΤΙ ΘΥΜΩ ΦΕΥΓΩΝ ΕΝΘΑΔΕ ΚΕΙΜΑΙ. ΑΛΛ' Ω
ΧΑΙΡΕ ΕΛΛΑΣ, ΠΟΘΕΙΝΟΝ ΟΜΜΑ, ΚΑΙ ΓΕΝΟΙΟ
ΚΑΝ ΟΨΕ ΤΩΝ ΤΥΡΡΑΝΟΥΝΤΩΝ ΚΡΕΙΤΤΩΝ.

Εὐτυχῶς διὰ τὸ Γένος ἡ Θεία Πρόνοια δὲν ἐπέτρεψε νὰ καταστραφῇ προώρως ὁ πολύτιμος βίος τοῦ ἀνδρός, ὅστις ἦτο προωρισμένος νὰ φωτίσῃ καὶ δοξάσῃ τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος.

Τόσον εἶχεν ἀπελπισθῇ ὁ Κοραῆς, ὥστε ἔγραψε πρὸς τὸν Ῥοχέτιον τῷ 1792. “Ἡ ἀθλία τῆς ὑγιείας μου κατάστασις, καρπὸς τῶν κατατριχουσῶν με-μεριμνῶν, τοσοῦτον συνεταυτίσθη πρὸς αὐτὴν τὴν ὑπαρξίν μου, ὥστε δύναμαι νὰ λησμονήσω τὸ ὄνομά μου, ἀλλὰ δὲν δύναμαι ἐπ’ ἴσης νὰ γίνω ἐπιλήσμων καὶ τῆς ἀρρωστίας μου. Εἶμαι περίλυπος καὶ μελαγχολικός. Ἐχω πάντοτε κατὰ νοῦν, ὃν ἀπὸ τινος χρόνου ἄγω ἄδηλον καὶ ἀβέβαιον βίον· ἀναλογιζόμενος δὲ τὰς δημοσίας συμφορὰς καὶ τὰ ἐπαπειλούμενα κακά, ἀχθομαι καὶ ἀγανακτῶ κατὰ τῶν ἀγαλλομένων ἢ ἀστειολογούντων ἐπὶ τούτοις οὐχ ἦττον ἢ κατὰ τῶν προσποιουμένων φιλελευθερίαν—διότι, φίλε μου καὶ ἡ ἐλευθερία ὅπως καὶ ἡ θρησκεία, ἔχει καθ’ ὑπόκρισιν ἢ ἐκ παραφορᾶς ἐπικινδύνους ἐχθρούς”.

Κατὰ τοὺς πρώτους μῆνας τοῦ 1793 ὁ Κοραῆς ἔπασχεν ἐκ διαλειμμάτων ἀπὸ πυρετῶν, κατάρου, ρευματισμῶν, στηθικῶν ἀλγηδόνων καὶ ἄλλων κακῶν. Ὁ φόβος μήπως χειροτερεύσῃ ἀκόμη περισσότερον ἡ κατάστασίς του, κατέστησε τὴν ἐν Παρισίοις διαμονήν του προβληματικὴν καὶ ἀνήσυχον καὶ δι’ αὐτὸ ἀπεφάσισε νὰ ἐγκαταλείψῃ τοὺς Παρισίους, ἀλλ’ ἐστερεῖτο τῶν ἀναγκαίων χρημάτων. Ἐν τοιαύτῃ ἀπελπιστικῇ καταστάσει ἐβοήθησεν αὐτὸν ὁ Clavier, ὅστις νυμφευθεὶς πρὸ ὀλίγου καὶ ἀποσυρθεὶς εἰς τὴν παρὰ τὸ Nemours κωμόπολιν Nozaye, προσεκάλεσε τὸν Κοραῆ ἵνα διέλθῃ πλησίον του τοὺς θερινοὺς μῆνας τοῦ 1793. Ὁ Κοραῆς, ὅπως εἵπομεν, ἀξιοπρεπεῖς πάντοτε καὶ ὑπερήφανος ἐν τῇ πενίᾳ του, ἐδέχθη τὴν πρόσκλησιν, ἀλλ’ ὄχι καὶ ἄνευ δυσκολίας. Ἐφοδιασθεὶς τέλος διὰ τοῦ σχετικοῦ διαβατηρίου πρὸς ἔκδοσιν τοῦ ὁποίου ἐπὶ ὁλοκλήρους ἡμέρας ἠγωνίσθη, ἀνεχώρησεν ἐκ Παρισί-

ων καὶ ἔφθασεν εἰς Nozaye κατὰ τὰς ἀρχὰς Αὐγούστου.

Ἐνταῦθα εὐρισκόμενος ἡσχολήθη εἰς τὴν ἀποπεράτωσιν τῆς “Κλινικῆς Ἰατρικῆς,” τοῦ Selle, καὶ ἄλλων φιλολογικῶν συγγραμμάτων. Ἀλλὰ πάσχων πρὸ παντὸς ὁ Κοραῆς, καὶ μὴ θέλων νὰ εἶνε βάρος εἰς τὸν εὐγενέστατον καὶ προθυμώτατον ἄλλως τε Clavier, δὲν ἤθελε νὰ παρατείνῃ τὴν ἐν Nozaye διαμονὴν του, καὶ ἐσκέπτετο περὶ τὰ τέλη Αὐγούστου νὰ μεταβῇ εἰς Νεάπολιν καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν πατρίδα του. Κατόπιν πολλῶν παρακλήσεων τοῦ Clavier ἠναγκάσθη νὰ παραμείνῃ ἐν Nozaye. Ἐν τούτοις παρ’ ὅλας τὰς περιποιήσεις τοῦ φίλου του, ἐπειδὴ τὸ κλίμα δὲν τὸν ὠφέλησε ἀπεφάσισε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Παρισίους. Ἐπιστρέψας εἰς Παρισίους, διῆλθε τὸ 1794 ἐν μεγάλῃ πενίᾳ καὶ στενοχωρίᾳ, δι’ ὃ μετὰ παραμονὴν ἔτους περίπου ἐκὼν ἄκων ἀναγκάζεται νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Nozaye, διότι ἐν Παρισίοις παραμένων ἐκινδύνευε νὰ ἀποθάνῃ τῆς πείνης.

Ἐν Nozaye διαμένων ἡσχολεῖτο εἰς τὴν ἐκ τοῦ Ἀγγλικοῦ μετάφρασιν τῆς “Ἱστορίας τῆς Ἰατρικῆς,” τοῦ Black.¹ Κατὰ Δεκέμβριον τοῦ 1795 ἡ μετάφρασις εἶχε τελειώσει, ἀλλ’ ἀνέβαλε τὴν ἔκδοσίν της ἵνα προσθέσῃ σημειώσεις τινὰς πρὸς εὐκολίαν τῶν ἀναγνωστῶν, αἱ ὁποῖαι, ὅπως ὁ ἴδιος ἀναφέρει, ἀπήτησαν χρόνον σχεδὸν ὅσον καὶ ἡ μετάφρασίς της. Ἐν τούτοις, μολονότι παρὰ τῷ Clavier εἶχεν ὅλην τὴν ἀπαιτουμένην ἀνέσιν καὶ εἰς τὴν διάθεσίν του τὴν πλουσιωτάτην βιβλιοθήκην, ἐν τούτοις ἡ ἰδέα ὅτι ἔζη εἰς βάρος ἄλλου τὸν ἐξηρέθιζε.

Ἐγραφε λοιπὸν εἰς τοὺς φίλους του νὰ εὗρωσι βιβλιοπώλην τινὰ ἵνα ἀναλάβῃ τὴν ἔκδοσιν τῶν “Χαρακτήρων,” τοῦ Θεοφράστου μετὰ γαλλικῆς μεταφράσεως καὶ σημειώσεων, καθὼς ἐπίσης καὶ τὴν πώλησιν διαφόρων χειρογράφων. Ἐνεκα ὅμως τῆς γενικῆς οἰκονομικῆς δυσπραγίας, δὲν ἀνευρίσκετο οὐδεὶς ἀγοραστής. Ἐκ παραλλήλου ἔγραφε καὶ εἰς τοὺς ἐν Ἀμστελοδάμῳ ὁμογενεῖς, παρὰ τῶν ὁποίων “Ἄν μὴ τύχω, ἔγραφε πρὸς τὸν Ῥοχέτιον κατὰ Ἰούλιον τοῦ 1796, εὐμενοῦς ἀποκρίσεως, καὶ ἂν ἀποβῇ ἀδύνατος ἡ πώλησις τῶν χειρογράφων, τότε θὰ σὲ παρακαλέσω, ποθεινότατε φίλε, νὰ πωλήσῃς ὀλίγα ἐκ τῶν βιβλίων μου. Je me sens mourir à petit feu.”

Ἐπὶ τέλους κατωρθώθη ἡ πώλησις τοῦ “Ἰατρικοῦ Συνεκδήμου,” (Vademecum de Médecine), μικροῦ ἔργου ἐκ τοῦ Ἀγγλικοῦ ἀνωνύμως ἐκδοθέντος ἀντὶ ἑξ λουδοβικείων μετὰ 25 ἀντιτύπων ὡς δώρου. Ἀλλ’ εἰς τί πρῶτον καὶ τί ὕστερον νὰ ἐπαρκέσῃ ὁ Κοραῆς; Διὰ τοῦτο ἔγραψε πάλιν πρὸς τὸν Ῥοχέτιον: “Φοβούμενος μήπως ἀποτύχῃ ἡ αἴτησίς μου πρὸς τοὺς ἐν Ἀμστελοδάμῳ γνωρίμους καὶ μήπως καὶ τὸ περὶ Θεοφράστου χειρόγραφον μείνῃ ἄπρακτον, ἱκετεύω σε, πρὸς Διὸς φίλιου τε καὶ ξενίου, νὰ πωλήσῃς πρὸς τινα βι-

1) Γουλιέλμος Black, Ἀγγλος Ἰατρός ζήσας περὶ τὰ τέλη τοῦ 18ου καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 19ου αἰῶνος. Μεταξὺ καὶ ἄλλων εἰς ἀγγλικὴν γλῶσσαν ἔγραψε καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς ἱατρικῆς, (An historical sketch of Medecine and surgery κτλ.) ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν ἡμερῶν μας, τῷ 1783 ἐν Λονδίῳ, ἐκδοθεῖσαν τῷ 1798 ὑπὸ τοῦ Κοραῆ ἐν μεταφράσει μετὰ πολλῶν προσθηκῶν καὶ σημειώσεων. Ἐπίσης μετεφράσθη καὶ εἰς τὴν γερμανικὴν ὑπὸ τοῦ Scherf.

βλιοπώλην τὰ ἐξῆς βιβλία μου: Πλάτωνα (12 τόμους), Λουκιανὸν (9 τόμους), Σοφοκλέα (4 τόμους), Ἀριστοτέλη (3 τόμους) καὶ Ἀχιλλέα Τάτιον. Δυστυχῶς δὲν δύναμαι νὰ συγκαταλέξω εἰς αὐτὰ τὸν Ἡσύχιόν μου, διότι εἶνε “μουνσουρωμένος,” διὰ σημειώσεων, οὔτε τὸν Θουκυδίδην, διότι καὶ τούτου ηὔξησα τὸν πῖνακα τῶν λέξεων. Ἄν ἡ πώλησις μὴ ἀπενέγκῃ 12-15 λουδοβίκεια, τότε παρακαλῶ νὰ πωλήσῃς καὶ τοὺς 32 ἢ 33 τόμους τοῦ ἱατρικοῦ περιοδικοῦ συγγράμματος: *Commentarii de rebus in scientia naturali et Medica gestis*, οὗ ἕκαστον τεῦχος τιμᾶται ὀκτὼ φράγκων. Τοῦ περιοδικοῦ ἡ στέρησις *me coupera bras et jambes*, ἀλλ’ ἀπεφάσισα τὴν ἀπαλλοτριώσιν...,”

Ἐν τούτοις ἠναγκάσθη νὰ ὑποστῇ καὶ τὴν θυσίαν ταύτην.

Ἡ κατάστασις του ἦτο οἰκτρὰ ἀπὸ πάσης ἀπόψεως. Ἐπὶ τῇ ἰδέᾳ δὲ τοῦ προσεχοῦς χειμῶνος ἔγραφε κατ’ Αὐγούστου 1796: “Εἶμαι πάντων ἐνδεής. Ἐχῶ χρεῖαν χιτῶνων, ἱματίων, ὑποδημάτων κλπ. *Je manque de tout à l’approche de l’hiver, qui vraisemblablement sera le dernier de ma vie*...,”

Ἐπὶ τέλους ὁ Κοραῆς, ἐγκαταλιπὼν τὸ Nozaye, ἐπέστρεψεν εἰς Παρισίους τῷ 1796, ὅποτε ηὑτύχησε νὰ πωλήσῃ τὸ χειρόγραφον τῆς Ἱστορίας τῆς Ἱατρικῆς τοῦ Black ἀντὶ 600 φράγκων καὶ τούτων πληρωτέων μετὰ πολλοὺς μῆνας. Δὲν εὐρίσκετο δὲ μόνον ὁ Κοραῆς ἐν τῇ ἀπελπιστικῇ ταύτῃ καταστάσει. Σχεδὸν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι τῶν γραμμάτων ὑπέφερον, διότι ἡ τιμὴ τῶν βιβλίων καὶ ἡ πνευματικὴ παραγωγή κατὰ τὴν λαίλαπα τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως ἦτο εὐτελεστάτη καὶ μηδαμινή. Ἐν τούτοις αἱ εἰς τὸ γαλλικὸν μεταφράσεις τοῦ Κοραῆ ἱατρικῶν συγγραμμάτων καὶ ἡ ἐξ αὐτῶν μικρὰ ἀμοιβὴ ἔσωσαν αὐτὸν ἀπὸ τὸν ἐκ πείνης θάνατον καὶ ὠφέλησαν τὴν ἱατρικὴν ἐπιστήμην. Ἡ ἱστορία τῆς ἱατρικῆς τοῦ Black, σήμερον βεβαίως δὲν ἔχει μεγάλην ἀξίαν, ἐν τούτοις ἀνεπλήρωσε κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους μέγα κενόν. Ἡ ἱστορία τῆς ἱατρικῆς παρατηρεῖ ἐν τῷ προλόγῳ ὁ Κοραῆς πρέπει νὰ εἶνε διὰ τὸν πρακτικὸν ἱατρὸν ὅτι ἡ παγκόσμιος ἱστορία διὰ τὸν πολιτικόν. Διὰ τῶν χρονικῶν τῆς ἱατρικῆς ὁ πρακτικὸς ἱατρὸς θὰ γνωρίσῃ καλῶς καὶ θὰ ἐκτιμήσῃ τὴν τάξιν ἐκείνων τῶν ἀνθρώπων τῶν γνωστῶν ὑπὸ τὸ ὄνομα *charlatans*. Κάθε ἐπιστήμη ἔχει καὶ τοὺς ἀγύρτας της. Ἄλλ’ ἐν τῇ ἱατρικῇ ἐπιστήμῃ ἥτις εἶνε τόσο δύσκολος, ἀλλ’ ἐν τῇ ὁποίᾳ εὐκόλως δύναται τις νὰ καλύψῃ τὴν ἀμάθειάν του, οἱ ἀγύρται ἦσαν πολυαριθμότεροι καὶ ἀναιδέστατοι. Οἱ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἀγύρται τοὺς ὁποίους ἐπάταξαν καὶ ἐστηλίτευσαν ὁ Ἱπποκράτης καὶ ὁ Γαληνὸς κατ’ οὐδὲν διέφερον τῶν ἀγυρτῶν τῆς ἐποχῆς τοῦ Κοραῆ.

Ἡ μετάφρασις τοῦ Κοραῆ ἔτυχε καλῆς ὑποδοχῆς καὶ μεγάλων ἐπαίνων. Εἰς τὸν δεύτερον τόμον τῶν “*Συμμίκτων*,” τοῦ Ῥοχετίου (1812, σ. 117—136) ὑπάρχει ἀνατυπωθεῖσα ἐκ τοῦ *Magasin Encyclopédique*, ἡ κριτικὴ περὶ τῆς μεταφράσεως αὐτοῦ πραγματεία, ἐν τῇ ὁποίᾳ κηρύσσεται ὁ μόνος δυνάμενος νὰ καθάρῃ καὶ ἐρμηνεύσῃ τὰ ἐπ’ ὀνόματι τοῦ Ἱπποκράτους σωζόμενα συγγράμματα. “Ὁ πολυμαθὴς οὗτος Ἕλλην, λέγει ὁ κριτικὸς αὐτοῦ, ἐκ τῶν κορυφαίων κριτικῶν τῶν καθ’ ἡμᾶς χρόνων, εἶνε ἀναντιρρήτως ὁ σοφώτατος τῶν Ἑλλήνων.” Ἐν τῷ μεταξὺ καὶ ἄλλαι φιλολογικαὶ ἐργασίαι, κατέστησαν

τὸ ὄνομα τοῦ Κοραῆ σεβαστὸν καὶ γνωριμώτατον μεταξὺ τῶν λογίων.

* * *

Δέκα πέντε ὁλόκληρα ἔτη κατέτριψεν ὁ Κοραῆς μελετῶν καὶ ἐπεξεργαζόμενος τὰ συγγράμματα τοῦ Ἱπποκράτους, καὶ μάλιστα τὸ περὶ ἀέρων, ὑδάτων, τόπων. “Αὐτὸ τὸ βιβλίον εἰς τὸ ὁποῖον ἀσχολοῦμαι—ἔγραφε τῇ 1 Ἰουλίου 1790 πρὸς τὸν ἀπλοῖκὸν Πρωτοψάλτην—εἶνε μία ἐξήγησις πολλῶν δυσνοήτων τόπων τοῦ Ἱπποκράτους καὶ διόρθωσις πολλῶν ἄλλων ἐφθαρμένων ἀπὸ τοὺς κατὰ καιρὸν ἀντιγραφεῖς. Τὸ νὰ διορθώσῃ τις τὰ κακῶς γεγραμμένα καὶ νὰ ἐξηγῇ τὰ δυσνόητα εἰς τὰ βιβλία τῶν παλαιῶν συγγραφέων, καὶ μάλιστα τῶν Ἑλλήνων, ὀνομάζεται “κριτικὴ ἐπιστήμη”.

Ἡ ἐργασία αὕτη τόσον ἐκούρασε τὸν Κοραῆν, ὥστε ἔγραψε πρὸς τὸν φίλον του Villoison “j’ai perdu ma santé à force de le mediter (τὸν Ἱπποκράτην)”. Ἐνεκα τῶν ἀσθενειῶν καὶ τῶν ρευματισμῶν του, πολλάκις ἤναγκάζετο νὰ παραμελῇ τὴν προσφιλεῖ αὐτοῦ ἀνάγνωσιν τοῦ Ἱπποκράτους. Πέντε ἢ ἕξ φορὰς διέκοψε τὴν περὶ ἀέρων, ὑδάτων, τόπων ἐργασίαν του. Τέλος ἡ μετάφρασις ἐτελείωσεν, αἱ σημειώσεις ἐπίσης, δὲν ὑπελείπετό τι παρὰ νὰ ἀσχοληθῇ μὲ τὰ προλεγόμενά του. Ἀλλ’ ὁ Κοραῆς φαίνεται ὅτι προσέκοψεν εἰς νέα κωλύματα.

Τὴν ἔκδοσιν ταύτην ἀνυπομόνως ἀνέμενεν ὁ ἱατρικὸς κόσμος, ὁ δὲ Littré ἔγραψε περὶ αὐτοῦ ὅτι ἡ σοφὴ Εὐρώπη οὐδένα ἄλλον ἐθεώρει ἱκανώτερον τοῦ Κοραῆ πρὸς διεξαγωγὴν τοιοῦτου ἔργου (Il suffit de dire que l’Europe savante ne jugeait personne plus capable que lui de remplir une pareille tache).

Τὰ πρωτόλεια “τῶν ἱπποκρατικῶν μελετῶν,” τοῦ Κοραῆ κατεχωρίσθησαν τῷ 1792 καὶ 1797 ἐν τῷ Ἀγγλικῷ φιλολογικῷ περιοδικῷ συγγράμματι: *Musei Oxoniensis Litterarii Conspectus et Specimina*, ἐκδιδομένῳ ἐπιμελείᾳ τοῦ περιωνύμου ἁγγλοῦ φιλολόγου Θωμᾶ Βυργεσσίου (1756—1837), ὅστις ἐγκωμιάζων τὸν Κοραῆν ἀποκαλεῖ πολυμαθέστατον καὶ σοφώτατον ἄνδρα (*eruditissimum et sagacissimum*). Φαίνεται δὲ ὅτι τῇ προτάσει τοῦ Κοραῆ ἐπρόκειτο νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἔκδοσιν τῶν κριτικῶν ἐπιστάσεων αὐτοῦ εἰς τὰ ἱπποκρατικά ἔργα ἢ ἐν Ὁξφόρδῃ ἢ ἐν Ὁξωνίᾳ Ἀκαδημία ὅπως ὀνομάζει αὐτὴν ὁ Κοραῆς, δὲν ὑπελείπετο δὲ παρὰ νὰ ζητηθῶσιν αἱ σχετικαὶ παρ’ αὐτοῦ διασαφήσεις ἐπὶ τοῦ μελετωμένου συγγράμματος. Ἐν τούτοις ἡ μελετωμένη ἔκδοσις δὲν ἐπραγματοποιήθη, εἴτε ἔνεκα τοῦ ὀλίγον μετὰ ταῦτα ἐκραγέντος Ἀγγλο-γαλλικοῦ πολέμου, εἴτε διότι ὁ Κοραῆς ἐπεδόθη εἰς ἄλλας μᾶλλον κατεπειγούσας ἐργασίας.

Τέλος ἐξεδόθη τὸ ἔργον τῷ 1800 ἐν Παρισίοις εἰς δύο τόμους, φέρον τὴν ἐπιγραφὴν:

Ἱπποκράτους
Περὶ Ἀέρων, Ὑδάτων, Τόπων.

*Traité d’ Hippocrate
des Airs, des Eaux et des Lieux.
Traduction nouvelle,*

Avec le texte grec collationné sur deux manuscrits, des notes critiques, historiques et médicales, un discours préliminaire, un tableau comparatif des vents anciens et modernes, une carte géographique, et les index nécessaires

par Coray

Docteur en Médecine de la ci-devan Faculté de Montpellier

A. Paris

De l'imprimerie de Reaudelot et Eberhart

L'an IX. (1800).

Ὁ πρῶτος τόμος περιέχει τὰ προλεγόμενα ἐκ σελίδων 180 καὶ τὸ Ἑλληνικὸν κείμενον μετὰ τῆς γαλλικῆς μεταφράσεως καὶ διαφορῶν χαρτῶν ἀπὸ τῆς σελίδος 1—170, μετὰ χάρτου τῆς Σκυθίας, τῆς Αἰγύπτου καὶ τῶν διαμέσου χωρῶν, ὑπὸ τοῦ περιωνύμου γεωγράφου καὶ καθηγητοῦ, Barbié du Bocage (1760—1825), ὅστις ἐξέδωκε τοὺς γεωγραφικοὺς πίνακας τῆς ὑπὸ τοῦ Ἀββᾶ Βαρθελεμῦ “Περιηγήσεως τοῦ Ἀναχάρσιδος,” καὶ τοῦ Voyage pittoresque en Grèce ὑπὸ τοῦ κόμητος Choiseul-Gouffier, προξένου τῆς Γαλλίας ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀπὸ τοῦ 1784 μέχρι τοῦ 1789. Ὁ δεύτερος τόμος ἐκ σελίδων 484, περιέχει τὰς κριτικάς, ἱστορικάς καὶ ἱατρικάς παρατηρήσεις τοῦ Κοραῆ, ἐνθα διορθοῦνται καὶ πολλὰ χωρία τῶν ἀρχαίων ἐλλήνων ποιητῶν καὶ γλωσσογράφων, πίνακας κτλ.

Περὶ τῆς γαλλικῆς μεταφράσεως μετριοφρονέστατα λέγει: “Ὁ ἀναγνώστης εὐκόλως θὰ ἀντιληφθῇ ὅτι ὁ ἐρμηνεύσας εἶναι ξένος. Ἡ ὁμολογία αὕτη ἀρκεῖ πρὸς ἀποφυγὴν πικρῶν ἐπικρίσεων καὶ πρὸς ἐπικεικαστέραν τῶν ἀναγνωστῶν διάθεσιν.” Περὶ δὲ τοῦ ἔργου ἀποφαίνεται ὅτι εἶναι “un vrai monument de genie, un ouvrage veritablement au-dessus du siècle qui l’a vu naître.” Τὸ θαυμαστὸν συνταγμάτιον τοῦ ὁποίου προσφέρω τὴν μετάφρασιν εἰς τὸ κοινόν, λέγει προοιμιαζόμενος, συνετάχθη πρὸ 22 (νῦν δὲ 23) καὶ πλέον αἰώνων ἐν τινι γωνίᾳ τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ ἱατροῦ ἐστερημένου πάντων τῶν βοηθημάτων, ὅσα ἡ πρόοδος τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν τεχνῶν παρέχει εἰς τοὺς καθ’ ἡμᾶς ἱατροὺς. Ὁ μεγαλόνομος Ἱπποκράτης ἐβουλεύθη νὰ ἐπιλύσῃ τὸ μάλιστα ἀξιοσπούδαστον τῶν προβλημάτων “διατὶ οἱ ἄνθρωποι, παρὰ πᾶσαν τοῦ γένους τὴν ταυτότητα διέφερον ἀλλήλων κατὰ βαθμιαίας καὶ διαδοχικὰς ἀποχρώσεις, οὕτως ὥστε ὁρμώμενός τις ἀφ’ οἰουδήποτε σημείου τῆς γῆς καὶ διερχόμενος κατὰ πλάτος ἢ μῆκος ὅλον αὐτῆς τὸν κύκλον ὅπως ἐπανέλθῃ εἰς τὸ αὐτὸ σημεῖον, ἀπαντᾷ εἰς μεγαλειτέρας ἢ μικροτέρας ἀποστάσεις λαοὺς ἔχοντας φυσιογνωμίαν, κρᾶσιν, νοσήματα, ἥθη καὶ ἔθιμα ἄλλοῖα ἢ τὰ τῶν γειτόνων αὐτῶν. Τὸ σπουδαῖον τοῦτο πρόβλημα οὐδεὶς ἄλλος ἠδύνατο νὰ ἐπιλύσῃ παρὰ φιλόσοφος κεκτημένος γνώσεις φυσικὰς, ἱατρικάς, ἠθικὰς καὶ πολιτικάς, πρὸς τοῦτοις δὲ καρτερίαν μὲν καὶ ὑπομονὴν πρὸς ἐπιχείρησιν τόσῳ ἐπιπόνῳ ἐρευνῶν, δξύτητα δὲ πνεύματος καὶ παρατηρητικότητα ὅπως διακρίνῃ τὶ ὑπάρχει ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἔργον τῆς Φύσεως καὶ τὶ ἐξαγόμενον ἠθικῶν αἰτιῶν. Καὶ ὁ φιλόσοφος οὗτος ἦτο ὁ Ἱπποκράτης.”

Μετά τὸ προοίμιον τοῦτο ὁ Κοραῆς ἐξετάζει, κατὰ τὴν ἱπποκρατικὴν διδασκαλίαν, τὴν ἐπενέργειαν τῶν φυσικῶν αἰτίων ἥτοι τοῦ κλίματος ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος. Ἐνεκα τῆς στενῆς συναφείας τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος καὶ τῆς ζωοποιούσης αὐτὸ ἀρχῆς, τὸ σῶμα μόνον ἀδυνατεῖ νὰ ὑποστῇ ἐπὶ μακρὸν τὴν ἐπίδρασιν ταύτην, τῆς ὁποίας κοινωνὸς καθίσταται ἐπὶ τέλους ἢ ψυχῇ. Ὁ ἄνθρωπος οὐδεμιᾶς δύναται νὰ τύχῃ ἐπὶ μακρὸν ἀπολαύσεως ἢ παθήσεως, ἄνευ τινὸς ἐπακολουθήματος, τὸ ὁποῖον συνίσταται, ἰδίως εἰς τοῦτο, ὅτι αἱ νοητικαὶ καὶ ἠθικαὶ αὐτοῦ δυνάμεις δημιουργοῦσιν ἕξιν τινά, συνιστῶσαν τὸν λεγόμενον χαρακτῆρα. Ἡ σύμπραξις τῆς ζωϊκῆς ἀρχῆς καὶ τῆς ἐμψυχοῦσης αὐτὴν μηχανῆς, εἶναι ἀναμφισβήτητος καὶ στενή. Ἡ ἕξις δὲ αὕτη καθιστᾷ τὸν ἄνθρωπον ἱκανὸν νὰ προσαρμόζῃ ἑαυτὸν πρὸς πάντα τὰ κλίματα καὶ πρὸς πάντας τοὺς τρόπους τῆς διαίτης. Διὰ τῆς ἕξεως σκληρυνόμενος, ἀντιπαλαίει πολλάκις τελεσφόρως πρὸς τὴν ἐνέργειαν τῶν φυσικῶν αἰτίων ἢ ὑπομένει ταῦτα ἄνευ βλάβης τῆς ἰδίας ὑπάρξεως. Ἄν δὲ ἢ ἕξις ἡττᾷται που, τοῦτο ἀποδοτέον εἰς ἁνωτέραν τινὰ φυσικὴν ἢ ἠθικὴν αἰτίαν. Λέγων ἠθικὰ αἷτια ἐννοεῖ ὁ Κοραῆς τὰ ἥθη, τὰ ἔθιμα, τοὺς νόμους, τοὺς πολιτικούς ἢ θρησκευτικούς θεσμούς, μέχρι δὲ τινος καὶ αὐτὰ τὰ ἐπαγγέλματα, μὲ μίαν λέξιν, πᾶν ὅ,τι στηριζόμενον ἐπὶ τῆς κράσεως τοῦ ἀνθρώπου, δύναται νὰ καταστῇ πρωτουργὸς ἀρχὴ ἢ αἰτία τῶν ἐνεργειῶν του καὶ νὰ ἀλλοιώσῃ τὴν φύσιν αὐτοῦ. Κατ' ἐξοχὴν καθομολογεῖ τὴν ῥοπὴν τῶν φυσικῶν αἰτίων πρὸς τὸ ἥθος τοῦ ἀνθρώπου, ἐν τούτοις ὅμως καθομολογεῖ ὅτι πολλάκις αἱ φυσικαὶ αἰτίαι ἐξαρθῶνται τρόπον τινὰ ἐκ τῶν ἠθικῶν. Ἰδίως δὲ ἀποδεικνύει πόσον τὰ ἐμπορικὰ ἐπαγγέλματα ἐνεργοῦσιν ἐπὶ τοῦ χαρακτῆρος. Ὁ Κοραῆς προσεπικυροῖ διὰ πολλῶν παραδειγμάτων τὸ δόγμα τοῦ Ἱπποκράτους, ὅτι ὁ ἄνθρωπος κέκτηται τοιαύτην ἢ τοιαύτην κράσιν, τοιοῦτον ἢ τοιοῦτον ἥθος, κατὰ τὰ ἐπενεργοῦντα φυσικὰ αἷτια. Δύναται ὅμως νὰ μετριάσῃ ἢ καὶ νὰ ἀλλοιώσῃ τὴν ἐπίδρασιν τῶν αἰτίων τούτων διὰ τῆς ἕξεως ἢ διὰ τῆς ἀντιτάξεως ἄλλων οἰωνδήποτε φυσικῶν ἢ ἠθικῶν αἰτίων. Τινὲς τῶν νεωτέρων, λέγει ὁ Κοραῆς, ἀμελήσαντες τὴν σπουδαίαν ταύτην διακρίσιν τῶν φυσικῶν καὶ ἠθικῶν ἀφορμῶν, ἐξανέστησαν κατὰ τῆς ἐνεργείας τοῦ κλίματος, τὰ πάντα δὲ ἀπέδιδαν εἰς τὰς ἠθικὰς αἰτίας. Ἀνασκευάζων τὰ δόγματα τοῦ Ἀγγλοῦ φιλοσόφου Hume — καθ' ὃν πρέπει νὰ ὑπολαμβάνωνται ὡς μὴ ὑπάρχουσαι αἱ αἰτίαι, ὅσαι δὲν προσπίπτουσιν εἰς τὰς αἰσθήσεις μας — συμπεραίνει ὁ Κοραῆς ὅτι αἱ ἠθικαὶ αἰτίαι δύνανται μὲν νὰ ἐπενεργήσωσιν εἰς τὴν ἀλλοίωσιν τῆς δυνάμεως τοῦ κλίματος, ἀλλὰ δὲν εἶναι καὶ τόσον ἰσχυραὶ ὥστε νὰ ἐξαλείψωσιν ἔντελῶς τὴν ἐνέργειαν τῶν φυσικῶν αἰτίων.

Ἐπειτα ὁ Κοραῆς ἐξετάζει διατὶ ὑπὸ τὸ ἴδιον κλίμα ἢ τάξις τῶν τυράνων ἔχει μεγαλειτέραν δύναμιν νὰ καταδυναστεύῃ τοὺς λαοὺς παρὰ οὗτοι νὰ ἀμύνωνται. Οἱ τύραννοι ὑπῆρξαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, λέγει ὁ Κοραῆς, δορικτήτορες ὀρμηθέντες ἐκ ψυχρῶν κλιμάτων καὶ δεσπόσαντες λαῶν κατοικούντων θερμότερας χώρας. Ἀπαξ συντελεσθείσης τῆς κατακτήσεως, καθίσταται εὐκόλον εἰς τοὺς διαδόχους αὐτῶν, καίπερ ἐκφυλισθέντας ἐκ τῶν ἀ-

πολαύσεων τοῦ νέου κλίματος, νὰ διαιωνίζωσι τὴν τυραννίαν των. Διότι, κύριοι ὄντες καταστρέφουσιν ἢ διαφθείρουν τοὺς ὀλίγους ἀνθρώπους, ὅσοι δὲν κατεβλήθησαν ἀκόμη ὑπὸ τοῦ τρόμου καὶ στερεώνουσι τὴν δεσποτείαν των ἐπὶ βλάβῃ τοῦ λαοῦ, ὅστις οὐδεμίαν ἐνότητα ἐνεργείας ἔχει οὐδὲ κοινὸν κέντρον πρὸς παρασκευὴν συνωμοσιῶν. Οὕτως οἱ δοῦλοι ἀποκτῶσι τὴν ἀτυχῇ ἔξιν νὰ ὑπακούωσιν, οἱ δὲ τύραννοι τὴν ἔξιν νὰ διατάσσωσιν. Κατὰ τὸν Κοραῆν ἡ ἐπίδρασις τοῦ κλίματος ἀσκεῖται πληρέστατα εἰς τὰ πρωτογόνα ἔθνη, τὰ διάγοντα εἰς φυσικὴν κατάστασιν, ἑξασθενεῖ δὲ ἀναλόγως πρὸς τὴν ἐπερχομένην βαθμιαίως ἑξημερώσιν καὶ καθ' ὅσον τὰ ἔθνη φωτίζονται διὰ τῶν ἠθικῶν δυνάμεων τῆς ἑξημερώσεως ταύτης. Εἶναι ἄραγε δυνατόν νὰ καταλυθῇ ἐντελῶς ἡ δύναμις τῶν φυσικῶν αἰτίων διὰ τῆς δυνάμεως τῶν ἠθικῶν; Ἡ λύσις τοῦ ζητήματος τούτου ἑξαρτᾶται κατὰ τὸν Κοραῆν, ἐξ ἄλλου ζητήματος, ὅχι ὀλιγώτερον δυσεπιλύτου, δηλαδή τῆς πρὸς τελείωσιν ἀγωγῆς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ὁ ἀνθρωπος ἔχει τὴν ἱκανότητα νὰ τελειοποιῇ αὐτὸς ἑαυτὸν ἐπ' ἀόριστον σημεῖον. Δι' ὃ ὁ Κοραῆς δὲν ἀσπάζεται τὴν γνώμην τοῦ φιλοσόφου Ῥουσσώ, ὅτι ὁ διανοούμενος ἀνθρωπος εἶνε ζῶον ἑξηχρεωμένον. Διὰ νὰ δυνηθῇ ὁ πολιτισμός, μὲ ἄλλους λόγους, τὸ σύνολον τῶν ἠθικῶν τούτων αἰτίων, νὰ ἐξαλείψῃ τὰ ἀποτελέσματα τοῦ κλίματος ἥτοι τῶν φυσικῶν αἰτίων, ἔπρεπεν οἱ ἀνθρώποι νὰ ἀσχολῶνται πρωτίστως καὶ μάλιστα περὶ τὴν ἐπιστήμην τῆς εὐδαιμονίας, δηλαδή περὶ τὴν κτῆσιν τῶν πόρων, διὰ τῶν ὁποίων θὰ ἠδύναντο νὰ συνενώσωσι τὴν μεγίστην σωματικὴν πρὸς τὴν μεγίστην διανοητικὴν εὐρωστίαν — *mentem Sanam in corpore sano* (ὑγιεία καὶ νοῦς ἀγαθὰ τῷ βίῳ δύο). Τὰ δύο ταῦτα ἀγαθὰ δύναται τις νὰ ἐπιτύχῃ διὰ τῆς ἱατρικῆς καὶ τῆς ἠθικῆς. Ὑπὸ τὸ ὄνομα δὲ τῆς ἱατρικῆς, ἐννοεῖ ὁ Κοραῆς τὸ κυριώτατον τμήμα αὐτῆς τὴν ὑγιεινήν. Δι' αὐτῆς εἶναι δυνατόν, ἂν ὅχι νὰ καταργηθῇ, ἀλλὰ βεβαίως νὰ ἀλλοιωθῇ οὐκ ὀλίγον ἡ δύναμις τοῦ κλίματος. Ἡ καλλιέργεια τῶν χέρσων γαιῶν π. χ., ἡ φυτεία δένδρων, ἡ ἀποξήρανσις ἐλῶν, ἡ παροχέτευσις τῶν ὑδάτων, ταῦτα καὶ μόνον δύνανται νὰ ἐλαττώσωσι τὰ ἐκ τοῦ κλίματος προερχόμενα κακά. Λέγων δὲ ἠθικήν, ὑπονοεῖ κατὰ τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας φιλοσόφους, τὴν πολιτικὴν δηλαδή τὴν τέχνην τοῦ κυβερνᾶν καὶ ποιεῖν τοὺς ἀνθρώπους ὅσον τὸ δυνατόν εὐδαίμονας. Ἀλλὰ καὶ σήμερον ἀκόμη, παρ' ὅλον τὸν πολιτισμόν μας, ἀπέχομεν καὶ τῆς ὑγιεινῆς καὶ τῆς ἠθικῆς πολλῶν αἰώνων δρόμον. Ἀλλως τε καὶ αὐτὸς ὁ Κοραῆς ἀναγνωρίζει ὅτι ἡ πρὸς τελείωσιν ἀγωγή τοῦ ἀνθρωπίνου γένους δὲν εἶνε εὐκόλον πρᾶγμα, καὶ δὲν ἀποκαλύπτει τὰ πολλὰ καὶ ποικίλα ἐμπόδια.

Ἄλλο ἐπίσης δύσκολον ζήτημα εἶναι τὸ περὶ παραλλαγῆς τῶν ὥρῶν τοῦ ἔτους. Ὁ Κοραῆς προσπαθεῖ διὰ μακρῶν νὰ ἀποδείξῃ ὅτι διὰ τῆς ἐπιδράσεως τῆς γεωργίας τὸ κλίμα εἶναι δυνατόν νὰ πάθῃ μικρὰς ἢ μεγάλας μεταβολάς. Ἡ Πενσυλβανία π. χ. τῶν Ἑνωμένων Πολιτειῶν δὲν εἶναι ὅπως ἦτο πρὸ 50 ἐτῶν (νῦν 150). Τὸ κλίμα αὐτῆς σήμερον εἶναι πολὺ ἡπιώτερον καὶ ἀκόμη περισσότερον θὰ ἀποβῇ τοιοῦτον, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον πρέ-

πει νὰ ἀποδώσωμεν εἰς τὴν καλλιέργειαν τοῦ ἐδάφους. Εἰς τὸν Καναδᾶν ἐπίσης τὸ ἔαρ ἀπὸ τινος χρόνου ἀρχίζει ἐνωρίτερον ἢ ἄλλοτε ὅπως καὶ ὁ χειμὼν βραδύτερον. Ἡ θεωρία αὕτη τοῦ Κοραῆ, ὅσον καὶ ἂν φαίνεται τολμηρὰ καὶ παρὰ ξένος, ἐν τούτοις ἐβεβαιώθη διὰ νεωτέρων μελετῶν. Ὡς ἱπποκρατικὸς δὲ φιλόσοφος, ὁ Κοραῆς δὲν φιλοσοφεῖ μόνον περὶ τῆς εὐκρασίας καὶ δυσκρασίας τῶν ὥρῶν τοῦ ἔτους, ἀλλὰ μετὰ θαυμαστῆς πολυμαθείας πραγματεύεται τὰ κατὰ τὸν ἀριθμὸν καὶ τὰς ὀνομασίας τῶν ἀνέμων παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, ἀπὸ τοῦ Ὀμήρου μέχρι τοῦ Γαληνοῦ, διασαφηνίζων τὴν παλαιὰν μετεωρολογίαν, ἐπισυνάπτων δὲ καὶ ἄριστον συγκριτικὸν πῖνακα τῶν ἀνέμων παρὰ τοῖς ἀρχαίοις καὶ τοῖς νεωτέροις.

Ἡ ἔκδοσις αὕτη καὶ ἐρμηνεία τοῦ ἱπποκρατείου συγγράμματος ἔτυχε θερμοτάτης ὑποδοχῆς. Ὀλόκληρος πραγματεία θὰ ἀπητεῖτο, ὅπως περιληφθῶσιν αἱ ἐπ' αὐτοῦ γενόμεναι κρίσεις. Μολονότι δὲ ἐξεδόθη πρὸ 133 ἀκριβῶς ἑτῶν, ἐν τούτοις ὅχι μόνον δὲν ἀπηρχειώθη, ἀλλ' ἀκόμη καὶ σήμερον θεωρεῖται ὡς ἡ ἀρίστη τῶν ἐκδόσεων. Τῷ 1804 μετεφράσθη εἰς τὴν γερμανικὴν ὑπὸ τοῦ ἐν Βιέννῃ ἱατροῦ Högel Müller (Abhandlung des Hippocrates κτλ. nach der fränzös. Bearbeitung des Dr Coray von Georg Ritter von Högel Müller, Wien, 1804, σελ. 272 μετὰ τοῦ πίνακος τῶν ἀνέμων ἐν παραρτήματι εἰς τὸ τέλος τοῦ βιβλίου).

Πλὴν τοῦ βιενναίου ἱατροῦ, μετέφρασαν καὶ ἐτύπωσαν τὰ προλεγόμενα, ἐν μέρει δὲ καὶ τὰς σημειώσεις τοῦ Κοραῆ, γερμανιστὶ μὲν ὁ ἱατρὸς Lindau ἐν Βρεσλαβία τῷ 1815, ἰσπανιστὶ δὲ ὁ καθηγητὴς Don Francisco Bonafon ἐν Μαδρίτῃ τῷ 1808. Ὁ δὲ καθηγητὴς Πέτερσεν, ὁ ἐκδώσας ἐν Ἀμβούργῳ τῷ 1833 τὸ ἱπποκρατικὸν σύνταγμα μετὰ κριτικῶν σημειώσεων, λέγει διαρρηδην, ὅτι βάσιν καὶ ἔρεισμα τῆς ἐκδόσεως αὐτοῦ εἶχε τὴν ἔκδοσιν τοῦ Κοραῆ. Ἄλλος γερμανὸς ὁ φιλόλογος Φίκελ, δημοσιεύσας τῷ 1831 ὑπόδειγμα νέας ἐκδόσεως τοῦ “Περὶ ἀέρων, ὑδάτων, τόπων,, λέγει ὅτι “ὁ Ἕλλην κριτικὸς ὀξέως καὶ πάνυ ἐπιστημόνως (acriter et perdoete) διεφώτισε καὶ ἐπληρώθηκε σκοτεινὰ καὶ ὑποπτα σημεῖα,,. Ἐπίσης ὁ γερμανὸς καθηγητὴς Dietz (ἐντριβέστατος περὶ τὸν ἱπποκράτην) ἐν τῇ ἀξιολόγῳ κριτικῇ αὐτοῦ ἐπεξεργασίᾳ τοῦ “Περὶ ἱερῆς νούσου,, τῷ 1827, ἀνεκέρυξε τὴν ἔκδοσιν τοῦ Κοραῆ “πρότυπον ἱπποκρατικῆς ἐκδόσεως,,. Τέλος ὁ σοφὸς καθηγητὴς τῆς φυσιολογίας, ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Λειψίας Kühn καὶ ἐκδότης τῶν σωζομένων ἔργων τῶν ἐπιφανεστάτων ἐλλήνων ἱατρῶν, μετὰ μεγάλου σεβασμοῦ ἀναφέρει τὸ ὄνομα τοῦ Κοραῆ, εἰς τὸν ὁποῖον ὀφείλει πολὺς διορθώσεις καὶ εἰκασίας εἰς διάφορα ἱπποκρατικὰ συγγράμματα μάλιστα δὲ εἰς τὸ “Περὶ ἀρχαίης ἱητρικῆς,,. Ὁ δὲ καθηγητὴς Ἰλβεργ ἐπικρίνων τὰ ἐν Ἀθήναις ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς πεντηκονταετηρίδος τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου ἐκδοθέντα τῷ 1887 μετὰ γαλλικῶν σημειώσεων τοῦ Κοραῆ ἱπποκρατικὰ ποιημάτια “Περὶ διαίτης ὀξέων,, καὶ περὶ “Ἀρχαίης Ἱητρικῆς,, ἐγκωμιάζει τὴν θαυμαστὴν ὀξύνοϊαν τοῦ σοφοῦ Ἕλληνος, ὅστις πολλὰ διώρωσε χωρία, αἱ δὲ διορθώσεις αὐτοῦ ἀπεδείχθησαν ὀρθόταται διὰ τῆς μετὰ

ταῦτα γενομένης παραθέσεως τῶν ἀντιγράφων. Τῷ 1841 ἐκδώσας τὸ “Περὶ διαίτης ὀξέων,” μετὰ λατινικῆς μεταφράσεως ὁ ἐν Λογδούνῳ τῶν Βατάβων ἱατρὸς καὶ καθηγητὴς Z. Ermerins, ἔγραφεν ὅτι “τὸ τρίτον ἐκεῖνο βιβλιάριον, τὸ ὁποῖον ἐξέδωκεν ὁ Κοραῆς, εἰς τοιαύτην εὐρίσκετο ἐν γένει κατὰστασιν, ὥστε ἦτο δυσανάγνωστον, ἐκεῖνος δὲ κατέστησεν αὐτὸ εὐληπτον.... Ὀλίγιστα ὁμως ὑπάρχουσι χωρία, εἰς τὰ ὁποῖα δὲν ἀνεῦρε τὸ ἀληθὲς καὶ δὲν εἰσήγαγεν αὐτὸ εἰς τὸ κείμενον ὁ γέρων, πάνυ φιλοφρόνως τὴν ἰδίαν γνώμην προτείνων καὶ μετρίαν περὶ τοῦ ἰδίου ἔργου ἔχων δόξαν.”

Ἐκ τῶν κρίσεων τῶν γάλλων ἱατρῶν καὶ λογίων, ὁ περικλεὴς Πινέλ, παλαιὸς φίλος καὶ συμφοιτητὴς τοῦ Κοραῆ, ἔγραφεν ἐν τῇ “Φιλοσοφικῇ Νοσογραφίᾳ,” αὐτοῦ, ὅτι ἡ ἔκδοσις τοῦ “Περὶ ἀέρων, ὑδάτων, τόπων,” εἶνε ἔργον ἱατροῦ βαθύνου καὶ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἐγκρατεστάτου, τοῦ Κοραῆ, τοῦ ὁποῖου ἡ μετριοφροσύνη ἀμιλλᾶται πρὸς τὴν σοφίαν.” Ὁ Φραγκίσκος Thurot (1768 - 1832) καθηγητὴς τῆς φιλοσοφίας ἐν τῷ Collège de France, ὁ πιστότατος καὶ προσφιλέστατος φίλος τοῦ Κοραῆ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Clavier, ἔγραφεν ὅτι ἡ ἔκδοσις τοῦ “Περὶ ἀέρων, ὑδάτων, τόπων,” τοῦ Ἱπποκράτους ὑπὸ τοῦ Κοραῆ, εἶνε ἐκ τῶν τελειοτάτων φιλολογικῶν ἔργων, ὅσα ἀπὸ πολλοῦ εἶδον τὸ φῶς ἐν Γαλλίᾳ, τυπωθέντα δαπάναις Ἑλλήνων ἐμπόρων, ἐμπνεομένων ὑπὸ εὐγενεστάτου καὶ ἀγνοτάτου ζήλου πρὸς ἐνθάρρυνσιν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων. Ἐπίσης ὁ φίλος του Ῥοχέτιος ἔγραφε τῷ 1802 ἐν τῷ Magasin Encyclopédique: “Δὲν πρόκειται νὰ πλέξωμεν τὸν ἔπαινον τοῦ Ἱπποκράτους καὶ τοῦ ἐρμηνεύσαντος αὐτὸν ἀνδρός. Ἀμφότερων τὸ ὄνομα εἶνε ἤδη εἰς πάντας γνωστόν. Ὁ Κοραῆς ἐπικαλεῖται τὴν ἐπιείκτιαν τοῦ ἀναγνώστου ὅτι, ξένος ὢν, δὲν γνωρίζει καλῶς τὴν γαλλικὴν γλῶσσαν. Καθ’ ἡμᾶς ἡ μετάφρασις τοῦ Κοραῆ οὐδεμιᾶς ἔχει ἀνάγκην ἐπιεικίας. Εἵπομεν ἄλλοτε, ἐπαναλαμβάνομεν δὲ καὶ τώρα ὅτι θὰ ηὐχόμεθα εἰς πάντας τοὺς λογίους Γάλλους νὰ μεταφράζωσι τὰ ἑλληνικὰ συγγράμματα τοσοῦτον πιστῶς καὶ γλαφυρῶς ὅπως ὁ Κοραῆς τὸν Ἱπποκράτην.”

Κατὰ τὸν Sinner “τὰ προλεγόμενα,” τοῦ Κοραῆ εἶνε ἀριστούργημα, κατὰ δὲ τὸν Littré ἡ ἔκδοσις εἶνε “le travail le plus important qui ait paru sur ce traité.” Ὡς Ἕλληνα, ὡς ἱατρὸς καὶ ὡς ἑλληνιστὴς ὁ Κοραῆς ἦτο πάντων τῶν ἄλλων καταλληλότετος εἰς τοῦτο. Δὲν διστάζει δὲ νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι ἐκ τῆς ἀφθόνου καὶ ἀσφαλοῦς πηγῆς τῆς πολυμαθείας τοῦ Κοραῆ ἠντλησεν ὁ Littré πλεῖστα ὅσα. (En sa triple qualité de Grec, de médecin et d'helleniste, Coray était plus propre qu'aucun autre à donner une édition du traité des Airs, des Eaux et des Lieux; et j'ai cru ne pouvoir trop puiser à une source d'érudition aussi abondante et aussi sûre). Ὁ Littré ἀποθαυμάζει ἰδίως τὰς ἐξ εἰκασίας λαμπρὰς τοῦ Κοραῆ διορθώσεις, διαπιστωθείσας κατόπιν ἐξ ἀντιγράφων, τὰ ὁποῖα ὁ Ἕλληνα κριτικὸς οὐδαμῶς εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν. Ὁ δὲ ἱατρὸς καὶ φιλόσοφος Dargemberg ἐν τῇ εἰσαγωγῇ αὐτοῦ τῆς εἰς τὸ γαλλικὸν μεταφράσεως τῶν Ἱπποκρατικῶν ἔργων κατ’ ἐκλογὴν, παρατηρεῖ. “Ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Σεπταλίου δὲν ἐτυπώθη

ἔργον τοσοῦτον τέλειον περὶ τὴν ἱπποκρατικὴν φιλολογίαν ὅσον τὸ ὑπὸ τοῦ περικλεοῦς Κοραῆ, τοῦ θετοῦ ἡμῶν συμπολίτου...»,

Τὸ “Περὶ ἀέρων, ὑδάτων, τόπων,, ἐξέδωκε δεύτερον ὁ Κοραῆς μετὰ τῆς γαλλικῆς μεταφράσεως τῷ 1816, προσθέσας τὸν Ἱπποκρατικὸν “Ὅρκον,, τὸ τοῦ Γαληνοῦ “Ὅτι ἄριστος ἱατρὸς καὶ φιλόσοφος,, καὶ μέρος ἐκ τῶν Παραγγелиῶν τοῦ Ἱπποκράτους, διωρθωμένον καὶ ἡρμηνευμένον. Ἐμελέτα δὲ νὰ παρασκευάσῃ καὶ ἰδιαίτερον τόμον, περιέχοντα τὰς ἐν τῇ ἑλληνικῇ σημειώσεις, ἀλλ’ ἔπειτα ἐγκατέλιπε τὸ σχέδιον τοῦτο. “Σκοπὸς τῆς δευτέρας ἐκδόσεως εἶνε, λέγει, τῶν ὁμογενῶν σπουδαστῶν τῆς τέχνης ἡ ὠφέλεια,, καὶ διὰ τοῦτο προσέθεσε τὰ ὡς ἄνω μικρὰ πονημάτια μετὰ βραχυτάτων κριτικῶν σημειώσεων, προτάξας καὶ τὴν βιογραφίαν τοῦ Ἱπποκράτους, ἐν τῇ ὁποίᾳ στηλιτεύει καὶ διακωμωδεῖ τῶν γοήτων καὶ καπήλων ἱατρῶν τὴν ἀγυρτεῖαν.

Δέκα ἔτη μετὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ “Περὶ ἀέρων, τόπων, ὑδάτων,, τοῦ Ἱπποκράτους, ἀνέλπιστος εὐτυχία ἀνέμενε τὸν πτωχὸν Κοραῆν. Ἡ ἔκδοσίς του συμπεριελήφθη μετὰ τῶν βιβλίων ὅσα ἐκρίθησαν ἄξια τῶν κατὰ δεκαετίαν βραβείων, τὸ δὲ ἐκ 5.000 φράγκων χρηματικὸν γέρας ἀνεκούφισε κἄπως τὰς πολλαπλᾶς ἀνάγκας τοῦ Κοραῆ. “Μ’ ὅλην τῆς κεφαλῆς μου τὴν ζάλην καὶ τρικυμίαν καὶ ὡς λέγει ὁ Λουκιανός, δεκακυμίαν (ἔγραφε τὸν Ἰούνιον τοῦ 1810), ἀσυγχώρητον ἔκρινα νὰ μὴ σὲ κοινωνήσω τὴν ἀπροσδόκητον λοταρίαν, τὴν ὁποίαν μ’ ἔπεμψεν ἡ τύχη, ἀμοιβὴν τῆς ἐκδόσεως καὶ μεταφράσεως τοῦ περὶ “Ἀέρων, Ὑδάτων, Τόπων,, τοῦ Ἱπποκράτους. Ἡ πλήρωσις τῆς ἀμοιβῆς θὰ γίνῃ τὸν ἐρχόμενον Νοέμβριον πάνδημος ἀπὸ τὰς χεῖρας αὐτὰς τοῦ Αὐτοκράτορος. Ἡ κρίσις τοῦ Πανεπιστημίου εἶνε διεξοδική καὶ γέμει ἀπὸ ἐγκώμια τῆς σοφολογιότητός μου,,.

* *

Τελειώνομεν τὰς ἱατρικὰς πραγματείας τοῦ Κοραῆ μὲ τὴν ἔκδοσιν τοῦ “Περὶ τῆς ἀπὸ τῶν ἐνύδρων τροφῆς,, τοῦ ἱατροῦ Ξενοκράτους καὶ Γαληνοῦ, περιληφθεῖσαν εἰς τὸν τρίτον τόμον τῶν Παρέργων αὐτοῦ τῷ 1814. Ὁ Ξενοκράτης οὗτος ἐγεννήθη ἐν Ἀφροδισιάδι τῆς Καρίας, ἤκμασε δὲ περὶ τὰ 60 ἢ 70 μ. Χ. Κατὰ δὲ Κλήμεντα τὸν Ἀλεξανδρεᾶ ἔγραψε βιβλίον ἐπιγραφόμενον “Περὶ τῆς ἀπὸ τῶν ζώων τροφῆς,, τοῦ ὁποίου μέρος ἀποτελεῖ ἡ ὑπὸ τοῦ Κοραῆ ἐκδοθεῖσα πραγματεία. Ὁ Γαληνὸς κατηγορεῖ αὐτὸν ὡς ἀνθρώπον “τὰ τᾶλλα περίεργον ἱκανῶς καὶ γοητείας οὐκ ἀπηλλαγμένον,,. Ἐν τούτοις ὁ Ξενοκράτης φαίνεται ὅτι ἦτο ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων ἱατρῶν τῆς ἐποχῆς του, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ ἀτελοῦς καὶ ἀκρωτηριασμένου ἔργου αὐτοῦ.

Ἡ πρώτη ἔκδοσις αὐτοῦ ἐγένετο τῷ 1559 ὑπὸ τοῦ ἐξόχου Ἑλβετοῦ ἱατροῦ καὶ ἑλληνιστοῦ Conrad Gesner, ἔπειτα δὲ πληρέστερον ὑπὸ τοῦ Φαβρικίου ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Βιβλιοθήκῃ. Τρίτον ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ ἱατροῦ Franzins τῷ 1774, τέταρτον ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Γαετάνου Ancora ἐν Νεαπόλει τῷ 1794, πέμπτον δὲ ἐν Μόσχᾳ τῷ 1808 δαπάναις τῶν Ζωσιμαδῶν, ἐπιμελείᾳ τοῦ αὐτόθι καθηγητοῦ Matthäi. Τῷ 1814 ἐξέδωκε δι’ ἑκτὴν φορὰν ὁ Κοραῆς, με-

τὰ πολλῶν διορθώσεων καὶ κριτικῶν σημειώσεων. Διασαφηνίσας μετὰ θαυμαστῆς πολυμαθίας καὶ ὀξυνοίας πλεῖστα ὅσα ἀναφερόμενα εἰς τὴν ὀνομασίαν τῶν ἰχθύων καὶ παραθέσας τὰ ποικίλα ὀνόματα αὐτῶν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις καὶ τοῖς νεωτέροις Ἑλλήσι, προσέφερε πολυτιμωτάτην ὑπηρεσίαν εἰς τὴν ἰχθυολογίαν. Εἰς τοὺς τυχόν δὲ μέλλοντας νὰ ἐρωτήσωσιν “εἰς τί χρησιμεύουσιν ὁ Ξενοκράτης καὶ ὁ Γαληνός, τί δὲ ὠφελεῖ ἡμᾶς ἡ περὶ τῶν ἰχθύων ἐξέτασις;”, ὁ Κοραῆς δίδει τὴν ἐξῆς ἀπάντησιν: “Τοιαύτην ἐρώτησιν ἤθελε κάμῃ καὶ ὁ ὄνος, ἂν ἦτο δυνατόν νὰ δοθῇ εἰς τὸν ὄνον προφορικὸς χωρὶς τὸν ἐνδιάθετον λόγος: “εἰς τί μὲ χρησιμεύει (ἤθελε καὶ αὐτὸς εἰπεῖν) νὰ ἐξεύρω, πόθεν γεννᾶται ἡ τροφή μου, τίνος καρποῦ ἄχυρον εἶνε καὶ τίνα φύσιν ἡ δύναμιν ἔχει; “Τοιαύτη ὅμως δὲν πρέπει νὰ εἶνε τῶν ὀνομαζομένων λογικῶν ζώων ἡ περὶ τούτων ὑπόληψις”.

Τὴν ἔκδοσιν τοῦ Κοραῆ ἀνευ οὐδεμιᾶς ἐπεξεργασίας καὶ οὐδεμιᾶς νέας διορθώσεως, περιέλαβεν ὁ Ideler τῷ 1841 ἐν τῇ Συλλογῇ τῶν *Physici et Medici Graeci minores*, ἐν Λειψία, Τομ. Α΄. σελ. 121 καὶ ἐξῆς.¹

Τελευτῶντες τὰ περὶ τῆς ἐκδόσεως ταύτης, παραθέτωμεν ὅσα ἔγραφε πρὸ 100 ἐτῶν καὶ πλέον ὁ Sinner περὶ τοῦ Κοραῆ ἰσχύοντα καὶ σήμερον: “Τὰ προλεγόμενα τοῦ Κοραῆ περὶ τοῦ Ξενοκράτους καὶ πάντων ἐν γένει τῶν συγγραφέων, ὅσοι ἐσπούδασαν περὶ τὰ ἱατρικὰ καὶ γαστρονομικὰ προσόντα τῶν ἰχθύων, γέμουσι πλείστων ὧσων ἀξιολόγων καὶ περιεργωτάτων εἰδήσεων. Αἱ δὲ σημειώσεις εἶνε τὸ σαφέστατον καὶ τελειότατον τῶν ὑπομνημάτων, ὅσα ἐγράφησαν ποτὲ περὶ τῆς φυσικῆς ἱστορίας τῶν γνωστῶν εἰς τοὺς ἀρχαίους ἰχθύων”.

* *

Ὀλίγας ἡμέρας πρὸ τῆς συμπληρώσεως τοῦ 85ου ἔτους τῆς ἡλικίας του τὴν 6/18 Μαρτίου τοῦ 1833, ἐνῷ ἐλάμβανε τὴν συνήθη λιτὴν τροφήν του, πεσὼν ἀπὸ τοῦ καθίσματός του ὑπέστη ἐπώδυνον πτώσιν, ὑπὸ τῆς ὁποίας τालαιπωρηθεὶς ἕως 19 ἡμέρας ἀπέθανε τὴν 25/6 Ἀπριλίου. Ἡ τελευταία του λέξις ἦτο “πατρίς”, συγχρόνως δὲ προσβλέψας τὴν ἐκεῖ πού ἀνηρτημένην εἰκόνα τοῦ Δημοσθένους, ἀνεφώνησεν: “ἐκεῖνος ἦτο ἄνθρωπος”. Ἐπὶ δὲ τοῦ τάφου αὐτοῦ ἐχαράχθη τὸ κάτωθι ὑπὸ τοῦ ἰδίου γραφὲν ἐπίγραμμα:

ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ ΧΙΟΣ
ΥΠΟ ΞΕΝΗΝ ΜΕΝ ΙΣΑ ΔΕ ΤΗ
ΦΥΣΑΣΗ Μ' ΕΛΛΑΔΙ ΠΕΦΙΛΗΜΕΝΗΝ
ΓΗΝ ΤΩΝ ΠΑΡΙΣΙΩΝ ΚΕΙΜΑΙ.

1) Πλὴν τοῦ “Περὶ τῆς ἀπὸ τῶν ἐνύδρων τροφῆς”, ὁ Ξενοκράτης ἔγραψεν, ὡς βεβαίως ὁ Γαληνός καὶ “Ὄνομασία τῶν φαρμάκων”. Ὑπεδείκνυε τὴν χρῆσιν ἐγκεφάλου, σαρκῶν καὶ ἥπατος ἀνθρώπου πρὸς θεραπείαν διαφόρων νοσημάτων, καθὼς ἐπίσης καὶ ὁσῶν καυθέντων ἢ ἀκαύστων, καὶ αἵματος. Μετ' ἀποτροπιασμοῦ ὅμως ὁμιλεῖ ὁ Γαληνός περὶ τοῦ συνιστωμένου ὑπ' αὐτοῦ ἰδρώτος καὶ οὔρου καὶ καταμηνίων γυναικός, καὶ κόπρου καὶ ῥύπου τοῦ ὡτὸς κτλ. τὰ ὁποῖα θεωρεῖ ὡς “ἀσελγῇ καὶ βδελυρά”. Συνταγαί τινες αὐτοῦ διεσώθησαν παρὰ τῷ Γαληνῷ καὶ Ὁρειβασίῳ. Σπέρματα π. χ. κοριάνδρου (κοινῶς κόλιαντρο ἢ κουσιπαρᾶς) λαμβανόμενα, ἐθεώρη ὁ Ξενοκράτης, ὡς ἀναφέρεται ὡς ἐπέχοντα τὰ ἔμμηνα τῆς γυναικός.

Τὸν Κοραῖν ἠγάπησαν καὶ ἐτίμησαν ὅχι μόνον οἱ Γάλλοι, τῶν ὁποίων τὴν χώραν ἐθεώρει ὡς δευτέραν πατρίδα, ἀλλὰ καὶ Γερμανοί, Ἀγγλοὶ, Ἑλβετοὶ καὶ ἄλλοι σοφοὶ ἄνδρες, ἰδίως δὲ ὅσοι ἠσχολήθησαν μὲ τὴν νεωτέραν Ἑλλ. Ἱστορίαν, μνημονεύοντες ὁμοφώνως μετὰ μεγίστης τιμῆς τὸ ὄνομα τοῦ Κοραῖ.

“Πρῶτος ὁ Κοραῖς—λέγει ὁ περικλεῆς καθηγητὴς τῆς φιλοσοφίας Χριστιανὸς Brandis (1790-1867) ἀνέπτυξε καὶ εἰς πάντας παραδεκτὴν κατέστησε τὴν ἰδέαν ὅτι τῆς πολιτικῆς ἀναγεννήσεως τῶν Ἑλλήνων ἔπρεπε νὰ προηγηθῇ ἡ πνευματικὴ ἀναγέννησις. Πρῶτος αὐτὸς διεκωμώδησε τὴν τιτλομανίαν καὶ τὴν ματαιοφροσύνην τῶν ἱεραρχῶν καὶ τῶν ἀρχόντων, καὶ καθ’ ὅλον τὸν βίον του προσεπάθησε νὰ ἐπαναφέρῃ τοὺς ὑπὸ τῆς δουλείας καταβληθέντας ὁμογενεῖς εἰς τὰς παραδόσεις τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος. Διὰ τῶν ποικίλων καὶ πλουσιοπαρόχων συγγραμμάτων αὐτοῦ, ἀνεξωπύρηνσε τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν φιλολογίαν τῶν Ἑλλήνων. Τὰ ὑπὸ θερμοτάτης φιλοπατρίας ἐμπνευσμένα Προλεγόμενα αὐτοῦ καὶ αἱ Ἑπιστολαί, καὶ αἱ πρὸ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως καὶ μετ’ αὐτήν, ἐπενήργησαν ἰσχυρότατα ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων, ὡς νὰ παρευρίσκετο αὐτὸς ὁ σεβάσμιος πρεσβύτες εἰς τὴν ἰδίαν πατρίδα καὶ νὰ ἠγωνίζετο καὶ διὰ λόγων καὶ δι’ ἔργων ἐν μέσῳ τῶν Ἑλλήνων. Διὰ τοῦ Κοραῖ κατ’ ἐξοχὴν ἐκρατύνθη καὶ ἐστερεώθη εἰς τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν τῶν Ἑλλήνων τὸ γόνιμον δόγμα, ὅτι ἐκ μόνης τῆς παιδείας ἔμελλε νὰ προέλθῃ ἡ ἐλευθερία. Τοῦτο δὲ τὸ δόγμα παρώρμησεν ἔπειτα καὶ τὸν λόρδον Γύλφορδ εἰς τὴν δι’ ἰδίας δαπάνης ἵδρυσιν ἐν Κερκύρᾳ Ἀκαδημίας καὶ εἰς τὴν μόρφωσιν Ἑλλήνων διδασκάλων,,.

Καὶ διὰ νὰ τελειώσωμεν τὰς γενικὰς ἐπὶ τοῦ Κοραῖ κρίσεις, παραθέτομεν τὴν κρίσιν τοῦ ἄλλου ἱστορικοῦ Φίνλεϋ, ὁ ὁποῖος ὡς γνωστὸν προκειμένου περὶ ἐπαίνων εἶνε φειδωλότατος, ἀφειδέστατος δὲ εἰς μομφάς.

“Ὁ ἐκ Χίου Κοραῖς ὑπῆρξεν ὁ μέγας δημοτικὸς μεταρρυθμιστὴς τοῦ ἑλληνικοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος, ὁ νομοθέτης τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ ὁ ἐξοχώτατος ἀπόστολος τῆς θρησκευτικῆς ἀνοχῆς καὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας. Ἀπεδείχθη στιβαρὸς ἀντίπαλος τῆς ὀρθοδόξου δεισιδαιμονίας, ἥτις ἐκινδύνευε νὰ ὑποδουλώσῃ τὴν Ἑλλάδα εἰς τὴν Ῥωσσίαν, καὶ τῆς φαναριωτικῆς δουλοφροσύνης, ἥτις ἐκολάκευε τὴν Τουρκικὴν δεσποτείαν. Ὑπόρει δὲ καὶ πάντων τῶν προσωπικῶν χαρισμάτων τῶν παρεχόντων κύρος καὶ αὐθεντίαν εἰς τὴν διδασκαλίαν του. Ἦτο ἀδιάφορος πρὸς τὸν πλοῦτον, τίμιος, ἐλευθέριος τὸ φρόνημα καὶ τὴν γνώμην, εἰλικρινῶς φιλόπατρις καὶ βαθύνους φιλόλογος καὶ κριτικός. Διῆλθε τὸν βίον ἐργαζόμενος ὑπὲρ τῆς ἠθικῆς καὶ πολιτικῆς ἐπιδόσεως τῶν Ἑλλήνων. Ἠθλησεν ἄθλους οὐχὶ ἀνωφελεῖς. Ἀνέπλασεν εὐμεθόδως τὴν γραφομένην γλῶσσαν, ἐνέσταξε δὲ καὶ εἰς τὰς φρένας τῶν Ἑλλήνων ἀρχὰς ἀκραιφνοῦς ἐλευθερίας καὶ καθαροῦς ἠθικότητος. Τοσαύτην δὲ καὶ τηλικαύτην ἔσχε ῥοπὴν πρὸς τοὺς ἄνδρας τῆς ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, ὥστε πᾶσα τῆς Ἑλλάδος ἱστορία θὰ ᾗτο ἀτελής, ἂν παρελείπετο τὸ ὄνομα τοῦ πρωταγωνιστοῦ τῆς ἐθνικῆς ἀναγεννήσεως Κοραῖ,,.